

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

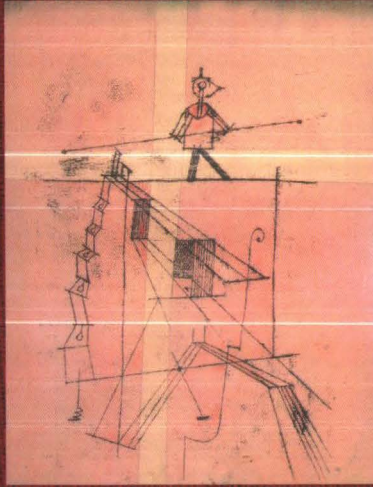
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

YA SOSYALİZM YA BARBARLIK

'Amerikan Yüzyılı'ndan Yol Ayrımına

İSTVÁN MÉSZÁROS

Çeviren
İrfan Mehmetoğlu

—— YA SOSYALİZM YA BARBARLIK ——
'Amerikan Yüzyılı'ndan Yol Ayrımına

István Mészáros; Günümüzün önde gelen Marksist entelektüellerindendir. On beş yıl Sussex Üniversitesi felsefe bölümünde çalışmıştır. En önemli çalışması olan *Marx's Theory of Alienation* (Marx'ın Yabancılaşma Teorisi) Isaac Deutscher ödülü almıştır. Diğer önemli çalışmaları şunlardır: *Beyond Capital* (Sermayenin Ötesinde), *The Power Ideology* (İdeolojinin İktidarı).

EPOS YAYINLARI-24
Bilim-Felsefe-Politika/17

István Mészáros
YA SOSYALİZM YA BARBARLIK
'Amerikan Yüzyılı'ndan Yol Ayrımına

Sosyalizm ya da Barbarlık' adlı makalenin daha kısa bir biçimi Atina'da, 19 Ekim 1999 tarihinde, yirmi birinci yüzyılda yaşanacak gelişmelere dönük beklentilerle ilgili bir konferansta sunulmuştur. Konferans, Yunanistan'da iki aylık periyotlarla yayınlanan OYTOPIA Dergisi'nce düzenlenmiştir. Derginin editörlüğünü yapan E.I. Bitsakis, makaleyi derginin Mart-Nisan 2000 tarihli 39. Sayısında yayınlamıştır.

İngilizceden Çeviren:
İrgan Mehmetoğlu
Yayına Hazırlayan:
M. Serdar Kayaoğlu

Kitabın Orijinal Adı:
SOCIALISM OR BARBARISM
From the "American Century" to the Crossroads

©Monthly Review Press 2001
©Bu kitabın Türkçe yayın hakları Epos Yayınları'na aittir.

Düzeltili:
Bâki Alemdar

Kapak Tasarımı:
Memik Kayaoğlu

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Sevda Öztekin

Baskı ve Cilt:
Başak Matbaası (0.312) 384 27 61

Birinci Baskı, Ankara 2004
ISBN: 975-6790-29-6

EPOS YAYINLARI
GMK Bulvarı 60/20 (06570) Maltepe-Ankara, Tel.Fax: (0.312) 232 14 70 - 229 98 21

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

István Mészáros
YA SOSYALİZM YA BARBARLIK
‘Amerikan Yüzyılı’ndan Yol Ayrımına

İngilizceden Çeviren
İrfan Mehmetoğlu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
I. SOSYALİZM YA DA BARBARLIK: ‘AMERİKAN YÜZYILI’NDAN YOL AYRIMINA	
1. SERMAYE – YAŞAYAN ÇELİŞKİ	13
2. EMPERYALİZMİN POTANSİYEL OLARAK EN ÖLÜMCÜL AŞAMASI	25
3. SOSYALİST HAREKETİN YÜZLEŞTİĞİ TARİHSEL MESELELER	61
4. SONUÇ	83
II. MARKSİZM, SERMAYE SİSTEMİ VE TOPLUMSAL DEVRİM: MÜLÂKAT	89

Bu çalışma, hem yazdıkları kitaplarla hem de editörlüğünü yaptıkları *Monthly Review* Dergisi'yle, son elli yıl içinde emperyalizmin ve tekelci gelişmelerin farkına varmamız konusunda bize yardımcı olan Harry Magdoff ve Paul Sweezy'ye adanmıştır.

ÖNSÖZ

Geride bıraktığımız XX. Yüzyıl, sermayenin en yaygaracı savunucuları tarafından ‘Amerikan Yüzyılı’ olarak adlandırılmıştır. Bu bakış açısı, sanki 1917’de Ekim Devrimi ve daha sonraki Çin ve Küba Devrimleri ya da sömürgelerin kurtuluş mücadeleleri hiç yaşanmamış gibi, sıkça dile getirilmektedir. Ama nedense, ABD’nin Vietnam karşısında aldığı aşağılayıcı yenilgiden hiç bahsedilmemektedir. Yerleşik düzenin eleştiri kabul etmeyen savunucuları, kendilerinden emin bir şekilde sadece gelecek yüzyılın değil, tüm yeni bin yılın *Pax Americana*’nın karşı konulamaz kurallarına itaat etmek zorunda kalacağını ummaktadırlar. Son on yıl içinde güç ilişkilerinin sermaye lehine yeniden düzenlenmiş olması gerçeğine rağmen, yukarıda bahsettiğimiz – iki dünya savaşını da içeren olumlu ve olumsuz birkaç benzeri eklenebilecek – büyük toplumsal depremlerin içindeki köklü sebepler, depremlerin ardından yaşanan gelişmeler tarafından aşılammıştır. Bilakis, insanlığın bekâsı için büyük tehlike içeren koşullar, çözümlerin ertelenmesine gerekçe oluşturan zorunlulukların her yeni aşamasında sermaye sistemine ait çelişkiler nedeniyle daha da ağırlaşmaya devam etmektedir.

Sermayenin kontrol edilemez gelişimiyle ikiye katlanan toplumsal antagonizmanın çözülemez konumlanması, yakın geçmişte de olduğu gibi kimi zamanlarda sermaye saflarında bir tür zafer sarhoşluğuna neden olarak bazı kafa karıştırıcı süreklilik yanılsamala-

nı üretmektedir. İşte bu noktada, zaman içerisinde yıkıcı bir biçimde yoğunlaşan problemlerle yüzleşilmesi gerekmektedir. Eğer gelecek yüzyıl, gerçekten de sermayenin muzaffer ‘Amerikan yüzyılı’ olacaksa, artık insanlığın yaşayabileceği bırakın tam bir bin yılı, gelecekteki bir yüzyıl bile olamayacaktır. Bu söylemin ‘anti-Amerikancılıkla hiçbir ilişkisi yoktur. Aksine, bu konuya ilişkin merakımı 1992 yılında şöyle ifade etmiştim:

“Sosyalizmin geleceği, bu her ne kadar kötümser bir ifade de olsa, ABD’de kararlaştırılacaktır. Bu konuyu *The Power of Ideology*’de üstü kapalı olarak anlatmaya çalıştım.¹ Sosyalizm ya kendisini evrensel düzlemde ispat edecek ve bu yolu takip ederek dünyanın en gelişmiş kapitalist bölgelerini dahi kucaklayacak ya da başarısız olacaktır.”²

Gelişmelerin şimdiki aşamasında bulunan içiçe geçmiş büyük problemlere, sadece evrensel anlamda kalıcı olabilecek yöntemler üzerinde çalışarak cevap aranabilir. Çünkü zorla dayatılan “küreselleşmeden” başka, sermayenin adaletsizliklere şifa bulması mümkün olmayan günahkâr sistemi, *evrensellik* sözcüğünün tüm anlamlarıyla *yapısal olarak uyumsuzluk* içindedir.

¹ István Mézsáros, *Power of Ideology*, (New York: NYU Press), 1989, 462-470.

² “Marxism Today”; *Radical Philosophy*’nin (Güz 1992) 62. sayıda yayınlanan, *Beyond Capital*’in (Londra: Merlin Press, 1995; ABD’deki dağıtımı Monthly Review Press tarafından yapıldı.) dördüncü bölümünde yeniden yayınlanan görüşme; alıntı *Beyond Capital*’den yapıldı, 1995-6. <https://rantey.org>

I
YA SOSYALİZM YA BARBARLIK:
“AMERİKAN YÜZYILI”NDAN
YOL AYRIMINA

1. SERMAYE – YAŞAYAN ÇELİŞKİ

1.1

Küreselleşmeyle ilgili ne tür iddialar öne sürülürse sürülsün, toplumsal dünyada *ebedî eşitlik* olmadan herhangi bir evrensellikten söz edilemez. Ayrıca sermaye sisteminin, tüm bilinen tarihselliği ya da muhtemel biçimlerini içeren ve tamamen kendisine ait olan evrensel küreselleşme tasarılarına – ki bu tür tasarıları engeller ve baltalar – bile düşman olduğu apaçık ortadadır. Ayrıca sermaye, evrensellüğün sürdürülebilir toplumsal kavranışının tek biçimi olarak üretici güçlerin evrensel gelişimi ile serbestçe örgütlenmiş toplumsal bireylerin yetenek ve potansiyelleri arasında tam bir uyum yaratılmasına da karşıdır, çünkü böyle bir uyum, bir araya gelenlerin bilinçlice takip ettikleri özlemlerine dayanmaktadır. Sermayenin *potansiyel* evrenselleşme eğilimi ise, nihai olarak, *insanlıktan çıkarıcı yabancılaşma ve şeyleşme gerçeğine* dönüşmüştür. Marx, bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Sınırlı burjuva biçimi çıkarılıp atıldığında, evrensel mübadele üzerinden yaratılan bireysel ihtiyaçların, kapasitelerin, isteklerin, üretici güçlerin vb. evrensellüğinden daha kıymetli ne vardır? Peki, aynı zamanda, insanlığın kendi doğası da olan doğaya ait güçlerin üzerinde insanî üstünlüğün tam anlamıyla gelişmesinden daha değerli bir şey olabilir mi? Önceki tarihsel gelişimin engel çıkarmadığı ve insana ait tüm yaratıcı imkânların mutlak biçimde işlediği, gelişmenin bütünü – örneğin kendi bitim noktasına dek tüm insanî güçlerin gelişiminin – önceden belirlenmiş bir kıtas dahilinde ölçülmediği bir gerçeklik? Kendisini belli bir özgünlük içinde değil de bütün olarak yeniden ürettiği bir yaşam? Uğraşmadığı hiçbir şeyin kalmadığı ama her şeyin varoluşun mutlak hareketliliği içinde olduğu bir

gerçeklik? Burjuva ekonomisinde ve ona denk düşen üretim çağında, insanî özün tam işletimi bir tahliye, evrensel nesneleştirme, toplam yabancılaşma; tek taraflı ve sınırlı hedeflerin parçalanması ise insanlığın kendi kendini kurban ederek sonunu hazırlaması olarak görünür.”³

Emeğin *işlevsel* bölünmesinin gelişmesi, potansiyel olarak – uygulanabilir evrensel ilke çerçevesinde – sermayeye ait iş sürecinin bulunduğu *yatay* boyutun serbestleşmesini sağlamıştır. Ancak bu boyut, *sermayenin hâkim yapısının* genel çerçevesi içindeki *dikey* ya da *hiyerarşik* işbölümünden ayrılamaz. Dikey boyutun işlevi, toplam emeğin uygulanabilir maksimum sömürüsü esasan hareketle, sürekli genişleyen artı değer, dolayısıyla da sistemin güvence altına alınması ve yaşamsal çıkarların korunmasıdır. Ancak, yatay planlayıcı güçlerin gelişmesine, sadece sermayenin yeniden üretilebildiği alanda ve dikey boyut tarafından kontrol edilebileceği bir zamana dek izin verilir.

Bu da süreçteki üretken gelişmelerin, kendi dinamiklerini, sadece sermayeye ait zorunlulukların parametreleri tarafından (ve buna denk gelen sınırlamalar) *zaptedilebileceği* yere kadar izleyebileceği anlamına gelir. Sermayenin dikey düzenleme talebi, dâima, iki boyut arasında cereyan eden ilişkideki ezilme ânını meydana getirir. Ancak, sistemdeki gelişmenin yükselişe geçtiği her aşamada dikey ve yatay boyutlar birbirlerini karşılıklı yaşanan görece esnek değişimler üzerinden tamamlar. Böylece, yükselme aşaması diyalektik yapının *ezilme ânının* gerisinde kalarak tümüyle *yıkıcı* biçimdeki *tek taraflı bir sınırlamaya* dönüşür. Bu durumun, üretken gelişmeye tehlikeli sınırlamalar getiriyor olması, bugün tanık olduğumuz muazzam birikim krizlerine yol açmıştır. Dolayısıyla, sermayenin kendinden kaynaklanan korumacılığı ve yapısal bir durum olan aşılmaz hiyerarşisinin korunması amacıyla, bir zamanlar üretici güçlerin gelişmesinden beklenen evrensel potansiyelin de sermaye lehine durdurulması gerekmiştir.

³ Marx, *Grundrisse* (New York: Vintage, 1973), 488

Sermaye sistemi, kısmen başarıyla yönetilebilen ancak asla tam anlamıyla alt edilemeyen bir çelişki ağı biçiminde eklemlenmiş bir yapıdır. Bütün bunların temelinde, *uzlaştırılması mümkün olmayan emek-sermaye çelişkisi* bulunmaktadır. Emek-sermaye çelişkisi, *emeğin sermayeye yapısal/hiyerarşik itaatini* kesintisizce varsayar ki, bu noktada itaatin ne tür incelikler ve hangi mistifiye edici çabalar harcanarak kamufle edildiğinin fazla bir önemi yoktur. Emek ve sermaye arasında yaşanan temel çelişkiler şu şekilde sıralanabilir:

- ~ üretim ve üretimin kontrolü;
- ~ üretim ve tüketim;
- ~ üretim ve dolaşım;
- ~ üretim ve tekeller;
- ~ gelişme ve az gelişme (örneğin ‘kuzey-güney’ hem dünyayı hem de tek tek her bir ülkeyi böler.);
- ~ kriz üreten çelişkinin yaydığı tohumların etki alanının genişlemesi;
- ~ üretim ve yıkım (son söylenen genel olarak ‘üretici’ ya da ‘yaratıcı yıkım’ şeklinde yüceltilir);
- ~ sermayenin emek üzerindeki yapısal hâkimiyeti ve sermayenin canlı emeğe engellenemez bağımlılığı;
- ~ boş zaman üretimi (artık-emek); gerekli emeğin sömürülmesi ve yeniden üretilmesi zorunluluğu bağlamında sakatlayıcı bir biçimde olumsuzlanması;
- ~ üretime dönük girişimlerde devreye sokulan otoriteryan karar alma süreçleri ve karşılıklı rızayla yapılan anlaşmaların uygulanmasına ilişkin ihtiyaç;
- ~ istihdamın genişlemesi ve işsizliğin ortaya çıkışı;
- ~ maddî ve insanî kaynakların ekonomik kullanılma çabası ve buna bağlı olarak bu kaynakların akılsız bir biçimde israf edilmesi;
- ~ ulusüstü şirketlerin küreselleşme eğilimi ve ulus devletlerin rakiplerine karşı geliştirdiği sınırlamalar;

- ~ özel üretim birimleri üzerindeki kontrol ve bu kontrolün kapsamlı bir biçimde gerçekleştirilmesindeki hata (sermaye sisteminin tasarlanabilen biçimlerindeki tüm *planlama* girişimlerinin sorunlu olması);
- ~ politik ve ekonomik olarak düzenlenmiş artı emek üretimleri arasındaki çelişki.

Bu çelişkilerin hiçbirisi tek tek alt edilemeyeceği gibi; toplumsal metabolizmanın kontrolünün kapitalist modeline⁴ karşı radikal bir alternatif sunulmadan, içinde yaşadıkları çelişki ağına tek başına terk edilemez. Söz konusu alternatif, *temel eşitlik ilkesi* üzerine kurulu ve tüm bu çelişkilerden azade bir sistem olmalıdır, çünkü temel eşitliğin olmaması, verili sistemdeki tüm toplumsal ilişkilerin bozucu odağı ve ortak paydasıdır.

Burada vurgulanması gereken bir başka konu da şudur: Sorunlar, sermaye sisteminin *yapısal krizine* bağlı olarak, kapitalizmin geçmişte yaşadığı *periyodik konjonktürel* krizlerin aksine, gelişmenin bugünkü aşamasında giderek ağırlaşmaktadır. Bu durum, insanlığın maddî üretimi ve karşılıklı kültürel değişim üzerindeki *kapsamlı kontrole* yönelik ihtiyacı tüm âciliyetiyle tarih gündemine taşımaktadır. Marx, sermaye sistemindeki gelişmenin temelli engellerine ve sınırlamalarına rağmen “tüketim çemberini genişlettiğini” ve “üretici güçlerin gelişimini, ihtiyaçların artışı, üretimin çok yönlü büyümesini, doğal ve zihinsel güçlerin mübadele ve sömürsünü sınırlayan engelleri parçaladığını”⁵ söylemektedir. Bu anlayış, onun sermaye sisteminin ayrıntılı bir açıklamasını yapabilmesini ve sistemin, “üretimin yeni bir aşaması olduğuna dönük bir *varsayım*”⁶ ortaya koyabilmesini sağlar. Bugün ortada, *insanî ihtiyaçların artışı*na bağlı olan *üretimin çok yönlü büyümesine* ilişkin her-

⁴ Sermayenin statik bir nesneden çok, “toplumsal metabolizmanın kontrolü” olarak anlaşılmasıyla ilgili tartışma, *Beyond Capital*’in ikinci bölümünde ayrıntılı biçimde geliştirilmektedir.

⁵ Marx, *Grundrisse*, 408 ve 410.

⁶ A.g.e., 540. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

hangi bir soru bulunmamaktadır. Bu nedenle, sermayenin güdük kalmış küreselleşme eğiliminin fiilileşmesiyle oluşan – ve uygulanmaya devam eden – yıkıcı gerçekliğinin, insanî varlığın dâimî koşullarının yeniden üretilmesinde yeni bir aşama olarak kabul edilmesi bir tür *intihardır*. Yaşadığımız zamanın gerçekliği, sermayenin ilgisinin Marx'ın da belirttiği gibi, “tüketim çemberinin zengin toplumsal bireyin çıkarına olacak biçimde genişletilmesi” değildir. Sermaye, sadece kendi için olan yeniden üretimin maliyetine dikkat etmektedir. Yeniden üretim, en azından belli bir zaman boyunca sadece çeşitli yıkım yöntemlerinin uygulanmasıyla güvence altına alınabilir.

Sermayenin “gerçekleşme süreci”ne dönük bakış açısı tersten incelendiğinde, *tüketim ve yıkımın işlevsel denklikler olduğu* anlaşılır. Tüketim çemberinin bir süre genişlemesi, sermayenin kendini kapsamlı biçimlerde üretebilmesinin önemsenmeyen zorunluluklarıyla el ele gider. Sermayenin tarihsel hükmünün sona ermesiyle sistemin artan yeniden üretimine ilişkin olan ve katlanarak büyüyen koşullar, kökten değişmiş, yıkıcı eğilimleri ve ona eşlik eden felâketengiz israfı ön plana taşınmıştır. Bu mesele, “*askerî-endüstriyel kompleks*”in genişletilmiş bir biçimi olarak “yeni dünya düzeni” ya da “soğuk savaşın bitimi”nden sonra ortaya atılan laf-ı güzaf “barış hissesi” ifadelerinin resmettiği görüntüden daha iyi anlatılamaz. (Bu sorunlara Bölüm 2.7’de yeniden değinilecektir.)

1.2

Bu doğrultuda yaşanan gelişmelere, daha kötü ve ciddî aşamalara erişen işsizlik meselesi eşlik etmiştir. İşsizlik, çok uzun bir süredir harekete geçmeyi bekleyen bir “gizli ordu”yla sınırlı kalmamış ve alışılmış olduğu biçimiyle, sistemin üst aşamasının problemi olarak sermayenin genişlemesine dönük çalışmanın içine yerleştirilmiştir. İnsanlıktan çıkarıcı işsizlik meselesinin tehlikeli gerçekliğinin artık *kronik bir niteliğe bürünmesi*, sermayenin birçok

destekçisi tarafından – onlar, kendilerini haklı göstererek yücelttikleri sistemlerinin inatçı doğası karşısında bir şey yapılamayacağını vazederek yaşanan durumu – “yapısal işsizlik” başlığı altında meşrulaştırılarak savunuldu.

Esasında işsizlik meselesinin, savaş sonrasını izleyen on yıllar boyunca yaşanan genişleme boyunca hiçbir engelle karşılaşmadan kesin olarak çözüldüğü varsayılıyordu. Bu konuyla ilgili olarak, sermayenin en kötü savunucularından ve Başkan Kennedy’nin “aklına güvendiği” bir kişi olan Walt Rostow, bütün anlamsızlığına rağmen her yerde şiddetle önerilen kitabında şunları söylüyordu:

“Modern demokratik toplumlardaki işsizlik meselesinin maddî imkânlarla ilgilenen politik sürecin hassasiyetleri incelendiğinde, 1920 ve 30’ların ağır ve ürkek politikalarının bugünkü Batı toplumlarında tolare edilebilecek bir tarafının kalmadığına inanmak için birçok neden olduğu anlaşılmaktadır. Bugün – Keynesçi devrime bağlı kalarak – işletilebilecek teknik ticarî hileler bütün yönleriyle açığa çıkmıştır. Keynes’in, Marx’ın kapitalizm koşulları çerçevesindeki işsizliğin yönüyle ilgili tahminini bertaraf etmek için çalıştığı unutulmamalıdır. Keynes bu konuda önemli ölçüde başarılı olmuştur.”⁷

Rostow ve tüm burjuva ekonomist ordusu, sadece “Batı demokrasilerindeki işsizliği içeren maddî imkânlar”ın gelecekte sonsuza dek yaşayacak olan bir “bolluk” ve zenginlik vahasına dönüşeceğini değil, evrensel düzeyde uygulanabilir bir “modernleşme”nin “ticarî hileleri”ne ve kendi reçetelerine teşekkür etmesi gereken Üçüncü Dünya’nın da aynı “gelişme” düzeyine ve nihayet “Batı demokrasileri”nin olgunluğuna ulaşacaklarını iddia etmişlerdir. Ekonomistler, evrenin önceden vazedilmiş zamansız doğasındaki az gelişmişliğin bir kapitalist “çıkış”ı takip edeceğini düşünmüşlerdir. Bu “çıkış”a “Batı demokrasileri”nin politik gücünün tesis edildiği doğal bir “*olgunluk süreci*” eşlik edecek ve böylece bu doğal niza-

⁷ Walt Rostow, *The Stages of Economic Growth* (Cambridge: Cambridge University Press, 1960), 155.

ma müdahale eden problem yaratıcı devrimler de bertaraf edilebilecektir.

Bu coşkun ruh hali, aynı zamanda gereğinden fazla faaliyete rağmen çok az somut sonuç üretebilen endüstriyel gelişmeye yönelik çalışmaları da finanse etmiştir. Sermayenin yapısal krizleriyle birlikte ilerleyen neo-liberal para politikasının ilk taarruzu, Keynesçi kurtuluş düşüncesine inanan papazların girişimleriyle birçok ideolojik konumun kontrol altına alınmasıyla sonuçlanmıştır. Bu taarruz, (iktisat –ç.n.) disiplinin genişlemeye ilgili temel dayanak noktalarını yerinden etmiştir. Keynesçi resmî propagandistler, sermayenin basit kusurlarla sarmalanan nihai krizinin çözümü meselesinin gündeme gelmesi ve Keynesçi “ticarî hileler”in ve daha önce gerçekleşen “mucizeler”in yinelenemeyeceğinin anlaşılmasıyla ulaşmış oldukları aydınlanmanın yeni aşkın düzeyinde (muhaliflerin eleştirileri tersini ifade ediyor olsa da bu “mucizeler”, sadece mucizelerin olabilirliğine inanan çevrelerin bir zamanlar yaşanan koşulları niteleme biçiminden ibaretti), özeleştirel olmayı mızumsuz olarak bir tarafa bırakarak, dümen sularındaki taraftarlarını eski kahramanları Keynes’e yaraşır bir cenaze töreni düzenlemek için canlanmaya çağırmakla yetinmişlerdir.⁸

Böylece Üçüncü Dünya ülkelerine dayatılan modernleşme ideolojisi – utanç verici bir biçimde – terk edilmiştir. Bu mesele, onu takip eden ve giderek büyüyen ekolojik yıkım tehlikesiyle tamamlanmıştır. Ekolojik yıkım, “modernleşme”nin model ülkesi sayılan ABD’nin, israfın ve kirlenmenin felâket boyutlarını üretmesi ve felâketin Çin ve Hindistan’da bile etkin olmasına izin vermesiyle daha açık hale gelmiştir. Benzer yıkıcı sonuçları “Batılı demokrasiler” de yaşadı. Yanı sıra, yakın zamanlarda ABD tarafından da savunulan çözüm önerileri, sadece temel-yıkıcı sonuçlara yol açmakla kalmadı; ayrıca Üçüncü Dünya’nın az gelişmişliğini de süreklileştirdi.

⁸ London *Economist*’ editörlerinin kaleme aldığı, “Time to bury Keynes?” [Keynes’i gömmenin zamanı geldi mi?] başlıklı ünlü makaleye bakınız. (3 Temmuz 1993, 21-22) Editörler soruya vurgulu biçimde cevap veriyorlar.

ABD, söz konusu çözüm önerilerini Üçüncü Dünya ülkelerinden “kirlenme hakları” satın almak için destekliyordu.

Artık modernleşme ideolojisi, bugünden sonra her yerde, Batılı demokrasileri de içerecek bir biçimde yeni bir silâh olarak kullanılmak zorunda kalınmıştır. Bu silâh sayesinde, zaten zararsız olan sosyal demokrat ilkeler ve anlaşmaların “Yeni Emek” tarafından terk edilmesine gerek kalmadı, çünkü “Yeni Emek” modernleşme sürecine karşı çıkan “Eski Emek”in etkisizleştirilmesini ve niteliksizleştirilmesini de sağlamıştır. Artık “*Demokrasi ve kalkınma*”, önerilen yeni evrensel hedefler arasındaydı. Demokrasi modeli, ABD’de Cumhuriyetçiler ve Demokratlar arasında gerçekleşen ittifak sayesinde biçimlendirildi. Sonuçta işçi sınıfı, gayrî resmî yollardan ve zaten tümüyle sınırlı bir etki alanına sahip parlamento alanındaki vatandaşlık haklarından dahi *mahrum bırakıldı*. Biçimsel demokrasinin en öznel tarifi içine sıkıştırılan kalkınma modeli ise Doğu Avrupa’nın “yeni türemiş demokrasiler”inden SSCB’nin ardıllarına, Güney Asya’ya, Afrika’ya ve ayrıca Latin Amerika’ya kadar geniş bir alana dayatıldı. Mesele, ABD’nin hâkim olduğu G7’nin önde gelen propaganda araçlarından London *Economist*’te eşi benzeri görülmemiş bir ahlâksızlıkla ortaya konuldu:

“Ekonomik hayatı örgütlemek için serbest piyasadan başka bir seçenek bulunmamaktadır. Serbest piyasa ekonomisinin yayılması tedricen çok partili demokrasilere yol açacaktır; çünkü, özgür ekonomik tercihlere sahip olan halkın özgür politik tercih yapma konusunda da ısrarcı bir eğilimi vardır.”⁹

“Serbest ekonomik tercihler” istihdam sürecinde, sermayenin uzlaşmaz karşıtı olan emek nezdinde sadece sistemin genişleyici tahakkümünden kaynaklanan dayatmalara teslimiyeti getirir; dolaşısıyla da insanlar, artan rakamlar karşısında her zamanki kadar

⁹ *The Economist*, 31 Aralık 1991, Sayı: 12.

“şanslı” olamayabilecektir; şanssızlık kronik yapısal işsizliğin neden olduğu aşırı öfke ve sıkıntıyı ifade eden bir unsurdur. Gerçekte, “çok partili demokrasi”de tecrübe edilebilen “özgür politik tercih”in niteliği acı bir biçimde politik *konsensüse* doğru daralmıştır. İngiliz seçmenlerinin *yüzde 77’si* ve benzer oranlara sahip birçok Avrupa Topluluğu ülkesi seçmeni, Avrupa Parlamentosu üyelerini belirlemek için yapılan seçimlere katılmayarak bu tür anlamsız ritüellere itibar etmemiştir.

Sermayenin daralan sınırlarının bir ürünü olarak politik temsiliyet ve idarî alanda yaşanan geriye dönüşün dramatik kanıtlarına ekonomik alanda da rastlanılmaktadır. Sermaye gelişiminin hâkim üretim biçimindeki yeni aşaması, muazzam ölçülerdeki istihdam imkânlarının yerini kronik işsizliğe bırakmıştır. Hâkim politik yönelim incelendiğinde, imtiyazın hızlı genişlemesinden evrensel imtiyaza ve buna tekabül eden kitlesel emek partileri oluşumuna doğru bir hareket görülebilir. Sonuçta, parlamenter politik yapı içindeki emeğin resmî olmayan, ama etkili ve tam politik mahrumiyeti öne çıkmaktadır. Bu noktada, *New Labour* [Yeni İşçi Partisi] ve onun “diğer taraf”taki muadilleri olan politik formasyonlara bakarak bir değerlendirmede bulunmak yeterli olacaktır. Yeni İşçi Partisi ve muadillerinin, küçük mutfak dolaplarına hapsettikleri “demokratik karar alma”nın en garip biçimlerini ve görkemli bir bilgelikle dile getirdikleri, fakat hiçbir şey ifade etmeyen “alternatif yok” fikrini muhalif çevrelere insafsızca dayattıkları yeterince açıktır. Bu fikirler, işleri sadece onaylamak olan ulusal hükümetlerin bakanlar kurulları nezdinde kabul görüyor olsa bile ısrarla sahiplenilmektedir.

1.3

Bugün kronik işsizliğin yıkıcı ilerlemesi en gelişmiş kapitalist ülkeleri bile etkilemektedir. Ayrıca, istihdam edilmiş insanlar, varlıklarının resmî istatistiklerce de kabul edilen maddî koşullarına katlanmak zorunda bırakılmaktadır. Bu yüzden sermayenin tarihsel

yükselişinin sonu, aynı zamanda *sömürünün diferansiyel oranındaki eşitlenmeyi* de azaltmıştır.¹⁰

“Üçüncü Dünya’daki modernleşme”nin sona ermesi, sermaye sisteminin gelişmesindeki temel bir probleme işaret etmiştir. İşaret edilen problem, geniş kapsamlı ve tarihsel öneme sahip bir meseleyi göstermektedir: Sermaye, sistemini küresel bir sisteme tamamlama girişiminde başarısız olmuştur. Örneğin: *Artı-emeğin, artı değer olarak* çıkartılmasına dönük bunalıcı ekonomik düzenleme meselesi kapitalizm için problemlili bir alandır. “Çıkış” ve “olgunlaşma yönelimi”ne dönük geçmişe ait fantezilerin aksine, bugün neredeyse dünya nüfusunun yarısı varlık koşullarının yeniden üretimini toplumsal metabolizmanın hâkim düzenleyicisi olan idealleştirilmiş “piyasa mekanizması”na zıt yönde hareket ederek gerçekleştirmek zorundadır. Sermaye, yapısını kapitalist küresel sistem olarak bütünlemede değil ama, artı-emeğin mülk edinilmesini kontrol eden ekonomik modelin başarılı olduğu bölgelerden uzaktaki ülkelerde de başarılı olmuş, ayrıca *kapitalizme özel alanlar* yaratarak *kapitalist olmayan arka bölgeler* oluşturmuştur. Hindistan bu konuda bilinen en bariz örnektir; Çin, kapitalist olmadığına ilişkin iddiaların aksine, arka bölgeleri en yoğun ülkedir, ancak yine de Çin Devleti kapitalist olarak nitelenemez. (Bununla

¹⁰ Sömürünün diferansiyel oranıyla ilgili olarak ünlü Filipinli tarihçi ve politik düşünür Renato Constantino yazdığı bir makalede şu çarpıcı örneği verir: “Ford Philippines, Inc., 1967’de kuruldu ve bugün (yani dört yıl sonra) Filipinler’in en büyük bin şirketi sıralamasında 37. sırada. 1971’de, ülkedeki kâr artışı %121,32 iken, aynı yıl diğer tüm ülkelerdeki artış sadece %11,8’di. Hükümetten aldığı teşviklerin yanı sıra, Ford’un yüksek kârları esasında ucuz emeğe dayanıyordu. 1971’de ABD’deki saatlik emek oranı yaklaşık 7,50 \$ iken, aynı oranda bir işin Filipinler’deki değeri sadece 0,30 \$’dı.” (Renato Constantino, *Neo-Colonial Identity and Counter-Consciousness: Essays in Cultural Decolonization* [Londra: Merlin Press, 1978], 234) Geçmişte gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfının hoşuna giden imtiyazlar, sermayenin daralan sınırları ve devam eden ulusötesi küreselleşmenin bir sonucu olarak, son otuz yıl içinde aşınmaya başlamıştır. Sömürünün diferansiyel oranına ait eşitlenmenin düşmesi bugünkü gelişmenin en önemli eğilimidir. Ayrıca, bu durum kendisini önümüzdeki on yıllar içinde giderek *uluslararası sınırların aşılmasına* başlayacaktır.

birlikte, ülkenin güçlü kapitalist kuşatma altında bulunan bölgeleri de söz konusudur ve bunlar bir milyardan fazla nüfusu barındıran kapitalist olmayan bir iç bölgeyle bağlantılıdır.) Bu özellik, bazı eski sömürgeci imparatorluklarınkine benzer; örneğin İngiltere. İngiltere, Hindistan üzerindeki askerî-ekonomik kontrolü tam olarak ele geçirmiş ve ülkenin kapitalist ekonomik alanlarını bütünüyle sömürmüştür. Nüfusun büyük bir bölümünü sömürgecilik öncesi kaynaklarına mahkûm eden sömürgeleştirme süreci, kıt kanaat geçinen halkın yaşam koşullarını daha da ağırlaştırmıştır.

Kabul edilmesi mümkün olmayan bazı nedenler esas alındığında, kapitalizmin bu hatasının gelecekte düzeltilebileceği varsayılmaktadır. Bu nedenlerden birincisi, “gelişmiş kapitalizm”in sürekli genişlemesinin temel koşulu olan kullanım oranının katastrofik azalmasıyla ortaya çıkan yapısal bütünlük savunmasının artık genelleştirilmesi mümkün olmayan bir karaktere bürünmüş olmasıdır. Bu yüzden, savaş sonrası dönemde yaşanan genişleme boyunca harcanan tüm çabalara rağmen, Üçüncü Dünya’nın kapitalist modernleşmesindeki hata, bizi tüm sistemin temel yapısal kusuruna doğru götürür.

Bu bağlam dahilinde beliren bir başka problem açıkça ortaya konulmalıdır: En gelişmiş kapitalist ülkelerde bile görülen melezleştirme. Bunun aslî boyutu, devletin toplumsal metabolik yeniden üretimin yaşama becerisinin sürekliliğini muhafaza etme meselesine dolaylı ya da dolaysız katılımıdır. Sermaye sistemi, “devletin sınırlarını yıkmak”la ilgili neo-liberal fantezilerle yoğunlaşan aksi yöndeki tüm itirazlara rağmen, devletten aldığı destekler olmaksızın bir hafta bile yaşayamaz. Bu meseleyi bir başka yerde tartışmıştım, ancak yine de kısa bir değerlendirmeyi buraya almak yararlı olabilir: Marx, VIII. Henry ve diğer başka isimlerin erken dönem kapitalist gelişmeye yaptıkları “dış yardım”dan bahseder. Yardımlar, XX. yüzyılda hayal edilmesi mümkün olmayacak büyüklüklerde; “ortak tarımsal politikalar”dan ve ihracat garantilerinden, sınırsız devlet destekli araştırma fonlarına ve “askerî-endüstri-

yel kompleks”lerin¹¹ doymak bilmez midelerine doğru akmıştır. Meseleyi daha kötü hale getiren, söz konusu dış yardımın hiçbir zaman yeterli görülmemesidir. Sermaye ise, tarihsel gelişiminin bugünkü aşamasında, giderek çoğalan ihtiyaçlarına tümüyle bağımlı hale gelmiştir. Bu bağlamda, devletin dağıtım yetkisine bağlı olarak yüzleştığımız *dışsal yardımın kronik yetersizliği* ile sistematik bir sınıra yaklaşıyoruz. Esasında sermayenin yapısal krizi, toplumsal yeniden üretimin çelişkili sistemine ait kusur ve hataların sınırsız yardım talep ettiği koşullarda, dış yardım yetersizliklerinden ayrı ele alınamayacak bir oluşum içerisinde.

¹¹ Rosa Luxemburg, 1913 yılına geri dönerek, askerî üretimin artan önemini büyük bir kehanetle vurgular: “Sermaye, askerî üretimin ritmik ve otomatik hareketini nihai olarak kontrol eder. Bunu, yasama ve işi “kamusal düşünce”yi kütlendirmek olan basın aracılığıyla yapar. Önceleri, kapitalist birikimin bu özel yetki alanının sonsuz büyüme için uygun olduğuna inanılmasının nedeni budur.” (Rosa Luxemburg, *Accumulation of Capital*, /Londra: Routledge, 1963, s. 466) İleride Nazi Faşizmi, askerî üretimi gözle görünür büyüklükte artırmıştır. II. Dünya Savaşı’nın ardından askerî endüstriyel kompleks, “Batı demokrasileri”nde ve diğer birçok yerdeki sermayeye, büyük bir müsriflikle, muazzam “dış yardımlar” yapmıştır. Bunun kadar önemli olan bir diğer husus da, savaş sonrası yıllarda, Keynesçiliğin tüm çeşitleri aracılığıyla sermayenin dış yardımla desteklenmiş olmasıdır. Roosevelt’in başkanlık seçimleri öncesi konuyla ilgili yaptığı tespit de bir diğer göstergedir. Roosevelt, 2 Temmuz 1932’deki bir konuşmada, bugün “neoliberalizm” olarak bilinen olgunun eleştirileceğini ön görmüştür: “Tarım alanında ticaret, satış ve spekülasyon yapmak amacıyla piyasaya yönelen Federal Hükümet’i kısıtlayan yasal şartları bir an önce kaldırmalı ve tarımsal arzı azaltmak için harcanan boş çabalardan vazgeçmeliyiz. Ayrıca kurtulmamız gereken bir diğer şey de, *Hükümetin iş dünyasına müdahalesini istemeyenlerdir.*” (F. D. Roosevelt, the New Deal Speech Before the Democratic Convention, Chicago, Illinois, 2 Temmuz 1932, Roosevelt konuşmalarından yapılan tüm alıntılar: Ed.: B. D. Zevin, *Nothing to Fear: The Selected Addresses of Franklin Delano Roosevelt, 1932-1945* (Londra: Hodder & Stoughton, 1947)g

2. EMPERYALİZMİN POTANSİYEL OLARAK EN ÖLÜMCÜL AŞAMASI

2.1

Sistemdeki çelişkilerin ve sınırlamaların en ağırlarından biri, ekonomiye hâkim olan ulusötesi sermayenin küreselleşme eğilimiyle, kurulu düzenin kapsamlı politik idarî yapısı olarak ulus devletlerin devam eden hâkimiyeti arasındaki ilişkidir. Hâkim güçlerin XX. yüzyıl boyunca kendi ulus devletlerini diğer ulus devletler üzerinde muzaffer kılarak sermaye sistemine egemen bir devlet olmak için harcadıkları telaşlı ve inişli çıkışlı çabalar, iki büyük ve kanlı savaşa neden olmuştur. Ulus devlet, geniş sosyo-ekonomik ve politik karar alma süreçlerinin nihaî hakemlik görevine sahip olmakla aynı zamanda ulusötesi ekonomik riskleri de üstlenmeye başlamıştır. Açıktır ki, bu büyüklükteki bir çelişkinin ‘demokrasi ve kalkınma’ retoriğiyle çözümlenmesi pek mümkün değildir. Bu retoriğin mantıkî sonucu olan ‘küresel düşün, yerel davran’ söylemi de bu konuda yetersiz kalmıştır. İşte emperyalizm meselesi, bu nedenle eleştirel bakışın ilk maddesi yapılmalıdır.

Yıllar önce Paul Baran, doğru bir biçimde, savaş sonrası kapitalist dünyadaki uluslararası güç ilişkilerinde yaşanan köklü değişimi anlatan bir çalışma yayınladı: çalışmada “Eski emperyalist ulusların, ABD’nin etki ve gücünü genişletme macerasıyla yüzleşmedeki yetersizliği giderek artmaktadır.” diyordu. Ayrıca Baran, ABD’nin ‘özgür’ dünyadaki üstünlüğünü ispat etmesini, İngiltere ve Fransa’nın (Belçika, Hollanda ve Portekiz’den söz etmeye bile

gerek yok!) azalan etkisiyle ilişkilendirmiştir.¹² Devamında, London *Economist*'in şu teslimiyetçi sözlerini alıntılıyordu: "Bizler ABD'yle eşit olmadığımızı ve olmayacağımızı artık anlamalıyız. Ancak yine de bizim asgarî ulusal çıkarlarımızı belirleme ve ABD'nin bunlara saygı göstermesini bekleme hakkımız vardır. Bunlar yapıldıktan sonra liderimizi aramaya başlayabiliriz."¹³ ABD'nin liderliğini kabul eden benzer bir yaklaşım – Britanya Krallığı'nın ABD'ye tam anlamıyla bir teslimiyetini ön görmese de – yüzyılın ilk çeyreğinde London *Observer*'in Başkan Roosevelt'le ilgili değerlendirmesinde de görülebilir: "ABD kendisine gerekli şahsiyeti bulmuştur. Dünya bu insanda kendi liderini bulmalıdır."¹⁴

Zaten diğerleriyle birlikte, Roosevelt'in ilk başkanlık konuşması da, Britanya İmparatorluğu'nun sonunu ifade etmektedir. Bu konuşmada, ABD'nin başkanı olarak "*uluslararası ekonomik düzenlemeler aracılığıyla dünya ticaretini iyileştirmek için çaba sarf etmeyeceğini*" açık bir dille beyan etmiştir.¹⁵ Ayrıca, birkaç yıl sonra aynı anlayış çerçevesinde, "*tekellerin yurt içinde ve dışında rekâbet ve hâkimiyet özgürlüğüne sahip oldukları bir atmosferde ticaret yapma*" hakkını da savunmuştur.¹⁶ Dolayısıyla söz konusu tespit, Britanya İmparatorluğu'nun duvarına Roosevelt'in başkanlığından itibaren yazılmaya başlanmıştır. Sömürgecilik meselesi Roosevelt ile Churchill arasındaki ilişkiyi Churchill aleyhine memnuniyetsizlikle sonuçlandırmıştır. Bu durum, kısmen kayıt dışı olan bir basın toplantısında kendisini gösterir. Churchill ve Stalin'le Yalta'da düzenlenen konferans dönüşünde Roosevelt, Fran-

¹² Paul Baran, *The Political Economy of Growth* (New York: Monthly Review Press, 1957), vii.

¹³ *The Economist*, 17 Kasım 1957.

¹⁴ *The Observer*'ın Roosevelt'in ilk başkanlık konuşmasıyla ilgili yorumu Washington D.C.'de, 4 Mart 1933 tarihinde yer almıştır. Alıntı, Zevin'in *Nothing to Fear* adlı çalışmasının 12. sayfasından yapılmıştır.

¹⁵ F.D. Roosevelt, İlk Başkanlık Konuşması, 4 Mart 1933.

¹⁶ F.D. Roosevelt, Kongreye sunduğu yıllık mesaj, Washington D.C., 11 Ocak 1944.

sız Hindicini meselesiyle ilgili olarak, bağımsızlık öncesi geçiş aşamasında vekillik önerisinde bulunur. Bu sayede;

“[Hindicin] öz yönetim konusunda eğitilebilir. Filipinler’de bunu yapmamız tam elli yıl sürdü. Stalin bu fikirden hoşlandı. Çin (Şang Kay Şek) de beğendi. İngilizler ise hoşlanmadı. Bu öneri imparatorluklarını mahvedebilirdi, çünkü Hindicin halkı birlikte çalışırsa ve sonuçta bağımsızlığını elde ederse, Burmalılar da aynı şeyi İngilizlerden talep edebilirdi.

SORU: Bu, Churchill’in geri almak istediği tüm bölgelerle ilgili düşüncesi mi?

BAŞKAN: Evet, o, hâlâ bu konularda orta Victoryen döneme ait bir insan gibi düşünmektedir.

SORU: Churchill’in bu fikri, kendi kaderini tayin hakkı politikası söz konusu olduğunda tutarsız değil mi?

BAŞKAN: Evet, bu doğru.

SORU: Başbakanın bu konuyla ilgili konuşmasını hatırlıyor musunuz, orada, İmparatorluğun parçalanmasını seyretmek için İngiltere’nin başbakanı olmadığını söylüyordu?

BAŞKAN: Saygıdeğer yaşlı Winston bu noktayı asla öğrenemeyecek. Oysa ihtisasını tam da bu konu üzerine yapmış. Tabii, bu son söylediğim kayıttan başka bir ifadedir!..”¹⁷

Roosevelt, doğal olarak, “uluslararası ekonomik yeniden yapılanma” meselesinde – 1929-1933 arasında yaşanan büyük dünya krizinden doğan ve II. Dünya Savaşı’nın bitiminden önce ülkede yaşanan bir diğer resesyonun saldırısıyla ABD için eskisinden daha da zorunlu hale gelen bir yeniden yapılanma – Britanya İmparatorluğu’nun bir bütün olarak tehdit altında olduğunu düşünüyordu. Bu sebeple Roosevelt, “Hindistan’ın, savaş sırasında ulus statüsüne kavuşacağına ve savaşın ardından beş on yıl içinde de tam bağımsızlığı elde edebileceğine” inanıyordu. “Eski çizgide ısrar eden İngilizlere en incitici öneriyi Yalta’da sundu. Hong Kong’un (Dairen gibi) serbest bir uluslararası limana dönüştürülmesini isti-

¹⁷ P. C. No. 992, 23 Şubat 1945. Aktaran: Thomas H. Greer, *What Roosevelt Thought: The Social and Political Ideas of Franklin D. Roosevelt* (Londra: Angus & Robertson, 1958), s. 169. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

yordu. Aslında İngilizlerin cephesinden onun tüm tavırları yanlış yönlendirilmiş ve çocuksu bulunuyordu. Kraliyete ait imparatorluğun amaç ve hedeflerini yanlış temsil ettiğini düşünüyorlardı. Daha da önemlisi İngilizler, İmparatorluğun parçalanmasının Batı'ya "politik güçler" dünyasında zayıf düşüreceği konusunda uyarıda bulundular. Böylesi bir durum, çatışma ve karışıklık bölgeleri yaratabilirdi – "iktidar boşluğu" (Kızılar gibi) potansiyel tehlikelerin saldırılarına imkân verebilirdi."¹⁸

ABD gibi, kıyas kabul etmeyecek derecede güçlü bir emperyalist rakibin ortaya çıkmasıyla birlikte Britanya İmparatorluğu'nun kaderi çizilmiş oldu. Bu büyük ölçüde uygulanan baskılar sonucunda gerçekleşti ve sömürgelerde aldatici bir cazibeye neden oldu. Çünkü Roosevelt, ABD'nin uluslararası üstünlüğünü ancak herkesin kabul ettiği bir 'hedef' olan özgürlük retoriğiyle kabul ettirebileceğini biliyordu. Şu tür sözleri sarf ederken hiç tereddüt etmedi: "Bildiklerimizden daha iyi bir uygarlık ABD için şu anda mevcuttur ve belki de ortaya çıkacak sonuç tüm dünya içindir. Burada ortaya koyduğumuz hedef, uzun ve ısrarlı bir takibi talep etmektedir."¹⁹ İngilizlerin propaganda sloganları, eski çizgideki İngilizlerin açıktan yaptıkları emperyalizm yanlısı ideolojik savunularla alay edercesine, Amerikalılarca kullanılmaya başlandı; bu tür propaganda araçları, Hindinin'e ve başka yerlere "iktidar boşluğu"nın doğmasını önlemek, ayrıca (Kızılar tarafından üretilen) "domino etkisi"ni bloke etmek için yapılan askerî müdahaleleri temize çıkardı. Ancak bu, sadece "emperyalizmin sonu"yla ilgili hayaller görmeye devam edenleri şaşırtabilirdi.

2.2

Bugünkü durumun ciddiyetini anlamak için onu tarihsel bir perspektifin içine yerleştirmemiz gerekir. Erken dönem modern

¹⁸ A.g.e.

¹⁹ F. D. Roosevelt, "Address on the Fiftieth Anniversary of the Statue of Liberty", New York, 28 Ekim 1916, <https://rantey.org>

emperyalist nüfuzun dünyanın çeşitli bölgelerindeki işleyişi, XIX. yüzyılın sonlarına doğru ve son birkaç on yıl içinde kapitalist güçlerin sahip olduğu nüfuza göre daha yaygın ve aynı zamanda şiddetli olmuştur. Harry Magdoff, söz konusu karşılıklı güçlü biçimde dile getirmiştir:

“Sınırlı bir bilanço anlayışı içinde iktisadî emperyalizm kavramına ulaşan benzer bir düşünme biçimi, kontrol etme terimini (dolaylı ya da dolaysız biçimde) genellikle, endüstriyel bir gücün az gelişmiş bir ülkeye dönük kontrolü olarak anlar. Bu tarz bir sınırlama, XIX. yüzyılın sonlarında yükselen yeni emperyalizmin temel özelliklerinden birini göz ardı eder: Endüstriyel uluslar, dünya piyasası ve hammadde kaynaklarına hâkim olmak için kendi aralarında rekâbete dayanan bir mücadeleye girerler. Yani emperyalizmi eskisinden ayıran yapısal farklılık, içinde birçok şirketin birbiriyle rekâbet ettiği ekonominin yerini, az sayıda dev şirketin her endüstri kolunda rekâbet içinde olduğu ekonomiye bırakmasıdır. Dahası, bu dönem boyunca, ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişimi, ayrıca Almanya gibi yeni endüstrileşmiş ulusların İngiltere’ye karşı mücadelesi, emperyalist aşamaya iki ek özellik kazandırmıştır: Dünya arenasında rekâbetin şiddetlendirilmesi ve uluslararası kapitalist sistemin olgunlaştırılması. Bu koşullar altında, dev şirket grupları ve onlara ait hükümetler arasındaki rekâbet, tüm dünya üzerinde, yani, gelişmiş ulusların piyasaları ve yarı endüstrileşmiş ya da endüstrileşmemiş uluslarda etkin hale gelmiştir.”²⁰

Dünya emperyalizmi, Amerikan hegemonyasının savaş sonrası dünyaya başarılı bir biçimde dayatılması – yukarıda gördüğümüz gibi, Roosevelt’in ilk başkanlık konuşması döneminde başlayan – ile üçüncü aşamaya geldi. Geçmişte de yaşanan ve bugün de küresel yıkıma neden olabilecek katastrofik tehlikeler, artık sistemin eleştiriden mahrum savunucuları tarafından bile itiraf edilmektedir. Ayrıca, kimse ölümcül çelişkinin patlama olasılığını ve bununla birlikte insanlığın yok olma tehlikesini göz ardı edememektedir. Lâkin bütün olup bitene rağmen, kaçınılmaz biçimde kendi yolun-

²⁰ Harry Magdoff, *The Age of Imperialism: The Economics of US Foreign Policy* (New York: Monthly Review Press, 1966), s.116. <https://rantey.org>

da ilerleyen büyük çelişkilerin çözülmesi için gerçekte hiçbir şey yapılmamıştır. Aksine, tek başına kalan süper gücün – Amerika Birleşik Devletleri – ekonomik ve askerî hegemonyasındaki sürekli büyüme, geleceğin üzerine giderek kararan bir gölge düşürmüştür.

Sermayenin ulusötesi gelişiminde yeni bir aşamaya gelmiş bulunmaktayız. Bu aşamada, sistemin temel çelişki ve yapısal sınırıyla yüzleşmekten artık hiçbir şekilde kaçılmayacaktır. Bu sınır, sermaye sisteminin devletini inşâ etme meselesine ilişkin en vahim hatasıdır. Ulusötesi arzularını ve hareketliliğini tamamlayan böyle bir devlet, patlamaya hazır durumdaki çelişkilerin üstesinden gelmek için konumlanmış ve esasen son iki yüzyıl boyunca hiç durmadan kötüleşen sistemi tarif etmişti.

Kapitalist retoriğin en iyisi bile, âcıl bir durum esnasında Roosevelt'in başarılı bir şekilde uyguladığı gibi, bu bağlamdaki yeni eğilimin yerini alamaz. ABD'deki solcu entelektüellerin bugün bile nostaljik biçimde hatırladıkları Roosevelt'in retoriği görece başarılıdır, çünkü o, var olan bir tehlike durumunun açık ifade biçimidir.²¹ Savunulan bazı eylemlerin evrensel geçerliliğini abartmasına ve hattâ Amerika'nın imparatorluk yapısına ait unsurları eksik göstermelerine ya da yanlış sunmalarına rağmen yine de, bazı çıkar gruplarının hem dünya ekonomik krizine işaret ettiklerini (Her ne kadar bunlar sebep olarak göstermeseler bile meseleyi “kötü ekonomi”yle eşitleyerek “kötü ahlâk”a ve “aşırı bencil insanlar”a²² in-

²¹ Roosevelt, savaş durumu adına tüm eylemlerini meşrulaştırdığını hiç gizlememiştir. “Kongre'den, düşman işgâli kadar tehlikeli bir duruma karşı mücadeleyi sürdürmeyle ilgili yönetme yetkisi talep ediyorum.” F. D. Roosevelt, The First Inaugural Address.

²² F. D. Roosevelt, 20 Ocak 1937'teki ikinci konuşmasında, aynı anlayışla toplanan kârın küçük bir bölümünün “fiyatların düşürülmesi için kullanıldığını” belirterek şunları söyler: Tüketici unutulmuştur. Kârın çok küçük bir bölümü artan ücretlere gitmektedir; işçiler unutulmuştur ve hisselere yetersiz bir oran düşmesi sebebiyle hissedarlar da unutulmuştur.” (Roosevelt, “Yeni Anlaşma Konuşması”) Bunların neden unutulduğuna ilişkin soru burada es geçilmiştir. Söylenen, bunların bugün hatırlandığı ve ileride her şeyin yoluna girer (bile)ceğinden ibarettir. Bu tür bir söy-

dirgeme eğiliminde olsalar da) hem de ABD'nin Hitler Almanya'sının yenilmesi sürecine katılmasından bahsettiklerini söylemek gerekir. Bugün aksine, "Yeni Anlaşma" yıllarına ait en iyi retorik yerine çok daha kötüsüyle bombardıman edilmekteyiz: Tüm evrensel dertlere deva olarak sunulan ve "*insan hakları*"nın çifte standartçı bir savunusu olan "*çok partili demokrasi*", ABD'nin emperyalist çıkarlarını örtbas eden iğreti bir kamuflaj olarak kullanılmaktadır. Bu insan hakları savunusu, diğer birçok örnekte olduğu gibi, Kürtlere karşı Türklerin uyguladığı jenositle ya da Suharto yönetimi altındaki Endonezya'da yarım milyon Çinli'nin ve Doğu Timor'da ABD'nin kuklası olan rejim tarafından yüz binlerce insanın imhâ edilmesiyle uyumlu hale getirilebilir. Bir zamanlar, "tekellerin ülke içinde ve dışındaki hâkimiyeti" olarak anlatılan şey, bugün "serbest piyasa" söylemi olarak ifade edilmektedir.

Günümüzün dev şirketleri ve hükümetleri arasında yaşanan rekâbet temel bir belirleyiciye sahiptir. ABD'nin muazzam gücü, sermaye sistemine ait devletin varsayılan rolünü tehlikeli bir biçimde kontrol altına almış, bunu da, rakip güçlerin denetimindeki tüm araçları sınıflandırarak yapmıştır. Son aşamada, bu amacın başarıyla tamamlanamamış olması, onun gerçekleşmesine çabalayan güçlerin engellendiğini göstermez. Buradaki problem sadece öznel yanlış algılamalarla da ilgili değildir. Sistemin her bir temel çelişmesine eşlik eden bugünkü nesnel koşullar, tek bir ekonomik ve askerî süper gücün hegemonik hâkimiyet stratejisini takibe zorlamaktadır; buradaki amaç, ulusötesi sermayeyle ulus devletler arasındaki yapısal açıklığın aşılmasıdır. Ancak, altı çizilen çelişkilerin nesnel doğası, uzun vadede, bu stratejinin önemli bir hatasına işaret etmektedir. Potansiyel felâketler ve onlara dönük çareler konusunda birçok girişimde bulunulmuştur. Kant'ın sürekli barış rüyasından, Milletler Cemiyeti ve bu kurumsal yapının I. Dünya Sava-

lemde eksik olansa, şiddetli nesnel geçimsizliğin kabulüdür. Bu eksiklik, Roosevelt'in tüm söylemlerini gerçek dışı bir retorik haline dönüştürür.

şı sonrasındaki haline ve oradan da, Birleşmiş Milletler'e ait organizasyonları işlevli kılmak için yapılan Atlantik Paktı ilkelerine dek yapılan tüm girişimler bu bağlamda değerlendirilebilir. Söz konusu unsurların tümünün planlanan görev için yeterli olmadığı zamanla ispatlanmıştır. Bunun nedeni, sermaye sisteminin mutlak ve aşılması sınırlarından doğan kurulu toplumsal metabolik yeniden üretim modeliyle bağlantılandırılabilcek bir "dünya hükümeti"nin kurulamamış olmasıdır. Bu da, emeğin yapısal karşıtının refah üretmekten uzak olmasıyla ilgili bir durumdur.

2.3

Emperyalist hâkimiyet, Amerikan tarihi için yeni bir şey değildir. En azından Başkan Roosevelt'in "elli yıl boyunca Filipinler halkının öz yönetim için eğitilmesi"yle ilgili sözleri bunun bir delilidir (aynıca Marcos gibi ABD vekillerinin ve onun haleflerinin verdiği "vasıflı eğitim" de unutulmamalıdır). Daniel B. Schirmer, kılı kırk yarararak hazırladığı, ABD'deki anti-emperyalist hareketlerle ilgili belgelere dayanan kitabında şunları söylemektedir:

"Vietnam Savaşı, en uzun süren ve ABD'nin başka halkların iç ilişkilerine yönelik yaptığı en vahşi müdahaleler serisinin yalnızca sonuncusudur. ABD'nin gerçekleştirmeye çalıştığı Küba işgâli, Domuzlar Körfezi'nde başarısız olmuşsa da, müdahalenin sonuçları Dominik Cumhuriyeti, Guatemala, İngiliz Guyanası, İran ve Kongo gibi diğer başlıklarda oldukça etkili olmuştur. Liste tamamlanmamıştır; (Avrupalı ülkelerin denetlediği) diğer sömürge halklara, doğrudan şiddet kullanımı olsun ya da olmasın, Amerika'nın zor içeren işgâle dayalı saldırganlığının sonuçlarını kendi iç politikalarında hissetmişlerdir.... ABD'nin bugünkü ayaklanma karşıtı politikaları ve müdahalelerin kaynağı, XX. yüzyılın başında yaşanan olaylardır. O günlerde ABD, savaşta yendiği İspanya'yı, Karayipler ve Pasifik'teki tüm sömürgelerinden silip atmıştır. Porto Riko'yu şiddet kullanarak almış, Küba'ya sözde bağımsızlık vermiş, Filipinler'i ise, ülkedeki ulusal devrim hareketini bastırdıktan sonra ilhak etmiştir. Kızıldevrili savaşları ve Meksika Savaşı'na yönelik modern dış politika unsurlarını birbirinden ayıran en önemli fark ise, ikinci savaşın Amerikan tarihin-

deki önemli bir dönemin ürünü olması ve toplumsal baskıya çok farklı bir cevap olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Modern dış politika, endüstri ve finans alanında büyük ölçekli şirketlerin ortaya çıkışıyla bağlantılıdır. Ülkenin hâkim ekonomik güçleri olarak şirketler, ABD hükümetine ciddi baskılar uygulayabilme kudretine sahiptirler. İspanya-ABD savaşı ve Filipinlerde Aguinaldo* ve âsilerin ezilmesi için yapılan savaş, egemenlerin baskıyla bağlantılı olan ilk savaşlardır. Bu savaşlar, modern şirketler Amerika'sının ilk icraatlarıdır.”²³

Roosevelt'in, daha ilk başkanlık konuşmasını yaparken kullandığı “uluslararası ekonomik yeniden düzenleme” stratejisini ilân eden ifadeler, sadece Britanya'nın değil, tüm sömürgeci imparatorlukların sonunu işaret ediyordu. Diğer tüm tarihsel hareketler gibi bu yaklaşım da, onlarca yıl öncesinden kendi önceline sahipti. Gerçekte bu, yüzyıl başında dillendirilen “açık kapı politikası”yla yakından ilişkiliydi.

Açık kapıyla, niteliksel olarak diğer sömürgeci ülkelerin ortaya koyduğu ekonomik nüfuza eşlik eden (burada doğrudan sömürgeci askerî işgâle karşıt bir durum söz konusudur) ve sömürülenlerin zaten karşı duramayacağı konumdaki politik egemenliğin metanet-

* Emilio Aguinaldo (1869-1964) Filipinli yurtsever. İspanyollara karşı ayaklanan yurtseverlerin lideriydi. İspanyollar ayaklanmayı bastırınca Hong Kong'a sürüldü. 1898'de İspanya'ya karşı savaşan ABD'yle ittifak kurdu. ABD ülkeyi ele geçirince onlara karşı mücadeleye başladı. -ç.n.

²³ Daniel, B. Schirmer, *Republic of Empire: American Resistance to the Philippine War* (Rochester, Vermont: Schenkman Boks, n. d.) s. 1-3: Yazar, özgün tarihsel içeriğine sadık kalarak, yüzyılın başlarında anti-emperyalist hareketin neden başarısız olduğunu açık bir dille anlatır: “1902'de, Lincoln'a bağlı anti-emperyalist birliğin başkanı olan George S. Boutwell, anti-emperyalist mücadelenin liderliğinin emeğin elinde olduğunu söylemiştir. Boston'da, sendikacıların düzenlediği bir toplantıda şu ifadeleri kullanmıştır: ‘Cumhuriyetin kurtuluşu için verilecek son kavga emekçi ve üretici sınıflar aracılığıyla yürütülecektir.’ Bu noktada, dış politikaya yönelik destek ve güven üzerinden uzlaşmacı bir hareket içinde olan Gompers gibi isimlerin hâkimiyetinde bugün ABD işçi sınıfının sorumluluklarını omuzlamaya hazır olmadığı açıktır. Gelecekte Boutwell'in inancı ne tür bir şekil alırsa alsın, anti-emperyalistlere dönük yaptığı konuşmalar giderek etkisini yitirmiş; istikrarsız ve büyümekte olan toplumsal temelden yoksun bir ideolojiyi temsil ediyor hale gelmiştir.”

le muhafaza edilmesi isteniyordu. Sebebi ne olursa olsun birçok insan, “açık kapı politikası”nı tümüyle riyakâr buluyordu. 1899’da, Çin’de de bu başlık altında bir başka politikayı uygulayan ABD’nin sömürgeleştirilmiş bir işgâl bölgesi tesis etme girişiminin ve buna denk düşen diğer politik düzenlemelerinin esasen liberal aydınlanma ya da demokratik merhametle bir ilgisi yoktur. Aslında tüm Çin’i isteyen ABD için – çünkü o yıllar sermaye için en dinamik eklemlerinin yapılabileceği zamanlardı – yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. ABD’nin bu alandaki temel tarihsel gelişmelerle birlikte hızla ilerleyen mutlak planın hudutsuz sonuçlarının uzantıları günümüze kadar günümüze kadar ulaşmıştır.

Ancak – büyük emperyalist güçlerin nihai biçimlerini içeren verili güç ilişkileriyle yürütülen – açık kapı politikası aracılığıyla gerçekleştirilmek istenen dünya hâkimiyetine dönüş umudu yüz yılın dönüşümüyle ne yazık ki prematüre kalmıştır. Stratejinin Rooseveltçi biçiminin ilân edilmesinden önce yaşanan kısa ömürlü yeniden yapılanma sürecinin ardından dünya ekonomik krizinin somut ifadesi olan o kanlı ve korkunç I. Dünya Savaşı’na ihtiyaç duyulmuştur. Dahası kriz, II. Dünya Savaşı’nda daha fazla kanın akmasına neden oldu, fakat akan kanın miktarı ABD’nin savaş sayesinde sahneye çıkmasıyla birlikte ikiye katlanmıştır. Tüm gelişmeler, bu en büyük ekonomik gücün Rooseveltçi stratejiyi etkin zor yoluyla uygulamaya koymasına önayak olmuştur. Strateji, II. Dünya Savaşı’nın bitimine doğru ve onu takip eden yıllarda rayına oturmuştur. Tabii geriye kalan en büyük zorluk – Sovyet sisteminin varlığıydı (Buna, 1949’da diğer bir zorlaştırıcı faktör olarak Çin eklendi.) – olarak SSCB’nin varlığı büyük ölçüde geçici görülüyordu. Bu görüş, ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles’in “komünizmi yıkma” politikasıyla ilgili yaptığı güven dolu sayısız açıklamada karşılık bulmuştur.

Böylece XX. yüzyılda yaşanan gelişmelerin ışığında, emperyalist güçlerin rekâbet içinde bir arada varoluşunun ve sözde çok merkezli dünyaya yönelik sahte bağışların ölçüsü ne olursa olsun,

artık daha fazla tahammül edilemeyecek bir noktaya ulaşmış bulunuyoruz. Baran'ın daha 1957 yılında üzerinde durduğu, eski sömürgeci imparatorlukların gururlu sahipleri, “Amerikan emperyalizminin genç ortakları”nın kendilerine biçtikleri rolleri oynamak için küçük parçalara ayrılmışlardır. Savaşın sonuna doğru emperyal mülk edinimi tartışıldığı esnada İngilizlerin ilgisi, “sevgili yaşlı Winston”ın “orta Victoryen” döneme ait fikirleri olarak bir kenara atılıyordu. Fakat bu konuda De Gaulle’e danışılmamıştır bile.²⁴ Belçika, Hollanda ve Portekiz resmin tümüyle dışında kalmıştır. Devletler arası eşitlik ilkesi esasıyla gerçekleşecek olan “çok merkezli dünya”yla ilgili tüm konuşmalar, eğer alaycı ideolojik bir kamuflaj değilse, tümüyle hayal dünyasına aittir. Tabii, bu konuyla ilgili şaşırtıcı hiçbir şey yoktur. Sermayenin dünyasında “çoğulculuk”, ancak *sermayelerin çokluğu* anlamına gelebilir ve bu tür bir çokluk içinde de eşitlikten söz edilemez. Aksine bu dünya her zaman yapısal hiyerarşinin en kötü ast-üst ilişkisi ve buna karşılık gelen güç ilişkileriyle tanımlıdır. Burada güçlü olana zayıf olanı yutması konusunda dâima iltimas geçer. Bu nedenle, kapitalist mantığın merhametsizliği esas alındığında hegemonik bir süper gücün, sistemin açığa çıkan dinamizmi sonucunda, karşısındakiler ne kadar büyük olursa olsun, kendinden zayıf olanları yönetmek zorunda oluşu ve kapitalist sistemin tek devleti olma yönündeki iddiası tamamıyla zamana ait bir meseleydi. Ulaşılan devletler arası ilişkiler bağlamında ortaya atılan bu tek devlet iddiası ise – insanlık için oldukça tehlikeli – desteklenmesi imkânsız bir iddiaydı.

²⁴ Bu sorun, sadece Fransız Hindicini ile sınırlı değildir. Roosevelt Fransızların, Fas gibi Kuzey Afrika sömürgelerindeki mallara el koyma niyetlerini engellemek istemiştir. Konuyla ilgili olarak bkz.: Roosevelt'in Cordell Hull'a 24 Ocak 1944 tarihli mektubu. T. H. Greer'in 17. dipnotta bahsedilen kitabında, sayfa 168'de bu alıntı bulunabilir. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

2.4

Bu bağlamda en önemli tavır *ulusal çıkarlar* ile ilgili olandır. Bir yandan ABD, çıkarları dolaylı ya da dolaysız yollardan tehlikeye düştüğünde yasal yollardan ağırlığını koyarak dünyanın geri kalanına keyfi kararlarını kabul ettirmek için askerî güç tehdidine ya da kullanımına başvurmakta tereddüt etmemektedir. Ancak öte yandan da, diğer ülkelerin meşru ulusal çıkarlarını küstâh bir tavırla “ulusçuluk” ya da “etnik kargaşa”²⁵ olarak gösterip göz ardı etmektedir. Zaten, Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşlar ABD’nin oyuncağı olmak için eğitilmişlerdir. Ayrıca sundukları çözümler, ABD ve bekçilerinin hoşuna gitmediği takdirde hor görülmektedir. Örnekler sayısızdır. Chomsky, bu örneklerden en sıradan olanını keskin bir dille ifade eder: “Yüksek otoritelerin de açıkladığı üzere Uluslararası Mahkeme, BM ve diğer kuruluşlar, savaş sonrası süreçte ABD’nin emirlerine uyuyorlardı, ama şimdi uymuyor olmaları sebebiyle konu dışı kalmışlardır.... Savaş yanlısı politika analistleri bile Clinton güdümlü dünya düzeninin aşırı noktalara ulaştığını düşünmektedir.”²⁶

ABD’nin BM’de biriken üyelik aidatı borçlarını ödemeyi reddetmesi ve diğer taraftan da, World Health Organization’a [Dünya Sağlık Örgütü] düzenli olarak yapılan fon aktarımını kesmeyi amaçlayan politikasını BM’ye kabul ettirmeye çalışması tüm sorunların üzerine tüy dikmiştir. ABD belirlenimli piyasa ekonomisine şüpheyle yaklaşan Jeffrey Sachs, bu siyasî engelleme çabasıyla ilgili olarak şunları söylemiştir: “ABD’nin BM aidatlarını ödememesi, uluslararası yükümlülüklerde görülen en önemli yanlıştır.... ABD, Dünya Sağlık Örgütü gibi BM’ye bağlı yaşamsal öneme sahip örgütlerin bütçelerini sistemli biçimde küçültmektedir.”²⁷

²⁵ Bkz.: ABD Demokratik Parti Senatörü Daniel Patrick Moynihan’ın ünlü kitabı, *Pandaemonium: Ethnicity in International Relations* (New York: Oxford University Press, 1993).

²⁶ Noam Chomsky, “The Current Bombings” *Spectre*, no. 7 (Yaz 1999), s. 18.

²⁷ Jeffrey Sachs, “Helping the World’s Poorest.”, *The Economist*, 14 Ağustos 1999, s. 16 ve 22.

Burada ayrıca, ulusal karar alma organlarının bertaraf edilmesi-ne yönelik – ideolojik ve örgütsel – çabalardan da bahsetmek gerekmektedir. Bu noktada, görünüşte ayartıcı olan “Küresel düşün, yerel davran” sloganı önemli bir meseledir. Bu sebeple genelde, daha geniş bir ölçekte tüm anlamlı karar alma güçlerinden yoksun kalanlar (seçim sürecinden çekilenlerin dışında) sadece yerel düzeydeki belli başlı yollar üzerinden müdahale etmeyi uygun bula-bilmektedirler. Dahası hiç kimse, elverişli yerel eylemin potansiyel önemini inkâr etmemektedir. Ancak, eleştiriden muaf bir ilgiyle tamamen hazırolda karşılamamız beklenen “küresel olan” – ulusal hükümetlerin güçsüzlüğü ve çokuluslu küreselleşmenin kaçınılmazlığıyla ilgili tezleri ve (çoğunlukla ABD belirlenimli) *ulusal ulusüstü şirketleri* “çokuluslu” olarak kabul etmekle meseleyi evrensel açıdan kabul edilebilir kılarak yanlış bir biçimde tarif etmektedir – terimi, belirli ulusal topluluklarla karmaşık ilişkiler geliştirmediği takdirde tümüyle boş bir sözcüktür. Bunun yanı sıra, “küresel olan”, kendi değişik ulusal kurgularından bir kereliğine ayrılıp içiçe girmiş devletler arası karşılıklı ilişkiler ağına çekildiğinde “yerel davran” çağrısı tümüyle miyop ve anlamsız kalmaktadır.²⁸ Eğer demokrasi bu nedenle “yerel hareket”le sınırlandırılıyorsa, her bireyin yaşamını etkilemesi kaçınılmaz olan “küresel karar alma mekanizması ve küresel hareket” – elbette başta ABD olmak üzere – sermayeden küresel düzlemde pay koparma sırasına göre, en otoriter biçimde hâkim ekonomik ve siyasî güçleri olan çevrelerce tecrübe edilebilir. Dünya Bankası ve diğer ABD güdümlü kuruluşların yaptığı fon yatırımları, hem ulusalın “yerel” düzeydeki itibarı-

²⁸ “Az gelişmiş dünya”daki sefaletle ilgili makalede, *Economist*, şehre ait sorunlara değinmektedir. (Su sorununu, borular ya da kanallar yoluyla evlere taşıyarak değil, suyu satarak gidermekten bahseder.) Sorunlarla ilgili asıl çözümlerin, daha etkin ve daha hesaplı olan yerel yönetimlerde gizli olduğunu iddia eder. (“Helping the Poorest”, *The Economist*, 14 Ağustos 1999, s. 11) Tabii ki gerçek çok daha farklıdır. Yerel yönetimler, ulusal hükümetlerin kendilerine verdikleri kaynaklarla sınırlandırılmıştır ve ulusal hükümetler de kendince işleyen küresel sermaye sistemine bağlıdır.

nı artırmak ve “dünya hükümeti” yaratma sürecindeki karar alma mekanizması için gereken ulusal düzeyde arabulucular oluşturmak için bir araya getirdiği “aptal muvazzaf topluğu”nun “yerel hareketini” demokratik tutumlara örnek olarak sunabilmeyi ve hem de toplumsal hayatın otoriter baskınlığıyla “dünya hükümeti”nin açık egemenliğinin meşrulaştırılabileceği bir yol olarak akademik ve entelektüel elitistlerin konferans ve araştırma projelerinin (özellikle III. Dünya ülkelerinde, fakat sadece onlarda değil) maddî giderlerini üstlenerek bu çalışmalarını kendi hizmetine sunmayı amaçlamaktadır.

2.5

ABD’nin ekonomik emperyalizminin kanıtları burada listelenemeyecek kadar fazladır. Dikkat çeken bazı konuları yukarıda ele almıştım. Yürüttüğüm tartışmalar muhafazakâr politikacıların bile ABD’ye yönelik itirazlarına neden oldu: “teknoloji transferi düzenlemeleri, koruyucu Amerikan yasaları, Pentagon tarafından düzenlenip Kongre’nin koruma altına aldığı sınır ötesi kontrol bölgeleri”²⁹ ve ayrıca aynı tartışmada “[bugünkü sürecin devam etmesi halinde] en büyük ve en zengin şirketlere kontrol edilmeden yapılan fon aktarımlarının dünyadaki gelişmiş teknoloji sektörleri arasında kendine ait bir yol bulacağından da bahsettim.”³⁰ Aynı makalede, askerî gizliliğin sağladığı endüstriyel avantaj, ABD hükümetinin yasama ve yürütme kollarının ticarete doğrudan uyguladığı baskılar ve dünyadaki gerçek borç sorununa değindim; ABD’nin astronomik borcunun, emperyalist güç tarafından dünyanın geri kalanına nasıl dayatıldığını ve buna bağlı olarak, ABD dışındaki dünyanın bu borcu neden ödemek zorunda kalacağını anlattım.³¹

“Dolar emperyalizmi”ne karşı yükselen sesler, maalesef pek

²⁹ Michael Heseltine’in başkanlıktan istifa metni, 9 Ocak 1986, akt.: I. Mezsaros, “The Present Crisis” (1987); *Beyond Capital*’in IV. Bölümünde yeniden yayınlanmıştır: s. 952-964.

³⁰ a.g.e., s. 952. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

yarar getirmiyor. Ülkenin ekonomik emperyalizmi, sadece doları dünya ekonomisinde ayrıcalıklı kılmak değil, aynı zamanda İMF’den [Uluslararası Para Fonu] Dünya Bankası’na, GATT [Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması] ve halefi World Trade Organization’a [Dünya Ticaret Örgütü-DTÖ] kadar tüm uluslararası organların yönetimindeki hâkim konumunu da korumak için ABD’nin güvenliğini sağlamak zorundadır. Bugün Fransa’da birçok insan ABD’nin, DTÖ’nün bağımsız yargılama sürecine bağlı olarak kendilerine dayattığı yaptırım gücüyle ilişkili gümrük vergileri yüzünden “Amerika’nın ekonomik emperyalizmi”ne tepki duymaktadır. Geçmişte benzer uygulamalara Japonya da defalarca maruz kalmış, Japon otoriteleri, gönüllü ya da gönülsüz, Amerikan zorbalığına boyun eğmişlerdir. İngiltere’ye dayatılan cezalandırıcı gümrük vergilerinin son raundu daha merhametli olsaydı, bu Washington’ın bütün emirlerine uyan İngiliz “Yeni İşçi Partisi” hükümetinin köleliğine verilen bir armağan olurdu. Fakat yine de uluslararası alandaki ticarî çekişmeler, sonuçları uzun vadede açığa çıkacak ciddî eğilimleri göz önüne sermektedir.

Aynı şekilde, ABD’nin hem askerî hem de sivil düzeyde yüksek teknolojiye müdahale etmesine sonsuza dek tahammül edilemeyeceği açıktır. Önemli bir alan olan bilgisayar teknolojisinde durum daha da vahimdir. Konuyla ilgili bir örnek açıklayıcı olacaktır: Microsoft dünya üzerinde tekelci bir eğilim içinde olmaktan memnundur ve elinde tuttuğu yazılım tekeli uygun donanım seçeneklerini giderek sınırlandırmaktadır. Ancak bunun da ötesinde, yakın zamanlarda açığa çıkan bir gerçeğe göre, Microsoft yazılımına gömülen gizli bir kod sayesinde Amerikan güvenlik ve askerî servisleri, Microsoft Windows ve internet kullanan herkes hakkında casusluk yapabilmektedir.

ABD hükümeti yaşımsal olan bir başka önemli alanda – Monsanto gibi dev ulusötesi şirketler tarafından genetik yapısı değiştirilen yiyeceklerin üretimi – dünyanın geri kalanını Monsanto’nun yenilenemeyen tohumlarını almaya zorlayarak, bu sayede, tarım

sektöründeki mutlak üstünlüğünü korumak için elinden gelen her şeyi yapmaktadır. “Patentli genler” için Amerikan şirketleri adına yapılan girişimler de benzer bir amaca hizmet etmektedir.

ABD, DTÖ aracılığıyla, dünyanın geri kalanına “entelektüel mülkiyet hakları konusunu”da³² dayatmaktadır. Buradaki amaç, diğer şeylerin (geniş ekonomik çıkarları da içeren) yanı sıra dünya sinema ve TV sektöründeki hâkimiyetinde, üçüncü ve hatta onuncu sınıf Hollywood ürünlerini üstümüze yağdırarak sürekliliği güvence altına almaktır. Doğal olarak, bu durum, “ABD kültür emperyalizmi”ne yönelik çılgınlıkların yükselmesine de neden olmaktadır. Aynı zamanda, ABD ordusuna ait “yönetim danışmanlığı”nın nüfuzunu dayatma biçimi içinde, mali açıdan desteklenmiş “iş kültürü emperyalizmi” de dünya tablosunun bir parçasıdır.

Ancak, belki de ABD’nin ekonomik ve kültürel egemenlikte en ciddi eğilimi zorla, korkunç ve müsrif bir biçimde, dünyanın başlıca enerji ve maddî kaynaklarını gasp ediyor olmasıdır. Bu kaynak-

³² Jeffrey Sachs’ın şu sözlerindeki maksat oldukça açıktır: “‘Entelektüel mülkiyet hakları’yla ilgili olarak küresel rejimin yeni bir gözden geçirilmeye ihtiyacı vardır. ABD, patent kodlarıyla ilgili işlemleri daha da güçleştirmiş ve entelektüel gizliliği ortadan kaldırmıştır. Fakat bugün ulusötesi şirketler ve zengin ülkelere ait kurumlar, yağmur ormanlarındaki biyolojik çeşitlilikten insan genomuna kadar birçok konuda imtiyazı eline almıştır. Bu akıp giden süreçte eşitlik ve akıl var olmadıkça fakirler soyulmaya devam edecektir.” (J. Sachs, a.g.e., 22) Ancak, Sachs’ın eleştirdiği politikaların arkasındaki belirlemeleri açıklarken kullandığı “şaşılacak surette yanlış yönetilmektedir” ifadesi tümüyle gerçek dışıdır. Bu politikaların yanlış yönetilmenin ürünü olduğundan söz edilemez. Bu tip bir ifade, (Roosevelt’in “unutulmuş” olduklarını “hatırlatması” gibi) söz konusu politikaların, rasyonel aydınlanmanın iyi bir ölçüsü sayesinde düzeltebileceğini var sayar. Aksine bu politikalar, ihtiyatlı bir biçimde iyi ölçülmüş ve zorla dayatılmış kararlara ait düzenlemelerdir. Bu kararlar, sermayenin yapısal hiyerarşisi ve nesnel zorunluluklarından türer. Asıl mesele, bugün mutlu bir biçimde tedarik edilen rasyonel görüşteki eksiklik değil, Sachs’a göre “akıl ve eşitlik” arasındaki kahredici geçimsizliğe ait gerçekliktir. “Akıl”dan kastedilen her şeyle ilgili olarak, “eşitlik” hakkındaki tüm olası fikirlerin radikal inkârı mutlak biçimde reddedilmedir. Bu nedenle, Sachs’ın “piyasa toplumu”na dönük hürmetkâr tutumunu ifade eden makalesi tümüyle uydurma olan bir “piyasa çözümü” fikriyle sonuçlanır.

ların % 25'i dünya nüfusunun sadece % 4'lük bir azınlığı tarafından kullanılmaktadır ve bu kullanım, insanlığın mahvına neden olabilecek bir ekolojik yıkımla sonuçlanmaktadır. Hepsi bu da değil. ABD aynı kanaldan, belki de en fazla 2012'ye dek sürecek olan çevresel yıkımın dâimî felâket eğilimini sınırlama amacı güden kontrol biçimleri için harcanan bütün uluslararası çabaları sabote etmeye dönük eylemlerine uzun zamandır, mazaretsiz olarak ve sistemli bir biçimde devam etmektedir.

2.6

Tüm bu söylenenlerdeki askerî boyut çok ciddî biçimde ele alınmalıdır. Çünkü – XX. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen silâhlanmanın yoğunlaşan yıkıcı gücüne bakılırsa – *bütün tarih boyunca emperyalizmin en tehlikeli dönemine girdiğimizi* söylemek abartılı olmaz. Bugün gelineen tehlikeli nokta, sadece gezegenin belli bir bölümünün kontrol edilmesi değildir, bir takım dezavantajlar getirse bile, asıl tehlike, bazı rakiplerin bağımsız hareketlerine hoşgörü de göstererek, mevcut ekonomik ve askerî süper gücün tek bir hegemonyanın bütününü tam anlamıyla kontrol altına alması ve – en üst yönetim ve ihtiyaç duyulduğunda askerî yönetimi de – kendi hizmetine sunmuş olmasıdır. Bu, uzlaşmaz karşıtlıkların kontrol altına alınması çabası içindeki sermayenin bizzat küresel düzlemde gelişen ihtiyaçlarını karşılayan bir mantıktır. Kötü olan şey, bu mantığın – küresel gelişmenin bugünkü tarihsel aşamasının, sermayenin mantığına uyumu sebebiyle tırnak işareti olmadan yazılamayan böylesi bir mantığın – aynı zamanda ve şartlar zorlandığında insanlığın yıkımını da mümkün kılacak olan bir Nazi egemenliğini de içerecek biçimdeki bir tarihsel akıl dışılığın en uç formunu oluşturuyor olmasıdır.

Çocuk aşısını bulan Jonas Salk, aşının patentini almayı reddedip bunun “güneşin patentini almak”la aynı anlama geldiğini söylediğinde, sermayenin ileride sadece güneşin değil, havanın da patentini alacağını hayal bile edemezdi. Üstelik ölümcül tehlikelere dö-

nük ilginin azalması sonucunda, insanlığın bekası için ortaya konan bu tip istekler ve eylemler giderek artmaktadır. Bu sebeple, sermayenin karar alma süreçlerinde edindiği nihaî mantık, küçük ekonomik girişimlerin mikro kozmosundan politik ve askerî karar alma süreçlerinin en yüksek aşamalarına varıncaya kadar, sadece yukarıdan aşağıya doğru işleyen *kategorik olarak otoriteryan* bir tarza bürünebilecektir. Fakat güneş ve havadaki imtiyaz nasıl *geri alınabilir*?

Bu bağlamda, kendi sınırlarını tahrip etme süreci içindeki sermayenin, varlığını onaylamayı reddettiği iki yerleşik engel vardır. İlki, tekelci gelişme eğiliminin sistem içindeki tezahürü ne kadar acımasız ve vahşi olursa olsun, *sermayelerin çokluğu* yok edilemez. İkincisi, insanlığın tüm iş gücü ulusal ve sektörel çeşit ve bölünmeleriyle birlikte bilinçsiz sermayenin “emrine amade” olsa da, *toplumsal emeğin çokluğu* da yok edilemez. Başa çıkılmaz çokluğuyla emek, havayı ve güneşi kullanma hakkından ferâgat edemez, tabii sermaye ait çıkarların sürekliliği, hava ve güneş – zaten toplumsal metabolik yeniden üretimin kontrol modeli için mutlak anlamda en çoğu gerekir – olmadan sağlanamaz.

Günümüz emperyalizminin bölgesel askerî işgâlleri içermediğini söyleyen birisi, sadece yüzleştığımız bazı tehlikeleri hafifletmekle kalmaz, ayrıca günümüz emperyalizminin en yüzeysel ve yanlış yönlendirilen özelliklerini de temel açıklayıcı unsurlar olarak kabullenir. Bir kere, ABD üslerinin bulunduğu askerî işgâl bölgelerinin sayısı *altmış dokuz ülkeden* az değildir ve bu sayı NATO’nun genişlemesiyle birlikte giderek artmaktadır. ABD üsleri bulundukları bölgelerde, halkların değil, grotesk bir ideolojik yargı ama, talebi olan politikaları dikte etmek amacı taşıyan işgâl gücünün çıkarına bulunmaktadır.

Hangi durumda olursa olsun, geçmişte sömürge bölgelerinin doğrudan askerî işgâli, eni sonu kısmıydı. Aksi takdirde, küçük bir nüfusa sahip İngiltere, Hindistan da dahil, karşılaştırılmaz ölçüde daha büyük bir nüfus ve toprağa sahip olan bir imparatorluğu na-

sıl yönetebilirdi? Britanya İmparatorluğu'nun benzersiz bir özelliği vardı. Renato Constantino bu meseleyi Filipinleri örnek göstererek açıklıyor:

“İspanyol sömürgeciliği başlangıçtan itibaren bilinci derinden etkilemek için şiddet yerine dinî kullanmıştır. Küçük çaplı askerî güçten ziyade, işgücü ve askere alma uygulamaları yöneticilerin övünç kaynağı olmuştur. Rahiplerin çalışmaları olmadan bu başarılamazdı. Rahipler, sömürgelerin tesis edilmesinde kullanılan temel direklerdi. Öyle ki, Filipinler'deki her rahip tıpkı bir kral gibi, bir generale ve tüm orduya sahip olmaktan övünür hale gelmişti. Sömürge kontrolüne dönük ihtiyaçlarda bilincin biçimlenmesi belli bir süre sonra bilince yapılan baskılarla, fakat bu sefer farklı bir düzlemde, eğitim ve diğer kültürel kurumlar kullanılarak Amerika-lılar tarafından tekrar edilmiştir.”³³

Topraklarının küçük bir bölümü dışında askerî işgalle hiç karşılaşmayan Çin bir başka örnektir. Japonlar, bu küçük bölge için büyük bir askerî güç kullanmıştır. Bu yüzden ülke uzun bir zaman boyunca tümüyle yabancı güçler tarafından yönetilmiştir. Durum hakikaten de genç Mao'nun “yabancılar yellendiğinde cennet parfümüymüş gibi alkış tutulmuştur.” diye ifade ettiği alaycı yorumda olduğu gibiydi. Bütün emperyalist müdahalelerin *her zamanki meselesi*, baskı altına alınan ülkeye sadece “normal” kabul ettiği kendi idare tarzlarına bir itiraz gerçekleştiğinde *emirler* yağdırılmasıdır. Ünlü bir ifade olan “*silâh gemisi diplomasisi*”, eldeki askerî kaynaklarla neyin mümkün ve uygulanabilir olduğunu ifade eder.

Bu tip emperyalist yönetimlerin başlıca özellikleri bugün bizimle yaşamaya devam etmektedir. Askerî mühimmatın çeşitli yıkıcı güçleri, özellikle de hava silâhlarının felâketengiz potansiyeli, bir ülkeye boyun eğdirmekte ama onun özü olamamaktadır. Tüm olasılıklar içindeki düşmanı tehdit etmenin nihaî biçimi – yeni si-

³³ Renato Constantino, *Identity and Consciousness: The Philippine Experience* (Quezon City: Malaya Books, 1974), s. 6. ABD, Filipinler'deki eğitim sistemini doğrudan kontrol etmeyi bıraktığı 1935 yılından itibaren etkin bir kontrol mekanizmasını dolaylı olarak işletmeye devam etmiştir. www.ipey.org

lâh gemisi diplomasisi – gelecekte *nükleer şantaj* olacaktır. Zihinlerde canlanan bu tehdit, dünyanın geri kalan inatçı kesimine sermayenin nihaî akılcılığını dayatmaya çalışan komik bir savunulmazlığın altını çizirken, bunun nesnelliği geçmiştekilerle paralellik taşıyacaktır. 1 milyar 250 milyonluk nüfusu barındıran Çin'i işgâl etmek, bugün bile imkânsızdır. Dolayısıyla, askerî güç yerine büyük ekonomik araçlar kullanılmaktadır. Fakat bu imkânsızlık, dünya hâkimiyetine karşı alternatiflerin oluşmasına fırsat vermeyen emperyalist hedefleri maceracılıktan uzaklaştıramamaktadır. “Daha uyanık” olanlar ise – ki sonda olanlar daha az tehlike içinde demek değildir – Çin'i yıkma amacı taşıyan küresel kapitalizmin idare merkezi tarafından kontrol edilen serbest piyasa ideolojisinin yardımıyla yeni stratejiler geliştirmektedir.

Operasyonlara ait zaman kesiti ve askerî araçların büyüklüğüyle sınırlanan müdahalelerle kuşatılan askerî güçler, ekonomik açıdan desteklenmek zorundadır. Geçmişteki emperyalist müdahalelerin tarihsel kaydına bakıldığında ciddi bir genişleme gözlenmektedir. Fransa'nın önce Hindîçin'e ardından da Cezayir'e girmesi ve diğer taraftan da ABD'nin Vietnam'a müdahalesi incelendiğinde, müdahaleciler için yenilgi kaçınılmaz olmuştur. ABD'nin geçmişte yaptığı emperyalist faaliyetler arasında sadece Filipinler yer almaz. Bunun dışında, başarısızlıkla sonuçlanan geniş ölçekli Vietnam³⁴ müdahalesi vardır, ayrıca Orta Doğu'dan Balkanlar'a, Afrika'nın bazı bölgelerinden Guatemala'ya oradan da Dominik Cumhuriyeti, İngiliz Guyanası, Grenada, Panama ve Kongo'ya kadar birçok yerde askerî operasyonlar yapmıştır.

ABD'nin emperyal taleplerini kabul ettirmesinin en önemli yollarından birisi de hoşuna gitmeyen hükümetleri devirip kendine bağlı, kontrol edilebilen diktatörleri başa getirmesidir. Burada, Marcos, Pinochet, Suharto, Brezilyalı generaller, Somoza ve

³⁴ ABD'nin felâketle sonuçlanan Vietnam işgâliyle ilgili olarak bkz.: Gabriel Kolko'nun seminer kitabı, *Vietnam: Anatomy of a War, 1940-1975* (Londra: Allen & Unwin, 1986). Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

ABD'nin kuklası olan Vietnam generallerinden bahsediyoruz. Ayrıca, (Lyndon Johnson'ın "orospu çocuğu" olarak nitelediği) Yunanistan'daki albaylar cuntası ve (yüksek düzey bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisinin "bizim orospu çocuğumuz" olarak nitelediği) Sese-seko Mobutu da listeye eklenmelidir.³⁵ ABD hükümet sözcüleri, askerî kontrol altında bulunan ülkelerdeki hizmetçilerine bir yandan aşağılayıcı bir üslupla emirler verirken, diğer yandan da onları, alay edencesine, "özgür dünya"nın kamusal tüketim şampiyonları olarak sunmuştur.

2.7

Sermayenin 1970'lerde yaşadığı yapısal kriz, emperyalizmin konumunda önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu durum, uzlaştırma retorığının aksine, giderek artan saldırgan ve maceracı duruşa uyum sağlamayı gerekli kılmış ve ardından da "yeni dünya düzeni" denilen o saçma propaganda anlayışı ve asla gerçekleşmeyecek bir vaat olan "barışa katkı hissesi" anlayışı gelmiştir. Her ne kadar, başkanlığının sonuna doğru General Eisenhower'ın "askerî-endüstriyel kompleks" olarak ifade ettiği kontrolsüz genişlemeyi haklı çıkarmak amacıyla geçmişte Soğuk Savaş ve Sovyet Ordusu tehdidi için kullanılmış olsa bile, bu değişiklikleri doğrudan doğruya SSCB'nin çöküşüne bağlamak yanlış olur. Daha saldırgan – ve nihayetinde maceracı – bir tutum almayı gerektiren mücadeleler, Sovyetlerin çöküşünden çok önce de mevcuttu. Bu mücadeleleri (SSCB'nin yıkılmasından sekiz yıl önce) 1983'te şöyle açıklamıştım:

- ~ Mozambik ve Angola'daki sömürge rejimlerinin sonu;
- ~ Beyaz ırkçılığın yenilgisiyle iktidarın Zimbabwe'de ZANU'ya geçişi;
- ~ Yunanistan'da ABD destekli albaylar cuntası ve Andreas Papandreou başkanlığındaki PASOK'un zaferi;
- ~ ABD'nin Nikaragua'da desteklediği Somoza'nın ömrü boyunca süren iktidarı ve tasfiyesi ve Sandinist Cephe'nin büyük zaferi;

- ~ El Salvador ve diğer Orta Amerika ülkelerinde silâhlı kurtuluş mücadeleleri ve bölgenin ABD emperyalizminin kontrolünden çıkması;
- ~ “Kalkınma stratejileri”yle birlikte tüm dünyada hüküm süren “büyük şehir” fikrinin, sadece mecazî değil, kelimenin gerçek anlamıyla da toptan iflas etmesi ve Latin Amerika’nın önde gelen üç güçlü ülkesi olan Arjantin, Brezilya ve petrol zengini Meksika’ya ait yapısal çelişkilerin çözülmesi;
- ~ İran’daki Şah rejiminin dramatik biçimde toptan tasfiyesiyle bölgedeki uzun erimli ABD stratejilerinin, o zamandan beri *yerlerine ikâme edilen – doğrudan ya da vekâlet yoluyla uygulamaya koyulan – daha tehlikeli stratejileri* beraberinde getiren büyük bir yenilgiye uğraması.³⁶

Sovyet sisteminin çöküşünden sonra, ABD’nin dünyanın değişik bölgelerindeki emperyalist politikalarını meşrulaştırma ihtiyacı da değişime uğramıştır. Bu, özellikle batı sermayesinin eski SSCB’deki kapitalizmin ekonomik olarak sürdürülebilir restorasyonuna – Batı “yardım”ıyla politik devlet mekanizmasını manipüle eden görece olan fakat hala kararsız başarıların aksine – bağlı olarak yeniden canlandırılması meselesiyle yüzleşildiği noktada âciliyet kazanmıştır. Yeni strateji, Batı “yardım”ıyla manipüle edilen politik devlet mekanizmasına yönelik eski stratejinin tersine bir seyir izlemiştir. Sovyetlerin çöküşünü izleyen yıllarda ikâme edilen tehlikeli stratejiler kalıcılaştırmıştır. Ancak, bu tür tehlikeli ve mace racı stratejilerin ortaya çıkışı, kimilerinin iddia ettiği gibi, Soğuk Savaş dönemine ait düşmanlığın zayıflamış olmasıyla açıklanamaz. Aksine Sovyetlerin çöküşü, sermayenin devam eden yapısal krizinin bütünselliği içindeki bir bileşendir.

Amerika’nın vekili – ve ayrıca yeni muhtemel Musaddık tehlikesine karşı garantör – olan Şah, kendi halkına karşı pervasız bir

³⁶ István Mészáros, “Radical Politics and Transition to Socialism: Reflections on Marx’s Centenary” İlk Baskı: Brezilya, *Escrita Ansaio*, Anno V, no. 11-12 (Yaz 1983), s. 105-124. Bu makalenin kısa bir biçimi Nisan 1983’te Atina’da ders olarak sunulmuştur. Makalenin tümü *Beyond Capital*’in IV. Bölümünde yayınlanmıştır. Alıntı bu kitabın 943-944. sayfalarından yapılmıştır.

yönetim sergilemiş ve görevini Batı'dan hatırı sayılır ölçüde askerî malzeme alarak ifâ etmeye devam etmiştir. Şah gittiğinde, "Şeytan Amerika"dan bahseden düşmana karşı yeni bir vekil bulmak gerekmiştir. Saddam Hüseyin'in Irak'ı bu görevi kabul etmiş, Amerika ve Batılı ülkelerin katkısıyla tepeden turnağa silâhlendirilmiştir. Ancak Saddam Hüseyin, İran'ı yıkamamış, dünyanın en istikrarsız bölgesinde ABD'nin emperyalist stratejileri açısından dengesiz bir unsur olarak kabul edilip bertaraf edilmiştir. Dahası, ABD'nin bölgedeki son vekili olan Saddam, şimdi daha büyük bir amaca hizmet etmektedir. Saddam, sadece Soğuk Savaş günlerinde Sovyetlerle temsil edilen güçlü, mitik düşman konumuna yükseltilmekle kalmamış, ayrıca kimyasal, biyolojik savaşla – hatta nükleer bir kıyımla – tüm Batı dünyasını tehdit eden birisi olarak kabul edilmiştir. Bizden böylesi bir mitik düşman figürü üzerinden sadece Körfez Savaşı'nı değil, o zamandan bu yana Irak'ta gerçekleştirilen tüm büyük askerî müdahaleleri kabullenmemiz beklenmiş, ABD'nin ülkeye dayattığı yaptırımların sonucunda ölen bir milyon çocuğu karşı duyarsızlık, "etik dış politikaları" ile övünmeye devam eden "büyük demokrasiler"imiz tarafından utanç verici bir şekilde onaylanmıştır.

Fakat tüm bu yaşananlar, tek başlarına Ortadoğu'daki kronik istikrarsızlığın ilk adımını atmak için yeterli değildir; yolun dünyanın geri kalanı için de açılması gerekmektedir. Günümüz emperyalizminin bölgesel işgâllere ihtiyaç duymadığını söyleyenler bir kez daha düşünmelidir. Balkanlar'da halihazırda belirsiz bir zaman dilimi boyunca yaşanan (ve "belirsiz vaatler" üzerine kurulu) işgâl örnek verilebilir. Bu tip askerî işgâllerin sona erdiğini kim iddia edebilir? İçinde bulunulan genel gidişat uğursuz sonuçlar üretme eğilimindedir ve sistemin derinleşen krizi, işleri daha da zorlaştırmaktadır.

Geçmişte, ABD emperyalizminin ideolojik ve kurumsal gelişiminde iki büyük tehlikeye şahit olduk. NATO, bugün olmasa bile yarın Rusya tarafından tehdit olarak kabul edilebilecek bir şekilde

doğuya doğru önemli bir genişleme göstermekle kalmamıştır, daha da önemlisi NATO'nun görüş ve amaçları, uluslararası hukuka aykırı olarak radikal bir şekilde yeniden tanımlanmış, önceleri *tamamen savunma amaçlı* bir askerî birlikken, sonradan herhangi bir hukukî otoriteye başvurma gereği duymadan istediğini – hatta ABD'nin her istediğini ya da yapmasını emrettiğini – yapabilecek potansiyel olarak çok yıkıcı bir *saldırıcı* içeren ittifaka dönüştürülmüştür. Kuzey Atlantik Paktı Örgütü [NATO], 1999 Nisan'ındaki Washington zirvesinde, kendisine “Birleşmiş Milletler”i ve diğer ülkelerin egemenliklerini dikkate almadan, kendi alanı dışında bile askerî operasyon yapma yetkisi veren yeni bir strateji”yi³⁷ ABD'nin baskısıyla kabul etmiştir. Bu çerçevede çok önemli diğer bir husus ise – yirmi dört “risk faktörü” biçiminde sunulan – yeni ve kesinlikle saldırgan olan anlayışın ideolojik gerekçelendirilmesinin açıkça zayıf oluşudur. Hatta “bu yirmi dört risk faktöründen sadece beşinin gerçek askerî tehlike ifade ettiği”³⁸ teslim edilmiştir.

Tehlike arz eden ikinci gelişme ise yeni Japonya-ABD Güvenlik Anlaşması'dır. Bu anlaşma, belirgin bir biçimde Japon parlamento komisyonlarında (Genel Meclis ve üst Danışma birimlerinde) işletilmiştir. Neredeyse tamamı, Batı ve hatta ne yazık ki sol tarafından da göz ardı edilmiştir.³⁹ Bu örnekte de, yaşanan yeni gelişmeler uluslararası hukuku, alay edencesine ihlâl etmiş ve Japon Anayasası'nı hiçe saymıştır. Japonların önemli politik liderlerinden Tetsuzo Fuwa'nın belirttiği gibi; “Japonya-ABD Güvenlik Anlaş-

³⁷ Shoji Niihara, “Struggle Against US Military Bases.” *Dateline Tokyo*, No. 73, Temmuz 1999, s. 2.

³⁸ Jozsef Ambrus, “A polgari vedelem feladatai” (The Tasks of Civil Defense), Macaristan'ın NATO'ya girişindeki sorunlarla ilgili olan *Ezredfordulo*'nun özel bir baskısından alınmıştır. *Strategic Enquiries of the Hungarian Academy of Sciences* (1999), s. 32.

³⁹ Önemli bir istisna için bkz.: John Manning'in mektubu: *Spectre*, no. (İlkbahar 1999) s. 37-38. Bu konuyla ilgili olarak bkz.: *US Military Bases in Japan-US Dialogue*, Boston Sempozyumu'ndaki rapor, 25 Nisan 1998, Cambridge, MA.

ması'nın tehlikeli gerçekliği, Japon Anayasası'nın savaşı reddettiğini öne sürerek Japonya'nın ABD tarafından yürütülen savaşlara sürüklenme ihtimalinin artmasına meyletmiştir. Bunun arkasında ABD'nin oldukça tehlikeli olan önleyici saldırı stratejisi yatmaktadır. Bu strateji, ABD'nin bir başka ülkeye müdahale etmesine ve hoşlanmadıklarına saldırmasına imkân vermiştir."⁴⁰ Fuwa devamında, önleyici saldırı stratejisi içinde Japonya'ya atfedilen rolün "gönüllü askerlik" olduğunu ve bununla ilgili emirlerin Washington'dan geldiğini söylemiştir. Beraberinde, Japonya'nın, askerî operasyonların maliyetine de ortak olması talep edilmiştir. Örneğin Körfez Savaşı'nda maliyete ortak olmaya zorlanmıştır.⁴¹

Bu gelişmelerin en uğursuz yönlerinden biri de, Japonya Savunma Bakan Yardımcısı Shirgo Nishimura'nın "yarışta hatalı çıkış yaparak" Japonya'nın nükleer silâhlarla güçlendirilmesi gerektiğini söylemesiyle açığa çıkmıştır. Ayrıca Nishimura, daha da ileri giderek, tartışmalı bir konu olan Senkaku Adaları'nı gündeme getirmiş ve askerî güç kullanımının projelendirilmesi gereğinden bahsetmiş, "diplomasi, bu tartışmanın yürütülmesinde başarısız olursa, konuya Savunma Bakanlığı el koyacaktır" demiştir. *Akahata* gazetesinin editörünün makalesine göre:

"Buradaki asıl mesele, kabinede uluslararası tartışmaları çözmek için askerî güç kullanılmaktan söz eden ve aynı zamanda da Japonya'nın nükleer silâhlanmasını açıkça telaffuz eden bir politikacıya koltuk verilmiş ol-

⁴⁰ Tetsuzo Fuwa, "Address to Japan Peace Committee in Its 50th Year", *Japan Press Weekly*, 3 Temmuz 1999, s. 15. Japon Başbakanı Obuchi'yi muhalefet lideri Fuwa ile kıyaslarken *Economist*, istemeyerek şunları yazar: "Yaşanan olaylar gösteriyor ki Obuchi, özellikle Tetsuzo Fuwa gibi tam profesyonel kişiler tarafından sıkıştırıldığında, âcemi işler yapan bir amatördür." ("A Pity about Uncle Obuchi" *The Economist*, 20 Kasım 1999, s. 97-98.

⁴¹ Bu durum, ülkedeki üsler üzerinden gerçekleşen Amerikan askerî işgallerinin kabarık faturasını ödemek zorunda kaldığı zaman yaşandı. "Japon hükümetinin, ABD üslerini ülkede tutmanın baş ağırtıcı maliyeti, (Ortak Savunmaya yönelik Müttefik Yardımı, 1999 Raporu'na göre) 1997'de 4,9 milyar Dolar'a çıktı. Japonya'da konuşlanan her bir ABD askeri için 122.500 ABD Doları ödeniyor." (S. Niihara, a.g.e., s.33)

masıdır. Diğer Asya uluslarının konu hakkındaki fikirlerini cesurca ifade etmeleri oldukça doğal bir durumdur. Bunun da ötesinde LDP hükümeti, ABD'yle yapılan gizli bir anlaşma uyarınca, nükleer silâh karşıtı üç temel ilkeyi ihlâl etmiştir (Sahip olmama, imâl etmeme ve Japonya'ya nükleer silâh aktarımına izin vermeme). Ayrıca, son “olağanüstü hâl yasası” da, savaş birliklerini harekete geçirip araçları yönlendirerek, arazi ve binaları kontrol ederek, bir savaş durumunda ABD ve SDF'nin (Sivil Savunma Güçleri) askerî operasyonlarına öncelik vermeyi amaçlamaktadır. Bu tip bir yasa, Anayasa'nın altını oyacaktır.”⁴²

Doğal olarak, Japonya-ABD Güvenlik Anlaşması'nın saldırgan niteliği, Japon savunmasının ihtiyaçlarına binaen haklı gösterilmektedir. Ancak gerçekte (41. dipnottaki alıntıda aktarılan) yasal raporda iddia edilen “ortak savunma”nın, “Japonya'nın uydurma bir düşmana karşı savunulması” namına yapabileceği hiçbir şey yoktur, ama ABD'nin emperyalist çıkarlarını korumak ve onları genişletmek için yapabileceği çok şey vardır.

“ABD, Endonezya dahil, Güney Doğu Asya ülkelerinde gerçekleştirdiği askerî müdahalelerle politik açıdan istikrarsız bir konum yaratmak amacıyla, Okinawa dahil, Japonya'daki tüm üslerini kullanmaktadır. Geçen yıl, Mayıs ayında, Endonezya'da Suharto rejimi yıkıldığında ABD Özel Askerî Kuvvetleri [US Army Special] Okinawa'daki Kadena Üssü üzerinden, Yomitan köyünde bulunan Torii İstasyonu'na âniden geri döndü. Bu kuvvetler, ülkedeki isyanı bastıran Endonezya Silâhlı Kuvvetleri'ni (ABRI) eğitimden geçirmiştir. ABD Özel Askerî Kuvvetlerin âniden geri dönüşü, Okinawa'daki ABD'li Yeşil Bereliler [US Green Beret] biriminin Endonezya'yla bağlantısı olduğuna işaret eder.”⁴³

Bu tehlikeli politika ve pratikler, “demokratik” hükümetleri ABD'ye bağlı olan ülkelerde gerçekleşmektedir. Kural gereği değişiklikler parlamentoda açıktan tartışılmaz, ancak gizli protokollerde dile getirilir. Tartışma, herhangi bir sebepten ötürü parlamento gündemine gelirse, aynı alaycı ve baştan savmacı tutumla bütün

⁴² Akahata, 1 Kasım 1999; Akt.: *Japan Press Weekly*, 6 Kasım 1999, s. 6-7.

⁴³ s. Niihara, a.g.e., Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

muhafelede rağmen hemen ezilir. “Canavar tohumu ekmeye” devam eden politikacılar, kendini tarihte bu şekilde gösteren gerçek canavarların neden olduğu tehlikeleri unutmuş görünmektedirler. Nükleer canavarların verili yerellikte – örneğin Uzak ve Orta Doğu’da – sınırlandırılmasının âciliyetini de anlayamamaktadırlar. Bu canavarın, ABD ve Avrupa dahil, tüm gezegeni yutabileceğini görememektedirler.

2.8

ABD’nin planladığı saldırı stratejilerinin nihaî hedefi elbette Çin’dir. Belgrat’taki Çin Büyükelçiliği’nin bombalanmasının ardından, bağımsız bir think-tank kuruluşu olan Savunma Bilgi Merkezi [Center for Defense Information] Başkanı Tuğamiral Eugene Carroll, Washington’ın Çin’e yönelik saldırgan üslubuyla ilgili olarak şu yorumu yapıyordu: “Burada Çin’in şeytanîleştirilmesi söz konusudur. Bunu kimin yaptığından emin değilim, ama konuyla ilgili sızan bilgiler Çin için *sarı alarmın* yandığını gösteriyor.”⁴⁴

Belgrat’taki Çin Büyükelçiliği’nin bombalanması, öncelikle NATO sözcüsü tarafından açıklandı ve onun şu sözleriyle meşrulaştırıldı: “üzüntü verici ama kaçınılmaz bir kaza.” Elçiliğin serseri bir bombayla değil üç ayrı yönden fırlatılan roketlerle vurulduğu, yani, dikkatle hedef alınmış bir saldırı olduğu inkâr edilemeyince Washington tarafından hikâyeden bir açıklama yapıldı: CIA, herkesin dükkânlarda kolayca bulabileceği Belgrat haritasını tedarik edememişti. Çin elçiliğinin ya da onun hedef olmasına neden olan şeyin bulunduğu alanın ele geçirilmesini bu kadar önemli ve meş-

⁴⁴ “Washington Çin’e geri çekilmesini ya da Soğuk Savaş riskini göze almasını söylemiştir.” *The Daily Telegraph*, 16 Mayıs 1999, s. 15. Aynı makale bize şunları da söylemektedir: “Casusluk hikâyeleri, ABD’nin uzun vadeli çıkarları noktasında tek bir düşmana sahip olması gerektiğini düşünen Cumhuriyetçi Parti ya da Pentagon içindeki bazı simâlar tarafından sızdırılmış gibi görünmektedir.” Şu çok açık ki Saddam Hüseyin, ABD emperyalizminin saldırgan tutumuna denk düşen ideolojik ihtiyaçları ve yükselen askerî harcamalarını karşılama konusunda yeterince büyük bir isim değildir.

ru kılan nokta bir sır olarak kaldı. Hiçbir zaman yapılmayacağını bilsek de hâlâ makûl bir açıklama bekliyoruz. Bu saldırının test amaçlı tasarlandığıyla ilgili tez, iki husus açısından mantıklı bir açıklama gibi görünüyor. Birinci husus, Çin Hükümeti'nin bu tip saldırılara cevap verip vermeyeceğinin görülmek istenmesi; ikincisi ise, dünya kamuoyunun tümüyle uysal ve yumuşak başlı olduğunu ispatlamaktır.

ABD-Çin ilişkilerini derinden etkileyen problemler bundan daha fazla ciddileşemezdi. Bir bakıma bu problemler, "*parti-devletin hâlâ serbest piyasa dünyasında yer bulamamış*"⁴⁵ olmasının yarattığı elverişsiz konumdan kaynaklanıyordu. Küresel hegemonik emperyalizm, büyük bir ekonomik ve askerî güçle desteklediği "demokrasi" ve "serbest piyasa"yı ideolojik meşruluk için kullandığında ortaya ciddi bir problem çıkacaktır. Bu problemin tolare edilebilmesi mümkün değildir. Çünkü Çin, bir milyarlık nüfusuyla ABD'yi ekonomi alanında geride bırakma şansına sahiptir. "2020 yılı itibariyle Çin ekonomisi, tek başına, ABD'nin üç katı olacaktır."⁴⁶ ABD'nin yönetici kademelerinde bu konuyla ilgili olarak alarm verildiğini tahmin etmek zor değildir.

Özür dileyici tavrına uygun olarak *Ekonomist* dergisi askerî hazırlığı ve tahkimâtı "demokrasi" ve "serbest piyasa" için ölmeye hazır olmak adına saygıyla karşılamaktadır. Dergi, "the new geopolitics" [yeni jeo-politikalar] konulu bir makalede sırt çantalarının toplanması yönünde çağrı yapmaktadır. Tabii, ABD'nin bu çantaları doldurmasından söz edilmemektedir. *Economist*'in önerdiği ABD'nin "yerel asistanı" olma fikri, ölü bedenlerden başka bir şey yaratmaz. Dergi, sınırsız bir ikiyezlülükle, demokrasilerin savaşa ilişkin verecekleri "ahlâkî kararlar"dan dem vurur ve ahlâkîlik adına, "savaşın öldürme olduğu kadar ölme zamanı" olduğunu kabul

⁴⁵ Jonathan Stroy, "Time is Running out for the Solution of the Chinese Puzzle", *Sunday Times*, 1 Temmuz 1999. s. 25.

⁴⁶ a.g.e., J. Story'nin makalesi şu kitabının bir özetidir. *The Frontiers of Fortune* (Londra: Financial Times/Prentice Hall, 1999).

ettirmeye çalıştığını iddia etmektedir. Çin tehdidine yönelik “yerel asistanlık” görevi Japonya’ya verilmiştir. Yeniden yapılanmaya ve Japonya-ABD Güvenlik Anlaşması’nın tehlikeli biçimde genişlemesine karşı gelişen ülke içi muhalefet “sinir bozucu” bulunmaktadır. Ne mutlu ki Çin, Japon insanının duygularını anlayacak ve onların çözüme dönük çabalarını güçlendirecektir. Bu sayede büyüyen bir Çin, kızgın Japon okuyucusunun ABD’yle ittifaka ciddi ölçüde mesafeli yaklaşmasını sağlayacaktır. Benzer bir yerel asistanlık görevi Türkiye’ye de verilmiştir. *Economist*’in iddiasına göre, Hindistan da bu görevle hareket etmektedir. Dergi, askerlerinin yüz yüze çalışma yapmasını (yani ölmesini) umursamayan ittifak ülkelerine ait orduların kurtulabileceğini söyler⁴⁷ ve bir gün Hindistan’dan yardım istemenin neden iyi bir fikir olacağını kendince açıklar. Bu şema dahilinde Rusya da, Çin’e dönük kaçınılmaz muhalefeti sayesinde, pro-Amerikan bölgeleri faal bir biçimde işgal edecektir. “Doğu bölgelerinde zarar görme olasılığından çekinen Rusya, en azından NATO ile kurduğu Barış Ortaklığı adına güçlendirici katkılar yapabilir. “Düşünceli” ve “kızgın” olarak nitelenen ülkelerin – bugün değilse bile yarın – “Doğu’nun güçlenen devi” Çin’le çatışma yaşaması umulmaktadır. “Yeni Jeo-politika” içinde Çin, tüm kötülüklerin ortak kaynağı ve buna bağlı olarak da, “düşünceli” ve “kızgın” olanları “Demokrasi İttifakı” ve “Barış Ortaklığı” içinde birleştirecek tek çözüm yolu olarak görülmektedir. Bu yakınlaşma sayesinde, ABD kontrolünde demokratik Hindistan’ı (geleneksel olarak çizgi dışı olan bir ülkeyi) yeni bir biçime doğru zorlayabileceği iddia edilmektedir.⁴⁸ Henüz bize söylenen bir şey

⁴⁷ Türkiye’nin ABD’nin “yerel asistanı” olmak suretiyle elde ettiği önem, bu sonbaharda (1999 yılı- yn.) Kürt PKK lideri Abdullah Öcalan’ın ABD baskısı sonucunda alçakça bir üşupla Ankara’ya gönderilmesiyle birlikte kendisini ele vermiştir. Bu olay, meseleyle ilişkili olan Avrupalı “yerel asistanlar”ı bile utandırmıştır. Bkz.: Luigi Vinci, *La Socialedemocrazia e la sinistra antagonista in Europa* (Milan, Edizioni Punto Rosso, 1999), s. 13; Ayrıca bkz.: Fausto Bertinotti, *Per una società alternativa: Intervista sulla politica, sul partito e sulle culture critiche*, Giorgio Rielo ile mülâkat (Milan: Edizioni Punto Rosso, 1999) s. 30-31.

olmasa da, her zamankinden daha mutlu yaşayacağımız umulmaktadır.

Doğal olarak, Washington'dan kaynaklanan bu tarzdaki bir "doktrin", London *Economist*'le sınırlı değildir. Doktrin, Uzak Asya'da da kendi sözcülerini bulmaktadır. Avustralya Başbakanı John Howard, ülkesinin ABD'nin dayattığı "yerel asistanlık" rolünü yerine getirebilmek için kendi adını taşıyan "Howard doktrini" ilân etmiştir. Böylece Avustralya, Güneydoğu Asya'daki politik düşüncede yaşanan dehşete bağlı olarak, "bölgesel barışın güvenliği çerçevesinde ABD'nin şerif yardımcısı olacaktır."⁴⁹ diye bilmiştir. Malezya'nın muhalefet lideri Lim Kit Saing'in bu ifadeye tepkisi şöyle olmuştur: "Bay Howard, Beyaz Avustralya politikasının 1960'larda sona ermesinin ardından, ülkesinin Asya'yla ilişkilerini zedelemek adına, geçmiş Avustralya başbakanlarından daha fazlasını yapmıştır."⁵⁰ Amerika'da eğitim almış Endonezyalı bir akademisyen olan Hadi Soesastro da, tam yerinde bir tespitle: "her zaman ilk önce şerif yardımcısı ölür."⁵¹ demiştir. Gerçekten de, ABD'nin "yerel asistanları"nın rolü öncelikle öldürmek ve yurtdışından gelen emirler doğrultusunda öldürülmektir.

Louis Bonaparte'ın *On Sekinci Brumaire*'i'nde Marx, tarihsel olayların birbirlerine karşıt biçimlerde, iki kez ortaya çıktığını söyler: İlki, (Napolyonvari) *trajedi*, diğeri de *küçük Napolyon'un farsıdır*. Son günlerde, Japonya'ya verilen rol yeniden gözden geçirilmektedir. Anayasaya aykırı olan Japonya-ABD Güvenlik Anlaşması, Güneydoğu Asya'da sadece trajedi üretmiştir ve bu trajedi aynı ölçüde, Japonya'nın yıkımı anlamına gelmiştir. Howard Doktrini temel alınarak ilân edilmiş olan "şerif yardımcısı" rolü, trajediyi takip eden fars olarak tarif edilebilir.

⁴⁸ Bu paragraftaki alıntılar: "The New Geopolitics" *The Economist*, 31 Temmuz 1999, s. 15-16.

⁴⁹ David Watts, "Howard's 'Sheriff' role angers Asians" *The Times*, 27 Eylül 1999, s. 14.

⁵⁰ a.g.e.

⁵¹ a.g.e.

2.9

Emperyalizmin tarihi belli başlı üç döneme ayrılır:

1. *Modern sömürgeci imparatorluğa dayalı erken emperyalizm*: Bazı Avrupa ülkelerinin dünyanın kolay nüfuz edebilecekleri alanlara doğru yayılması;

2. *“Yeniden-dağıtıcı” emperyalizm, antagonistik olarak sahip oldukları yarı-tekelci şirketleri adına büyük güç odakları arasındaki rekâbet*: Lenin bu dönemi “kapitalizmin en yüksek aşaması” olarak nitelemiştir. Bu dönem sadece, gerçek anlamdaki bir avuç rakibi içerir ve dolayısıyla başkalarının kuyruğuna takılmaktan kurtulan çok küçük bir bölüm de bu kervana İkinci Dünya Savaşı’nı takip eden yıllarda katılmıştır.

3. *Küresel Hegemonik Emperyalizm*: ABD’nin, Roosevelt’in “açık kapı” politikasında önceden hissettirdiği yıkıcı gücü, demokratik eşitlik bahanesiyle gündeme gelmiştir. Bu üçüncü aşama, küresel düzlemde hâkim olan ülkenin baskı yaparak yönlendirdiği “küresel hükümet”le ilişkilenen sermayenin yapısal idarî politik yapısını tesis etme zorunluluğunun bir ürünü olarak II. Dünya Savaşı’nın ardından takviye edilmiş ve sermaye sisteminin 1970’lerdeki krizinin ortaya çıkmasıyla açıktan dillendirilmeye başlanmıştır.

Savaş sonrası “yeni-sömürgecilik”in daha da oturmuş bir sisteme kavuşacağını ve askerî-politik hâkimiyetin yerini ekonomik hâkimiyetin aldığı istikrarlı bir sistemin, imparatorlukların dağılmasının ardından eski sömürgeci emperyalist efendilerin devam eden iktidarına daha fazla ağırlık vereceğini ifade eden yanılsama, ABD’nin küresel hegemonyasına dönük arzulara dikkat etmeyecek onun yaşamasını sağlamaktadır. Bu yanılsamayı üretenler, eski sistemin sürekliliği ve güvenliğini sağlamak için kendilerine bağlı seçkinleri, politika ve idarî alanlarda “eğitme”yi, ve nihayet “modernizasyon” ve “kalkınma” politikalarıyla uyumlu çalışan kurumlar tesis etmeyi hayal ettiler. Bu tarz hayallerin bitmesine neden olan şey, sadece (ABD hükümetince desteklenen) Ameri-

kan şirketlerinin nüfuz etme gücünün muazzamlığı değil, daha da önemlisi, bir bütün olarak modernizasyon politikasının çökmüş olmasıdır.

ABD'nin hegemonik emperyalizminin başarısını ispatlaması ve ayrıca bu başarısını sürdürebilmiş olması, onun bu konuda bırakılma kalıcı olmayı, gelecekte de istikrarlı olacağını göstermez. ABD yönetimi üzerinden tahayyül edilen "küresel hükümet" de, "Demokrasi İttifakı" ve "Barış Ortaklığı" gibi iyi niyetli bir düşünce olarak kalmıştır. Bunlar, giderek katlanan ihtilaflar ve toplumsal patlamaların yaşandığı dönemlerde projelendirilmiştir. Bugünkü "yeni dünya düzeni" olarak nitelenen şey de benzer bir projedir. Bu bakış açısının zaten önceden var olduğunu Sovyet sisteminin çöküşünden sonra öğrenmiştik:

"Soğuk Savaş'ın sonuna doğru kapitalist dinamoda ABD'nin kaygısı süreklileştirilmeliydi. Özel anlaşmalarla birlikte "yeni doğan piyasa" devletleri, yürürlükten kaldırılmış olan kapsayıcı stratejiye alternatif bir dış politikayı mümkün hale getirdi. ABD'yi "Tek Dünya"nın tepesinde tahayyül eden politika, refah, demokrasi ve daha iyi yaşam koşullarını herkese paylaştıran bir fikir üzerinden ilerliyordu. Batılı şirketler, teknolojileri emeğin bereketli, ucuz ve kalifiye olduğu fakir bölgelere doğru akıtabilirlerdi. Küresel malî piyasalar, politik bir kenetlenmeye ya da anahtara ihtiyaç duymadan sermaye tedarik edebilecekti. Yirmi yıl içinde tüketiciler için devasa bir ulusötesi piyasa ortaya çıkacaktı.⁵²

Sözü edilen yirmi yılın yarısından daha fazlası geçti ve İngiltere gibi gelişmiş bir ülkede bile geçmişe göre çok daha kötü bir noktada bulunmaktadır. İstatistiklere göre, İngiltere'de *her üç çocuktan biri* açlık sınırının altında yaşıyor ve bunların sayısı son yirmi yıl içinde *üç kat artmış* durumdadır. Ayrıca, kimse sermayenin yapısal krizlerinin ABD gibi çok zengin ülkeleri nasıl etkilediğine ilişkin yanılsamalar beslememelidir. Son yirmi yılda ABD'nin koşulları da önemli ölçüde kötüleşmiştir. ABD Bütçe Komisyonu'nun [Cong-

⁵² J. Story, a.g.e.,s. 33.

ressional Budget Office] raporuna göre – ki kimse Komisyon’u solculukla itham edemez – ülkedeki nüfusun *yüzde birini* oluşturan zengin kesim, en alttaki 100 *milyon* insanın (nüfusun yaklaşık *yüzde kırkı*) kazancına denk bir gelir elde etmektedir. Ayrıca daha da önemlisi, bu dehşet verici rakamlar 1977’den beri ikiye katlanmış-
tır. O yıllarda, üstteki yüzde birin geliri alttakilerin sadece 49 milyonuna denkti ve bu da nüfusun *yüzde yirmisi* kadardı.⁵³

Yukarıda alıntıladığımız iyimser projeksiyonlar, “herkese refah” getiren “dev ulusötesi piyasa” serabını Doğu halklarına da taşıdı. Çin Başbakanı Zhu Rongji, şimdilerde *milyonlarca Çinli işçinin* “devlet sektöründe yaptığı cesur reformlar”⁵⁴ yüzünden *işsiz kalması* sebebiyle övgüye nail oldu. Çin’in tam manasıyla “serbest piyasa için uygun bir yer” olduğuna karar verebilmek için kaç milyon, hatta kaç yüz milyon işçi işinden olacak? *Economist*’in umut ve tahmin ettiği gibi, Çin içeriden yıkılacak⁵⁵ ve askerî çözüm yolu da aranacaktı. Bu konuda dışarıdan askerî müdahalenin savunulduğu birçok makale yayınlandı. Çin bugün ya da gelecekte yıkılsa bile bu “piyasa güdümlü devletler” ve onların “Soğuk Savaş sonrasında kapitalist dinamoyu sürdürme” projeleriyle ilgili sorunları çözemez.

Bütün bu süreç boyunca yerlerinden sökülemeyen ve şiddetini artıran çatışmalar ve antagonizmler yoğunlaşmaya devam etmiştir. Çatışmaların çözülmesi konusunda *yapısal açıdan yetersiz kalan* – bu yüzden de onları patlama ânına gelinceye kadar zor altında tutarak *ertelemeyi* tercih eden – sermaye yönetiminin sadece bugünkü varlıklarını edebileştirmek amacıyla, tarihsel zamanı hem geçmiş hem de gelecek yönünde saptırma eğilimi vardır. Tarihin saptırılmasının arkasında, muhtemel değişimlere yönelik zorunlu yapısal işle-

⁵³ Bkz.: David Cay Johnston, “Gap Between Rich and Poor Found Substantially Wider”, *New York Times*, 5 Eylül 1999.

⁵⁴ “Worried in Beijing”, *The Economist*, 7 Ağustos 1999, s. 14.

⁵⁵ a.g.e., Bu önemli makalede Çin’in yıkılacağı çok önceden birçok kez öne sürülmüştür.

yişin yanlış yönlendirilmesinin yol açtığı ideolojik zorunluluk yatmaktadır. Sermaye için verili bugün, zamansız bir biçimde geleceğe aktarılmalı, bu sayede geriye dönük bir hikâye olarak geçmiş – geçmişe dönük bir tasarım biçimindeki – sistemin ebedî şimdiliği olarak bir başka biçim altında belirleyici olmalı ve buradan da bugünün fiilî tarihsel belirlemeleri ve şimdinin zamansal sınırlamalarını ortadan kaldırılmalıdır.

Sermayenin zamanla kurduğu ilişkilerin temelindeki sapkınlığın sonucu olarak herhangi bir patlama durumu, ne *uzun vadeli bir perspektif* ne de *âciliyet* duygusuna bağlı olarak gerçekleşebilir. Çeşitlilik gösteren müdahale girişimlerinin başarılı olup olmadığı süreç içinde anlaşılabilmektedir. Tüm bu girişimler miyoplukla malûldür. Mesele, sermayenin bakış açısını paylaşan entelektüellerin geçmişte neden o şekilde davrandıklarını – idealize edilmiş “adım adım” halletme yöntemi içine sıkıştırılmış şekilde – ve gelecekte de nasıl davranacaklarını açıklamaktadır. Bu tehlikeli ve büyük bir hatadır. Zaman, çelişkilerimizin yoğun baskısı yüzünden bizim safımızda değildir. *Economist*’in, ABD’nin stratejileriyle birlikte, “kızgın” ve düşünceli” ülkelerin hizaya sokulacağına dönük öngörüsü, eğer günümüz gerçekliğinin umut dolu geleceğe uydurulması için yeniden yapılmış yanlış bir sunum değilse, bugünün geleceğe doğru keyfi biçimdeki yansıtılmasından başka bir şey değildir. Çünkü, ABD’nin Japonya’yla olduğu gibi Rusya’yla da çelişkisi vardır ve dolayısıyla eldeki şemaya pek uymayan bu durum gelecek için net açıklamalar yapılmasına müsaade etmeyecektir. Ayrıca kimse, ABD ve Hindistan’ın, Çin’e dönük “kızgınlık”larına dair tam bir uyum süreci yaratmakta yaşadıkları açık çelişkiyi göz ardı etmemelidir.

Dahası, ABD’nin NATO’da AB’yle geliştirdiği uyumun sürekliliği güvence altına alınamamış olsa bile, AB içinde ve AB-ABD arasındaki iç emperyalist çelişkilerin sinyalleri alınmaya başlamıştır.⁵⁶ *Economist*, bir yandan ABD hâkimiyetine karşı çıkamayacağı-

⁵⁶Luigi Vinci’nin sorunlarla ilgili yürüttüğü kışkırtıcı tartışma için 47. dipnottaki çalışmasına, özellikle 60 ve 66. sayfalar arasındaki bölüme bakınız.

nı söylerken bir yandan da, Batı'daki çelişki merkezli güç ilişkilerinin içinde olması sebebiyle, her şeyin umulduğu biçimiyle yürümeyeceğini söylemektedir. Gazete, editöryal bir makale aracılığıyla yaptığı tespitte şunları ifade ediyordu:

Ortak dış politikaya ait motifler bile çeşitlilik arz ediyor. Kimi Avrupalılar ortak dış politikanın Avrupa'nın ortak politik iradesinin bir ifadesi olmasını talep ediyor; kimileri de büyük bir husumetle ABD'nin gücünün sınırlandırılması gerektiğini düşünüyor. Eğer bu fikir anti-Amerikancılığa dönüşürse bu büyük bir felâkete yol açar. Görülebilir bir gelecekte NATO, batının güvenliği noktasında BM'nin tercihi olacaktır. Amerika, dünyanın tehlikeli bölgelerinde lider olmaya devam etmelidir. Fakat, Balkanlar gibi yakın bölgelerde Amerika, Avrupa'ya riayet edecektir. Ortadoğu ve Rusya gibi yerlerde ise Avrupa, Amerika'nın tamamlayıcı rolünü üstlenmeye mecburdur. Avrupa, dünya hâkimiyetini kazanma çabaları içine girebilmelidir, ancak bu bile onun uzun yıllar bir süper güç olması için yeterli olmayacaktır.”⁵⁷

Tümüyle anlamsız bir ifade olan “Avrupa dünya hâkimiyetine dönük çabalar içine girebilmelidir” (nasıl? ve nerede?) cümlesi, dergi tarafından boş bir teselli olarak kullanılmakta ve ABD'nin mutlak üstünlüğünün propagandasını geri zekâlı bir bakış çerçevesindeki, meşrulaştırmayla yapmaktadır. Ancak aslında sorulan soru, ABD'nin askerî gücüyle karşılaştırıldığında Avrupa'nın “süper güç” olmasının ne kadar süreceğiyle, ucu açık ya da uzak bir gelecekte iç emperyalist çelişkilerin nasıl ve hangi yoğunlukta patlayacağıyla ilgili değildir.

Yaşanan durumun bir sonucu olarak ABD yönetimi, Avrupa'daki gelişmelere dönük beklentilerle giderek daha fazla ilgilenmektedir.

Eski Dışişleri Bakan Yardımcısı Strobe Talbot, 'Avrupa'nın NATO'nun içinde başlayan, fakat onun dışında büyüyerek oradan uzaklaşan savunma anlayışı'nın ABD'nin görmek istediği en son şey olduğunu söyledi. Talbot, Royal Institute of International Affairs'te [*Uluslararası İlişkiler*

⁵⁷ “Superpower Europe”, *The Economist*, 17 Temmuz 1999, s. 14.

Kraliyet Enstitüsü] düzenlenen bir seminerde, Avrupa'nın savunma yapısının ilkin ittifakı taklit ettiğini ardından da onunla rekâbete girdiğini belirtti. Talbot'un konuşması, genelde, Avrupa'nın birliğine yönelik düşüncelerle ilgiliydi: Sonuçta, birliğin *ABD'nin küresel üstünlüğünü tehdit etmediği sürece* hayırlı olacağına yönelik hislerini aktardı.⁵⁸

Bu sebeple ABD Dışişleri Bakanlığı, gerçeğe, "*küresel üstünlüğü*"nın ortaya koyduğu talepleri dünyanın geri kalanından karşılamayı sürdürmek amacıyla saldırırken hiçbir fırsatı kaçırmamaktadır. Doğal olarak, bu konuda Batılı hükümetler içinde ona en çok yardımcı yapan İngiltere, Uluslararası İlişkiler Kraliyet Enstitüsü'ndeki seminerde, yapacağı yardımı teminat altına almak için acele etmiştir. Geçen hafta Xavier Solana'dan görevi devralan, Savunma Bakanlığı Daimî Sekreteri Lord George Robertson, ABD'nin kaygılarını yatıştırmak için İngiliz savunma politikasının Atlantik ittifakının köşe taşı olduğunu belirtmiştir.⁵⁹ Bu durum, ABD'nin İngiltere için belirlediği "Truva Atı" rolü sorgulanmadığı sürece varlığını sürdürecektir. Ancak, söz konusu teminatlar, ileride daha fazla yoğunlaşacak olan Batılı güçler arasındaki verili nesnel çıkar çatışmalarına bağlı olarak artık sessizce dillendirilmekten kurtulmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı ödemeyi reddettiğinde AB bu konuda ayarlama yapma hakkı olduğunu ne kadar hatırlatmaya çalışırsa çalışsın, söz konusu süreç yaşanacaktır.

⁵⁸ Rupert Cornwell, "Europe warned not to weaken NATO", *The Independent*, 8 Ekim 1999, s. 18.

⁵⁹ a.g.e.

3. SOSYALİST HAREKETİN YÜZLEŞTİĞİ TARİHSEL MESELELER

3.1

Daha önce gördüğümüz gibi, ABD'deki anti-emperyalist hareketin XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla geçiş sürecinde yenilgiye uğramış olmasının nedeni, emeğin hem dış politikaya destek vermesi ve hem de ona güvenerek uzlaşma içine girmesidir. 1902'de, Lincoln'un eski ortağı George S. Boutwell'in, "cumhuriyetin kurtuluşu için harcanacak son çaba emekçi ve üretici sınıflar aracılığıyla ortaya konmalıdır" biçiminde belirlediği sonuç, bugün itibariyle daha gerçekçi bir ifadedir. Başarı koşullarının hâlâ aynı kaldığı düşünüldüğünde, ABD'deki küresel hegemonik emperyalizmin yıkıcı yönelimine, ancak "emekçi ve üretici sınıflar" son verebilir. Dünyadaki hiçbir politik/askerî güç, ABD'deki verili düzene olumlu bir alternatif öneren bir hareket aracılığıyla, *içeriden* yapılması gerekeni *dışarıdan* hamlelerle gerçekleştiremez.

Tabii burada söylenenler, herkesin arkasına yaslanarak gereken hareketin gerçekleşip sona ermesini beklemesi gerektiği anlamına gelmez. Çünkü, söz konusu hareketlilik tecrit içindeyken tamamlanamaz. Ayrıca problemler ve çatışmalar oldukça sıkı bir biçimde içiçe geçmiştir ve bu nedenle de çözüm, dünyanın diğer bölgelerindeki köklü değişimlere muhtaçtır. Patlamaya hazır çatışmaların derininde yatan sebepler, ABD ve dünyanın diğer bölgelerindeki

“emekçi ve üretici sınıflar”la dayanışma içinde olan ve her bir bileşenin, sermayenin çelişki yumağından kendi payına düşenle yüzleştiği gerçek bir uluslararası girişim bağlamında görülebilmelidir. Yüzyılın başında⁶⁰ ABD’de emeğin dış politikaya destek vererek ve ona güvenerek uzlaşma içine girmesi, bir taraftan, emperyalist yayılmadan çıkış yollarının geçerliliğine ve buradan sermayeye ait çatışmaların ilgasına, diğer taraftan da emek açısından toplumsal yeniden üretimin sermaye aracılığıyla kontrolüne karşı *uygulanabilir bir hegemonik alternatif* için gereken nesnel ve öznel koşulların⁶¹ yokluğuna bağlıdır. Böylesi bir alternatif, eşitliğe dayalı bir düzen içinde temellenen uluslararası dayanışma olmaksızın akıl dışıdır.

Yüzleştiğimiz tehlikelerin farkına varmak için ille de militan bir sosyalist olmak gerekmez. Bu bağlamda, “klonlama” ve biyoteknoloji alanlarında yürütülen ve kâr amaçlı araştırma faaliyetle-

⁶⁰ Amerikan Emek Hareketinin aydınlatıcı tarihi için bkz.: Paul Bahle, *Taking Care of Business: Samuel Gompers, George Meany, Lane Kirkland, and Tragedy of American Labor* (New York: Monthly Review Pres, 1999) Özellikle 17-90 ve 204-263 numaralı sayfalar arasındaki bölümler. Sendikali emeğin bugünkü stratejik rolünün muhasebesiyle ilgili olarak bkz.: Michael D. Yates, *Why Unions Matter?* (New York: Monthly Review Press, 1998).

⁶¹ Nesnel koşullara ait gerçekliğin, “öznel yan”ın kendi kendini sıklıkla dayatan çelişkilerini örten bir meşrulaştırmaya yol açıp açmadığından emin olmak gerekir. Michael Yates, doğru bir biçimde, bireylerin karar alma süreçlerinde Amerikan emek hareketinin baş rol oyuncularını bulunduklarının tarihsel etkilerinden ve sorumluluklarından bahseder. Yakın bir zamanda kaleme aldığı bir makalede şunları söylemektedir: “Gompers IWW’ya ihanet etmemeli, sosyalist militan kadroları polise ihbar etmemeli ve nihayetinde de bir muhafazakâra dönüşmemeliydi. Gompers ve onun nesli, ABD emperyalizmine teslim olmamalı ve dünya genelinde sendika liderlerinin öldürülmesi ve tutuklanması için çalışan CIA gibi bir örgütten para alarak ilerici işçiler hareketini baltalamamalıydı. CIO liderleri cadı avına katılmamalıydı. 1955 yılında birleşen CIO’nun AFL’den farksız hale getirilmesi için çalışmamalıydı. Ne de komünistler, Stalin’in direktifleriyle, Troçkistlerin hapse atılması için hükümete baskı yapmalıydı. Tüm bu söylenenler, radikallerle Gompers’in aynı düzlemde olduğu anlamına gelmez, sadece radikallerin de kendi tarihlerini yaptığını anlatır.” Michael D. Yates, “The Road Not Taken” *Monthly Review*, 51: 6 (Kasım 1999) s. 40.

riyle ilgilenen, 1997 Nobel Ödülü sahibi Joseph Rotblat'ın uyarısına yeniden kulak verilebilir. Bildiğimiz gibi, sermayenin kontrolü altında gerçekleştirilen böylesi faaliyetler – insanî ve çevresel sonuçları olan sisteme ait yayılma amaçlı bu tedbirlerin tuzağına düşülür – insanlığın potansiyel öz yıkımındaki yeni boyutu temsil eder. Bu yeni boyut, bugün itibarıyla halihazırda var olan nükleer, kimyasal ve biyolojik silâh deposuna eklenmiş durumdadır ve her bir silâhın etkisi insanlığı birçok kez evrensel kıyıma uğratmaya yetecek niteliktedir.

Denis Noble, birçoklarından farklı, özgür bir bilim insanıdır. O, Margaret Thatcher'ın, Oxford Üniversitesi başkanlığına seçilmesini engellemek için gerçekleştirilen protesto gösterilerinin en önemli simalarından birisidir ve Rotblat'ın başlattığı tartışmayı, toplumsal düzenimiz içinde üretilen ve kullanılan bilimsel bilgi aracılığıyla, kontrol edilmesi mümkün olmayan ve potansiyel olarak öz yıkıma yol açacak tehlikelere işaret ederek genişletmiştir. Yakın zamanda akademik yapıyla ilgili olarak kaleme aldığı bir yazıda şunları ifade etmiştir:

“Toplumdaki sosyal, politik ve dinsel yapılar, bildiklerimizi, geniş kitlelerce kabul görme niteliğine sahip sosyal ve ahlakî sistemlerin içine doğru çekemediğimiz için hızla çatırdamaktadır. Sorun yakıcıdır.... Muhtemel bir çıkışı, tabii ki, çeşitli biçimler altında köktencilığe doğru çekilmek olacaktır ve bu da mutlaka akademik bütünlükle şiddetli bir çatışma içine girecektir. Tek seçeneğimiz ise bu bilgi stoklarını üretenlerin, yukarıda bahsedilen *tehlikenin bizi yok edebilme kapasitesini nasıl ortadan kaldıracabileceğimizi* öğrenmek zorunda olduklarını kabul etmeleridir.”⁶²

Bu tür tehlikelere karşı mücadele eden bilim insanlarının toplumsal sorumluluğu küçümsenemez. XX. yüzyılın en önemli isimleri bu tür girişimlerde yer almıştır. Örneğin Einstein, bilimin as-

⁶² Denis Noble, “Academic Integrity”, ed.: Alan Montefiore ve David Vines, *Integrity in the Public and Private Domains* (Londra & New York: Routledge, 1999), s. 184.

kerfileştirilmesine karşı verdiği mücadeleyle nükleer silâhsızlanmanın hayatî önemi arasında bağlantı kurmak için uğraşmıştır. Einstein bir müdahale nedeniyle toplanamamış bilim insanları kongresi için hazırladığı bir mesajda şunları yazmıştır:

“Bilim insanlarının büyük bir çoğunluğunun, dünya vatandaşı ve akademisyen olmanın verdiği sorumlulukların tam bilinci içinde olduklarını, çocuklarımızı ve geleceğimizi tehdit eden yaygın histerinin kurbanı olmadıklarını görmekten dolayı hoşnut olduğumu belirtmeliyim. Militarizm ve emperyalizmin yaydığı zehrin, ABD’nin politik tavrında istenmeyen değişimlere yol açma tehlikesi korkutucu düzeydedir.... Buradaki çalışmada gördüklerimiz, duygusal Amerikalıların basit ifadeleri değildir. Aksine, güçlü bir çoğunluğun politik yaşama ait organların kontrolü için ekonomik gücün kullanılmasına yönelik talebidir. Kuşkusuz hükümet bu kaçınılmaz süreci takip edecektir; biz bilim insanları, onlar yasal araçlardan destek alsalar da, onların ahlâksız taleplerini kabul etmeyeceğiz. Yazılı olmayan ama bilincimize ait bir yasa vardır; bu yasa, Washington’da hazırlanan her hangi bir tasandan daha fazla bağlayıcıdır. Ayrıca tabii ki, tüm bunların dışında, bizim için bile başka silâhlar mevcuttur. Şirketsizleşme ve grev.”⁶³

10-12 Ocak 1946 tarihinde yapılması gerekirken iptal edilen toplantı, Einstein’ı, bilim insanlarının büyük bir çoğunluğunun toplumsal sorumluluğuna dönük inancı konusunda hayal kırıklığına uğrattı. Yine de, ölene dek mücadelesini tehditlere ve kamusal ifşaatlara rağmen sürdürdü. O, insanların kendilerini devrimci eylem olmaksızın kurtaramayacağını biliyor⁶⁴ ve sözcüklere ihtiyaç olmadığı, saf sözcüklerin pasifistleri hiçbir yere götürmediği konusunda ısrar ediyordu.⁶⁵ Einstein yaygın prestijine, hükümet başkanları ve medyayla kurduğu ilişkinin engellenememesine rağmen, sonuçta, tecrit edildi ve büyüyen askerî/endüstriyel komplek-

⁶³ Ed.: Otto Nathan ve Heinz Norden, *Einstein on Peace* (New York: Schocken Boks, 1960), s. 343. Einstein’ın mesajı ancak ölümünden sonra basılabilmektedir.

⁶⁴ A.g.e., s. 107.

⁶⁵ A.g.e., s. 116.

⁶⁶ A.g.e., s. 344.

sin politik sözcüleri tarafından etkisizleştirildi. Onlar, Einstein'a yönelik takibatla⁶⁶ ve ABD'den kovulmasıyla ilgili olarak şu sözleri sarf ettiler: "Ülke dışında doğan bu ajitatör, komünizmin tüm dünyaya yayılması için bizi zorla bir başka Avrupa savaşının içine sokabilir."⁶⁷

Özetle, toplumsal meselelerle ilgilenmekle kalmayıp politik bilince de sahip olan yüzyılın bu en önemli bilim insanının yaptıkları, yaşanan vahşete karşı atılmış bir çılgılık olarak kaldı. Bunun nedeni, söz konusu çabanın bir *kitlesel hareket* ile genişletilememiş olmasıydı. Böylesi bir hareketlilik, giderek sağlamlaşan sermaye güçlerini zayıflatabilir ve insan ilişkilerinde geçerli bir seçenekle onların karşısında durabilirdi. Boutwell, bu tür bir seçenek üzerinde dururken şunları söylüyordu: (İmparatorluk kuran maceracı büyük şirketler ve onların devlete karşı olmak anlamında) "cumhuriyetin kurtuluşu için son çaba, emekçi ve üretici sınıflar aracılığıyla gerçekleştirilebilir." Boutwell, bu sözleri yaklaşık yüz yıl önce söyledi ve sözlerin altındaki gerçeklik payı kendini giderek daha fazla hissettirmektedir. Tüm insanlık aleyhine artan tehlike, Boutwell'in o sözleri söylediği 1902 yılıyla ve hatta Einstein'ın dönemiyle de karşılaştırılamayacak bir düzeye ulaştı. Einstein'ı da rahatsız etmiş olan binlerce ton ağırlığındaki nükleer silâh deposu sayıca katlanmakla kalmadı, giderek niteliksel olarak da güçlendi. Üstelik tüm bu gelişmeler, kendi kendilerini kandıranlar arasında yapılan "Soğuk Savaş'ın sonu" konuşmalarına rağmen yaşandı. Bu durumu, Yeltsin'in ülkesinin "egemenlik hakkı"nı savunduğunu iddia ederek Çeçenistan'a karşı yürüttüğü korkunç savaşla ve dünyanın geri kalanını Rusya'nın hâlâ nükleer silâh depolarına sahip olduğunu konusundaki uyarı sayesinde hatırlamış olduk.

Bugün, MAD'in ("Mutually Assured Destruction") [*Karşılıklı İmha Sözleşmesi*] neden olduğu nükleer tehdide ek olarak, kimya-

⁶⁶ A.g.e., s. 344.

⁶⁷ Aktaran: Ronald W. Clark, *Einstein: The Life and Times* (Londra: Hodder & Stoughton, 1973), s. 552.

sal ve biyolojik silâhları kullanma bilgisi, sermaye kurallarının tehdit edildiği durumlarda, bu tür silâhları kullanmaktan tereddüt etmeyecek olanların kontrolündedir. Bu nedenle, süreç gelecekte tersine dönse ve sermaye çıkarlarının körü körüne hizmetinde olan bugünkü çevresel yıkım karşısında, bizatihi sermayeyi ileri iten ve yaşıtan o mahvedici eyleminin nötralize edildiği şartlarda dahi herhangi bir önemli değişikliğin yaratılması onlarca yıl sürecektir. Bu eylemsellik, ısrarla kendi “aklını” ve âcil iktisadî araçlarını, yani *en geri direniş hattını* takip edecektir. Bu yıkımın ölçeği kendini acı bir biçimde XX. yüzyılın son günlerinde Venezüella halkının başına gelen korkunç felâkette ele verdi. Bu felâket, sorumsuz bir ormansızlaştırma faaliyetinin ve spekülâtif “büyüme”nin sonucuydu. Ayrıca, biyoteknoloji, klonlama ve gıda ürünlerindeki kontrolsüz genetik değişiklikler üzerinden, kâr amaçlı dev şirketlerin ve hükümetlerin dayatmalarıyla doğaya yapılan ölümcül müdahaleler, yeni bir Pandora kutusunun açıldığını göstermektedir.

Bizim ufukumuzdan bakıldığında anlatılan bu apaçık tehlikeler, varlığını bugün de sürdürmektedir; ek olarak, kimse sermayenin yıkıcı kontrolsüzlüğünün çocuklarımızın geleceği için ne gibi potansiyel tehlikeler barındırdığını bugünden kestiremez. Ancak, tarihsel deneyimimizin ışığında baktığımızda, sadece saf kitlesel bir sosyalist hareket insanlığı öz yıkım çukuruna iten güçlerle yüzleşebilir ve onları alt edebilir.

3.2

Toplumsal metabolizmanın yeniden üretiminde hâkim olan sermaye tarzına yönelik köklü bir seçeneğin âcil olarak inşa edilmesi, geçmişin eleştirel yeniden incelemesi yapılmadan gerçekleşemez. Tarihsel solun yenilgisi, Marx’ın 1847’de gerçekleşen sendikal “bileşim”i öngören iyimser beklentisi ve bunu takip eden süreç, yani çeşitli kapitalist ülkelerde işçi sınıfının politik gelişimini öngören iyimser beklentiyle birlikte incelenmelidir. Marx meseleye şöyle yaklaşıyordu:

“Şimdi öyle bir aşamaya varmış bulunmaktadır ki, herhangi bir ülkede dayanışmanın gelişme derecesi, o ülkenin dünya piyasası hiyerarşisinde tuttuğu yerin açık bir göstergesi olmaktadır.... İngiltere’de işçiler, geçici bir grev dışında başka hiçbir amaç taşımayan ve bu grevden sonra yok olan *bölgesel dayanışmalarla* yetinmemiştir.... Bu grevlerin, dayanışmaların ve sendikaların örgütlenmesi, şimdi *Çartist* adıyla büyük bir siyasal parti oluşturmuş bulunan işçilerin politik mücadelesiyle birlikte yürümüştür.”⁶⁸

Marx, söz konusu sürecin şu şekilde devam edeceğini ön görmüştür:

“İşçi sınıfı kendi gelişimi içinde, eski sivil toplumun yerine sınıfları ve sınıflar arasında yaşanan uzlaşmaz karşıtıkları dışta bırakacak bir birlik koyacaktır; *bu anlamıyla politik iktidar artık olmayacaktır*, çünkü politik iktidar, sivil toplumdaki uzlaşmaz karşıtlığın biçimsel ifadesinden başka bir şey değildir.”⁶⁹

Ancak, işçi sınıfının tarihsel gelişiminin niteliğini belirleyen taraftarlık ve bölgesellikti. Bu özellikler, “bölgesel dayanışmalar”la ve onların içinden çıkan çeşitli sendikalarla kuşatılamadı. Her şeyden önce taraftarlık, sosyalist hareketin tüm biçimlerini özellikle de politik boyutunu etkiledi. Gerçekte bu durum, yaklaşık yüz, yüz elli yıldan bu yana önemli bir problem olarak karşımızda durmaktadır ve problemin daha fazla ertelenmesi de mümkün değildir.

Emek hareketi başlangıçtaki bölgesel ve dayanışmacı mevcudiyetin dışındaydı. Bu meselenin cevabı tek başına nesnel belirlemelerde olmadığı gibi, çoğu zaman öznel olarak edinilen yanlış stratejinin basit uygulamasında da değildir. Küresel sermayenin – ulusüstü olduğu kadar, ulusüstülük (temelde *çokuluslu* değil) karakteri kesinlikle ve kaçınılmaz olarak bölgesel gelişimlidir – tekelleşme bağlamında güçlü bir yoğunlaşma ve merkezîleşme eğilimine girmiş olması ve geçmişte iddia edildiği biçimiyle, “sermayenin

⁶⁸ Marx, *The Poverty of Philosophy*, Marx-Engels, *Collected Works*, Vol. 6 içinde, (New York: International Publishers, 1976), s. 210.

⁶⁹ a.g.e., s. 212.

çokluk"u sermayenin toplumsal metabolik düzenine ilişkin çatının hem geçmişte hem de bugün içeriden yenileceği anlamını taşımaz. Aynı zamanda, "emeğin çokluk"u da toplumsal metabolizmanın sermaye alanındaki yeniden üretiminin yerini alamaz dolayısıyla emeğin, sermayenin yapısal uzlaşmaz hasmı olmaktan biat eden bir kula dönüşmesi için harcanan büyük çaba; ve hissedarcı "halk kapitalizmi"nin saçma sapan ve mistifiye edici propagandasıyla kendilerini işçi sınıfının gerçek çıkarlarının cisimleşmesi olarak meşrulaştıran sermayenin her şeyi sarıp sarmalayan post-kapitalist biçimlerinin ve emek artıklarının icraatlarının dolaysız politik çıkarımları da nihai olarak boşa çıkacaktır.

Emek hareketinin bölgesel ve tarafgir niteliği *savunmacılığa* eklenmiştir. İlk zamanlarında eğilim olarak otoriteryan *bölge merkezilikte* temsil olunan – sonradan içinden politik partiler çıkartan – ~~sendikacılığın~~ karar alma yetkisi, yerel "dayanışmalar"dan sendika merkezlerine ve ardından da politik partilerin denetimine geçmiştir. Bu nedenle, bütün olarak erken dönem sendikal hareket, kaçınılmaz biçimde *bölgesel ve savunmacı* kalmıştır. Gerçekten de *bölge merkezilik*, bu hareketin iç gelişme mantığına bağlı olarak, yerel sermaye karşıtlarına ciddi zararlar veren yerel dayanışmanın, düzensiz saldırılarına eşlik eden *savunmacılığın siperlerini tahkim etmesiyle* birlikte ilerlemiştir. (Luddilerin akrabası olan akım, ayrıksı bir örnek olarak, aynı şeyi daha genel bir yıkım süreciyle yapmak istemiş, fakat etkisini çok kısa bir süre içinde yitirmiştir.) Savunmacılığın güçlendirilmesi, tarihsel bakımdan yerel sermaye karşıtlarına zarar vermesi nedeniyle paradoksal bir gelişmedir. Bu süreç boyunca emek, erken dönem sendikalar bağlamından, nesnel açıdan tam da yapısal karşıtı olan sermayenin *sözcüsü* durumuna gelmiştir. Aslında bazı emek kesimleri, emeğin genelleştirilmiş savunmacılığının sunduğu bu yeni pozisyonu *uygun koşullardan hareketle* belli avantajlara çevirebilirlerdi. Bu da, ancak sermayenin uygun bileşenlerinin – sermaye potansiyelinin birikim ve büyüme dinamiğine uygun olarak – kendilerini ülke ölçeğinde ifade edebil-

emek amacıyla savunmacı emek hareketini kendilerine eklemlemesiyle mümkündü. Dolayısıyla sermaye sisteminin yapısal öncelleri çerçevesinde işleyen savunmacı hareket, yasal olarak işlemesi mümkün olan ve devlet düzenlemesine dayalı bir sözcülüğü tercih edebilirdi. Çok sınırlı sayıda ülkede işleyebilir olmasına rağmen bu mantığın temel manifestosu, bizzat refah devletinin gelişimine dayanıyordu. Esasen refah devletinin ortaya çıkmasının ön koşulu, ilgili ülkelerdeki sermayenin engelsiz gelişiminin *uygun koşullar* ve zaman ölçeğiyle fiilen sınırlandırılmış olmasıydı. Sınırlanmanın karşılığı, sermaye sisteminin yaşadığı yapısal krizle birlikte, refah devletinin geçtiğimiz otuz yıl boyunca tümünden tasfiyesini amaçlayan “radikal sağ”ın yetkin baskısı olmuştur.

Politik emek partilerinin oluşumuyla birlikte – emeğin “endüstriyel kol”unun (sendikalar) “politik kol”dan (sosyal demokrat ve öncü partiler) ayrışması –, hareketin savunmacı çizgisi iyice tahkim edilmiştir. Söz konusu her iki parti biçimi, sendikal hareketin bölge merkezlilikle gölgelenen karar alma hakkını kendi denetimi altına almıştır. Sosyalist hareketi temel hedeflerinden uzaklaştırma ve hareketi rayından çıkartma pahasına da olsa kimi başarıların kazanılmasına neden olan savunmacı çizgi, politik partilerin yürüttüğü faaliyet biçimi nedeniyle tamamen hareketsiz bir konuma sürüklenmiştir. İşte tam da bu noktada “endüstriyel kol”un politik amaçlar için kullanılması giderek yasa dışı bir konuma doğru yer değiştirmeye başlamıştır, çünkü sermaye, politik emek partilerinin meşruluğunu kapitalist parlamenter çatı altında kabul etmiştir. Nihai olarak içinde bulundukları koşullara rıza gösteren emek partileri, büyük bir kavgacı ruha ve ayrıca politik potansiyel açıdan en etkin güç olan üretken emeğe dayanıyor olmalarına rağmen, tümüyle iktidarsızlığa mahkûm edilmişlerdir. Sermayenin, yapısal üstünlüğünü koruyabilmesi, bir problematik olarak görünse de, parlamentoyu belirleyen, ama *başlıca parlamento-dışı güç* olarak konumlanmaya devam eden emek partilerinin bu harici durumdan şikâyetçi olmamaları nedeniyle mümkün olabilmektedir. Benzer bir

durum, emek için görece daha iyi olduğu zannedilen post-kapitalist ülkelerde de yaşandı. Stalin'in resmî propagandanın "volan kayışları" olarak niteleyerek alçalttığı sendikalar, işçi sınıfının otoriteryan karar alma sürecindeki post-kapitalist politik biçimi kontrol etmesini imkânsızlaştırmıştır. Her iki temel politik parti türünü içeren anlaşılabilir nedenler, talihsiz tarihsel deneyimimizden hareketle incelendiğinde, sosyalist hareketin *emeğin "endüstriyel kol"*uyla "*politik kol*"unun *asgarî birliğini* gerçekleştirmeden radikal biçimde yeniden bir araya gelmesinin neden mümkün olmadığını işaret edebiliriz: Bu ise sendikaların, politik kararlılıkla anlam kazanan irade (doğrudan politikaya cesaretlendirilmeleri amacıyla) gösterebilmesini ve öte yandan da sermayenin uzlaşmaz karşıtı olarak, politik partilerin endüstriyel çatışmalarda gösterdikleri *cürekâr* hareketlerin ve parlamento *içinde* ve *dışında* gerçekleşen *mücadelelerin* sorumluluğunu üstlenmesini gerektirmektedir.

Emek hareketi uzun tarihine rağmen bölgesel ve savunmacı konumunu değiştirememiştir. Esasında, bu iki açıklayıcı nitelik gerçek bir kısır döngünün tesis edilmesidir. Genel bir hareket olarak savunmacılığa eklemlenen emek, bölünmüş ve çoğunlukla içsel nedenlerden kaynaklanan ayrışmalara dayanan çoklu durumunu, sermayenin çokluğuna bağımlı olan bölgesel zorlamaların yarattığı hareketsizlik nedeniyle yıkamamış; ve tersten bir durumla bugüne kadar örgütlendiği endüstriyel ve politik eklemlenmeyle ilişkili bölgesel konumun, sermaye karşısında oluşturduğu ve vazgeçilmez olduğu düşünülen savunma hattının belirlediği tehlikeli sınırları aşamamıştır. Savunmacı emek hattı, aynı zamanda zaten var olan kısır döngüyü daha da daraltan bir etken olarak, toplumsal metabolik kontrol biçimlerine sermayenin lehine olabilecek garip bir meşruluk kazandırmıştır. Sermayeye anlaşmazlıkta muhatap olarak ortaya çıkıp rakip olmak yerine, aynı zamanda meşruluk içinde çözünen ve zorunlulukla talep etmek gereken meseleleri dışlayarak ayrımlarını belirleyen savunmacı emek hattı, üstü kapalı

ya da açık olarak, ama hatalı bir biçimde “gerçek duruma uygun ve makul” kabul ettiği yerleşik sosyo-ekonomik ve politik kuralların çatısı altında çalışmaya rıza göstermiştir. Bu durum, sermayenin arzularına uygun gelen bir oto sansüre yol açmıştır. Stratejik bir eylemsizliğe neden olan *oto sansür* sonucunda, örgütlü tarihsel solun önemli bir bölümü bile etkisizleştirilmiş ve özde zaten reformist olan kesimler de tümüyle uysallaştırılarak sisteme entegre olmuşlardır.

Emek göreceli bir kazancı, ancak “rasyonel muhatabı” olduğu sermayenin – hâkim düzenin pratik öncelikleri ve sınırlamalarıyla uyuşma zorunluluğu üzerinden *a priori* tanımlanan rasyonelliğiyle – politik düzenleyicilik sürecindeki *meşruiyetini*, savunmacı hatta konumlanmış olan mücadelesinin temel konusu yapmadığı sürece üretebilirdi. Fakat basıncı altına girdiği krizlerden kurtulamayan sermaye, “rasyonel muhatabı” için herhangi bir önemli adım atmak yerine, geçmişteki tüm sözlerini geri alarak, refah devletine ait kurumlara saldırıp emeği koruyan/savunan yasal güvenlik duvarlarını yıkmalı ve “demokratik yollarla kabul ettirdiği, sendika karşıtı otoriter yan yasaları harekete geçirmeliydi. Lâkin bu süreçte olup bitenler, sadece emeğin savunmacı bir hatta yerleşik olan gövdesini tümüyle korumasız bırakmakla kalmamış, yerleşik politik düzenin meşruluğunu da aşındırmıştır.

Bugün sistemin en berbat savunucuları bile *politik kriz*” durumunu inkâr edemez. Tabii, politik kriz onlar tarafından, Yeni Emek’in “üçüncü yol”cu ruhunun içerdiği, politik manipülasyon ve kabul edilemez konsensüs sürecindeki alanda kuşatılmaya çalışılmaktadır. Ancak politik olanın krizi, yerleşik toplumsal metabolik yeniden üretim biçimlerinin ve tüm politik kontrol mekanizmalarının derinlerinde yaşanan *meşruiyet krizinin* bir ifadesidir. Bu,

⁷⁰ Bkz.: *Beyond Capital*, 18. Bölüm. Bu bölümün önceki biçimi, “Il rinnovamento del marxismo el’attualita storica dell’offensiva socialista” başlığı altında sunulmuş ve (Lelio Basso tarafından kurulan bir gazete olan) *Problemi del socialismo*’da yayınlanmıştır. Anno XXIII (Ocak-Nisan 1982) s. 5-141.

*sosyalist mücadelenin tarihsel gerçekliğinin*⁷⁰ bir sonucudur. Her ne kadar emek, “en geri direniş hattı”nı takip edip süreç boyunca verili düzenin bekası yönünde hareket etmişse de, kriz kaçınılmaz biçimde yaşanmıştır. Ayrıca sistemin, kabul gören meşruluğu içindeki en gerekli zemin olması gereken “mal dağıtımı” konusunda – en gelişmiş kapitalist ülkelerde bile – giderek daha büyük hatalar yapmış olması da söz konusu krizin nedenleri arasındadır. Bugün Yeni Emek, Avrupalı örnekleriyle birlikte, sermayenin çıkarları yönünde hareket ederek, “mal dağıtımı”nı kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Blair hükümetinin de desteklediği malî sermaye, bazı Avrupalı ortaklarıyla ya da kimi endüstriyel ve yarı tekelci ticarî birimlerle çelişiyor olsa da, bu durum değişmemektedir. Aynı zamanda, sermayenin yeniden üretimine ait geçerlilik sınırlarının daraldığı koşullarda, sistemi savunmak amacıyla işçi sınıfının tüm kaygıları göz ardı edilmektedir. Böylece yaşamsal çıkarlarının önünü, yakın geçmişe ait emek karşıtı otoriter yasalar⁷¹ aracılığıyla açan sermaye, işsizlik probleminin “çözümü” için de *aldatıcı* bir tutumla kontrolsüz kabul ettiği emek gücünün iri *yapısını*, dayanağı olan devlet erkini kullanarak bastırmaya girişmiştir. Sosyalist mücadeleye dönük ihtiyacın, emeğin savunmacı konumlanışının herhangi bir verili ya da muhtemel biçimi aracılığıyla tarihin gündeminden çıkartılamamasının nedeni budur.

Krizin yerleşik koşullarında “kalkınma”nın hizmetindeki eski “geniş konsensüs” ruhundan yardım istenmesi ve Keynesçiliğin deniz perisi türküsunün yeniden bir ilâç olarak görülmesi şaşırtıcı değildir. Ancak, bugün oldukça zayıf bir biçimde duyulan bu türkünün tınları âdeta Keynes’in mezarından yankılanmaktadır. Kes-

⁷¹ İngiltere’de emek karşıtı yasaların, Harold Wilson başkanlığındaki İşçi Partisi hükümetiyle başladığı unutulmamalıdır. Wilson sermaye krizinin ilk aşamasında mücadele yerine yasal düzenlemeleri tercih etmiştir. Yasal çalışmalar, Edward Heath’in kısa ömürlü hükümeti döneminde de sürmüş, bu dönemin ardından gelen Wilson ve Callaghan hükümetleri de süreci devam ettirmişlerdir. On yıl sonra Margaret Thatcher döneminde ise doğrudan “neo-liberalizm”in damgasını taşımıştır.

kin karşıtlıkların olanak tanıdığı ve oldukça sınırlı bir tarihsel döneme egemen olan Keynesçi siyaset bağlamındaki sermayenin genişleme ve birikim sürecindeki yapısal yetersizliği, esasen emeğin yerleşik olarak içinde varolduğu verili konsensüs tarafından makul hale getirilmiştir. İtalya'daki *Rifondazione** hareketinin öne çıkan isimlerinden biri olan Luigi Vinci, haklı olarak, radikal sosyalist güçlerin bugünkü kesin baskı şartlarında, özerk örgütsel varlıklarının ve kendilerini tanımlamalarının “merkezinde çoğunlukla, ‘kalkınma’ denilen o sihirli sözcüğün bulunduğu muğlak ve iyimser sol Keynesçilik tarafından kötü bir biçimde engellen”diğini⁷² ifade etmiştir. Oysa Keynesçi genişlemenin tepe noktasında bile sosyalist alternatifi bir santim dahi yakınlaştırmayan “kalkınma” anlayışı, sermayenin önemli pratik önceliklerini “en geri direniş hattı”nın içselleşen sınırlarında, stratejisinin temel yönelimi olarak mutlak kabul etmiştir.

Ayrıca bu noktada, Keynesçiliğin konjonktürel olduğu meselesi üzerinde durmak gerekir. Çünkü, sermayenin yapısal parametreleri çerçevesinde işlemesi nedeniyle *konjonktürel* oluşa katkı sunmaz. Bu durum uygun koşullar kısa ya da uzun bir dönem boyunca müsamaha gösterse de değişmez. Solcu olanı da dahil tüm Keynesçilik, sermayenin “*duruş-kalkış mantığı*” (stop-go-logic) içinde ve bu mantıkla sınırlı kalmıştır. Duruş aşaması, kısa ya da uzun vadede sona erdirilecek kalkış aşamasından başka bir şey değildir. Çıkış noktasına bakıldığında Keynesçiliğin bu kesintili mantığa kısa ya da uzun vadede “denge” politikasıyla bir son vermek istediği görülür. Ancak, kapitalist devlet merkezli düzenleyici yapısıyla ilişkili olarak, kalkışa bağlı kalarak başarısız olmuştur. Bir avuç gelişmiş ülkede yaşanan savaş sonrası Keynesçi genişlemenin olağandışı uzun ömrü, büyük ölçüde, savaş sonrası yeniden yapılanmanın elverişli koşullarına ve devletin finanse ettiği askerî-en-

* Rifondazione: (İt.) Yeniden kurma, ıslahat.

⁷² Luigi Vinci, *La socialdemocrazia e la sinistra antagonista in Europa* (Milan: Edizioni Punto Rosso, 1999), s. 69.

düstriyel komplekse bağlı kalmıştır. Diğer taraftan, ters yönde ıslah edici bir rol oynayan duruş aşaması genişleyerek neo-liberalizmin (ve onun sahte ideolojik rasyonalizasyonu olan monetarizmin) son derece sert ve katı bir biçimini üretmek zorunda oluşu – Maliye Bakanı Denis Healy başkanlığında yürütülen monetarist malî politikaların uygulandığı Harold Wilson'ın İşçi Partisi hükümetinde bile – sermayenin tüm tarihsel döneme yayılan *yapısal krizin* gerçekleştirildiği saldırıyla ilişkilidir. Bu durum, Neo-liberal duruş aşamasının, savaş sonrası Keynesçiliğin kalkış aşamasından neden daha uzun sürdüğünü açıklamaktadır. Ayrıca, Muhafazakâr Parti ve İşçi Partisi hükümetlerinin benzer biçimde bu durumun devamlılığı için çalıştıklarına bakılırsa, bu sürecin bir sonu yok gibidir.

Parlamentodaki politik bölünmede karşıt konumda olması beklenen hükümetlerin neo-liberalizme sarılmasıyla birlikte, hem emek karşıtı katılık, hem de neo-liberal duruş aşamasının korku verici sürekliliği, gerçekte ancak sermayedeki yapısal krizin tezahürleri olarak görüldüğünde anlaşılır hale gelmektedir. Neo-liberal aşamanın uzun ömürlülüğü bazı emek yanlısı teorisyenlerce normal kapitalist gelişmenin düşme eğilimli uzun dalgası biçiminde ideolojik olarak rasyonalize edilmiştir. Onlara göre, bu dönemin genişlemeci bir başka uzun dalgayla takip edileceği kesindir. Oysa bu durum, gelişmenin devam eden eğilimini kavrama noktasında sadece reformist stratejik düşünmenin tümüyle hatalı olabileceğine işaret etmektedir. Bugün bizler, neo-liberalizm vahşetinin yoluna devam etmesi ve uzlaşma içindeki emeğin mücadeleden kaçması nedeniyle, sermayenin emek yanlısı savunucularınca teorize edilen ve yaklaşan “pozitif uzun dalga” gibi hayalî fikirlerin de teyit ettiği bir dönemden geçiyoruz.

Bu gelişmeler, Keynesçi devlet destekli yönetimin bazı biçimlerinin inşa edilmesine yönelik bir çabayı, kapitalist sistemin yerleşik yapısal krizindeki herhangi bir konjontürel kaymayla sınırlı bir süre çerçevesinde gündeme getirse bile, esasen böyle bir çaba, hâkim kapitalist ülkelerde uzun vadeli genişlemenin ihtiyaç duy-

duğu maddî koşulların yokluğuyla sınırlıdır. Halihazırdaki en önemli konu ise, böylesi sınırlı bir konjonktürel canlanmanın radikal sosyalist alternatifin gerçekleşmesine hiçbir katkı sunamayacak olmasıdır. Bu sebeple, sermayenin işleyiş biçiminin ön koşulu olan sağlıklı genişleme ve birikim sürecine ihtiyaç duyan sistem yönetimine ait yolu takip ederek toplumsal metabolik kontrol modeline karşı uygun bir alternatif inşa edilemez.

3.3

Son birkaç sayfa boyunca gördüğümüz gibi, emeğin bölgeselliğine ait sınırlamalar ve savunmacılık, hareketin sendikalist ve politik merkeze oturtulmasıyla başarılı olamaz. Bugün, emeğin hiçbir cevap üretmediği sermayenin ulusötesi küreselleşmesi meselesi bu tarihsel hatayı tasdik etmiştir.

Bu noktada, XIX. yüzyılın ortasından bugüne dek emeğin uluslararası birliğini tesis etmek için yola çıkmış olan *dört Enternasyonal*'e bakmak gerekir. Ancak dördü de, bırakın gerçekleştirmeyi, belirledikleri hedeflere yaklaşma konusunda bile başarısız olmuşlardır. Bu durum, basit biçimde, kişisel ihanetlerle açıklanamaz. Kişisel düzeydeki ihanetin doğruluk payı olsa da, esasen bu tip yaklaşımların meseleyi sadece savuşturduğu ve eğer gelecek için bir çözüm amaçlanıyorsa, akılda tutulması gereken ağır nesnel belirlemeleri de göz ardı ettiği artık anlaşılmalıdır.

Temel problem, emeğin bölgesel çokluğunun, sermayenin çelişkili ve hiyerarşik bir yapıyı içeren niteliğiyle yakından bağlantılı olması ve her ikisinin de tek tek her ülkede ve küresel ölçekte faal olmasıdır. Eğer dünya ölçeğinde böylesi bir problem yaşanmamış olsaydı, emeğin birleşik ya da birleşme eğilimindeki sermayeye karşı kuracağı uluslararası birliğin başarılı olması mümkün olabilirdi. Ancak kapitalist sistemin yerel ve uluslararası ast-üst ilişki ağına hiyerarşik/çelişkili bir biçimde eklemlenmesi nedeniyle – ilkesel açıdan emeğin uluslararası birliğinin problemsiz olarak karşısında durabileceği – sermayenin küresel bağlamdaki birliğinin

gerçekleşmesi asla mümkün değildir. Daha fazla acı veren bir diğer tarihsel olay da, sosyalistler sayesinde tanıdıkları silâhları, yönetici sınıflara çevirmek yerine, gereken çözümün maddî zeminini tutarsız güç ilişkileri içinde arayan çeşitli ülkelerin işçi sınıflarının büyük uluslararası çatışmalar gündeme geldiğinde, ülke genelinde bizzat kendilerini sömürenlerin safında yer almış olmalarıdır. Bu konu, genelde “ideolojik açıklık” meselesiyle ilişkilendirilse de bu alana indirgenemeyecek kadar önemlidir. Dolayısıyla – tam sınıf bilincine sahip emeğin uluslararası birliğine karşı – *küreselleşen sermayenin* ve *küresel hükümetinin* birleşmesinden köklü değişiklikler bekleyenler hayal kırıklığına uğrayacaklardır. Sermaye, böylesi bir birleşme sürecine giremeyeceğinden, emeğe minnet etmeyecek ve ona “iltimas” geçmeyecektir

Sermayenin hiyerarşik/çelişkili eklemlenmesi, kurucu bileşenleri ne kadar büyük olursa olsun, sistemin en temel ilkesini muhafaza edecektir. Bu, sistemin karar alma süreçlerinin nesnel doğasıyla ilgili bir meseledir. Emek ve sermaye arasındaki uzlaşmaz yapısal çelişki meselesinde emek, kategorik olarak tüm anlamlı karar alma süreçlerinin dışında tutulmalıdır, ve sadece geniş planda değil, en küçük üretici birimdeki “mikro kozmos”ta bile bu işlem uygulanmalıdır. Bu nedenle, yabancılaşmış bir karar alma gücü olan sermayenin, her çalışma alanında (emek gücü tarafından) sorgulanmadan hareket etmesi mümkün değildir; ayrıca sermaye, ara düzeyde ve hatta geniş ölçekte olsa bile, rakip üretim komplekslerinin (diğer uluslararası rakip birimler için çalışan yönetici kadronun) sorgusundan kurtulamaz. Çeşitli şirketlerin yönetimindeki karar alma süreçlerinin kapitalist biçimi, sermaye sisteminin bütün bilindik ve uygun çeşitleri içinde *yukarıdan aşağıya otorite* aktarımı yöntemini uygulamak zorundadır. Bu yüzden, eğer gerçek devlet ilişkilerinin kamufleji değilse, emeğin “iktidar paylaşımı” ya da sermayenin karar alma süreçlerine katılımıyla ilgili konuşmalar saf kurgular diyarına aittir.

İktidar paylaşımındaki bu yapısal zafiyet, XX. yüzyıla yayılan

tekelci gelişmelerin (bugün ürkütücü biçimde her yerde olan) tüm “düşmanca” ya da “düşmanca olmayan” *ele geçirme* biçimlerini neden varsaydığını açıklar. Aynı şekilde, ele geçirme işlemi tek bir partinin iktidara gelmesi ve hatta sürecin yanlış aktarılıp “eşitlerin mutlu evliliği” biçimindeki ideolojik aklîleştirilmesiyle de gerçekleşebilir. Söz konusu zafiyet, sermayenin özellikle bugün tanık olduğumuz küreselleşme sürecinde ürettiği ve üretmeye devam ettiği dev ulusüstü şirketlerin önemini de açıklamaktadır. Ancak bu açıklama, her ne kadar buna çok ihtiyaç duyuluyor olsa da, *çokuluslu* olanları içermez. Şüphesiz, gelecekte bu durumu muhtemel çokuluslu şirketlerin yaratılması ve işletilmesiyle düzeltmek için birçok girişimde bulunulacaktır. Ancak, altı çizilen problem bu koşullarda bile yaşamaya devam edecektir. Gelecek için çokuluslu şirketlere yönelik düzenlemeler, yalnızca bu şirketlerin ulusal bileşenleri arasında yaşanan *önemli çıkar çatışmalarının yokluğunda* işlerlik kazanabilecektir. Bu tür çelişkiler ortaya çıktığında, uyumlu işbirliğine dayalı düzenlemeler desteklenemez hale gelecek ve tüm karar alma süreci en güçlü üyenin yıkıcı ağırlığı altında yukarıdan aşağıya otorite aktarımının alışılmış biçimine doğru geri dönecektir. Bu sebeple, söz konusu problem ulusal sermayelerin *kendi emek güçleri* ile kurdukları ilişkiden ayrı tutulamaz. İlişki, daima yapısal biçimde çatışmalı/çelişkili kalır.

Buna bağlı olarak, temel çelişki zemini üzerinde bulunan hiçbir ulusal sermaye, hasım olan ulusal emek gücüne iltimas geçen kararlar ve kendisine düşman olan ulusal sermaye karşısında avantajsız duruma düşmek ya da bu tip avantajsız durumların oluşmasına izin vermek istemez. Bahsi geçen probleme makûl bir çözüm bulunmadıkça, bir biçimde herkes tarafından talep edilen sermayenin yönettiği “dünya hükümeti” meselesi, hayalden ibaret kalacaktır. Çok iyi tesis edilmiş ve verimli biçimde işleyen bir maddî temelin yokluğunda, bırakın bir dünya hükümetini, herhangi bir hükümetin bile yaşama şansı yoktur. Makûl bir dünya hükümeti fikri, kendisi için gerekli maddî düzlemde, sermaye sisteminin küre-

sel terki bindeki tüm önemli maddî çelişkilerin dışlanması gerektiğine işaret ederek, rakipsiz durumdaki *bir* küresel tekel tarafından gerçekleştirilen toplumsal yeniden üretimin uyumlu idaresine vurgu yapar. Söz konusu idare, toplumsal yeniden üretimin *tüm yönlerini* küresel emek gücünün işbirliğiyle birlikte içine alır. Bu maddî temel olmaksızın, tüm dünyanın sabit bir zemin üzerinde duran hegemonik emperyalist ülke tarafından yoğun bir şiddetle yönetilmesi ihtiyacı gündeme gelecektir: Bu yol, dünya nizamının idamesi için hem saçma hem de tahammül edilemez bir niteliği içermektedir. Bu kabus karşısında gerçek bir alternatifi yalnızca toplumsal yeniden üretimin sosyalist bir biçimi sunabilir.

Yüzleştiğimiz diğer bir can alıcı nesnel tespit, ne kadar rahatsız edici olursa olsun, politik alan ve politik alanda bulunan partilerle ilgilidir. Politik partilerin derdine deva olması beklenen emeğin bölge merkezliliği, en geniş bağlamda, politik partilerin faaliyet biçimine bağlıdır. Politik partiler, sermayenin tüm politik idarî yapısını temsil eden kapitalist devlet içindeki *politik* hasımlarına karşı muhalif konumlarını korumak zorundadır. Bu nedenle, emeğin tüm politik partileri, Leninistler de dahil, kendilerini en geniş politik boyutla tanımlamalıdır. Bu sayede, kendilerine hedef olarak seçtikleri politik yapıyı (bürokratik kapitalist devleti) kendi hareket tarzı içinde yansıtabilirler. Buradaki problem, hasımların yapısal politik ilkelerinin politik açıdan gereken dışa vurumunun sistemin kontrolüne dönük *alternatif* bir bakış oluşturmamasıdır. Emeğin politik partileri, yalnızca hasımlarının *politik boyutuna* yönelik olumsuzlayıcı faaliyetin merkezinde bulunmaları ve *hasımların olumsuzlanması hedefine* mümkün olduğunca bağlı kalmaları nedeniyle sisteme uygun bir alternatif hazırlayamamaktadırlar.

Atlanan başka bir hayatî boyut daha vardır ki, politik partiler bu konuya gerektiği ölçüde cevap üretememiştir: Sermaye, politik boyutu sadece *politik yönlendirici* olarak değil (bu özelliği şüphesiz reddedilemez), daha çok *maddî yeniden üretim sürecine ait toplumsal metabolizmanın düzenleyicisi* olarak temelden belir-

lemektedir, ancak süreç boyunca bundan daha fazlasını da yapabilme kudretine sahiptir. Sermaye sisteminde politik ve maddî yeniden üretim boyutları arasındaki eşsiz bağlaşıklık, politikada parlamenter demokrasiden onun uç otoriteryan çeşitlerine, büyük sosyo-ekonomik ve politik krizlere dek tüm dönemsel hareketlenmelere neden tanık olduğumuzu açıklamaktadır. Bu tip kaymalar, kargaşa içindeki toplumsal metabolik sürecin izin vermesi ya da ihtiyaç duymasına göre somutluk kazanmaktadır. Ayrıca, *hasımlığın resmî demokratik kuralları* tarafından düzenlenen politik yapı, sermayenin yeniden düzenlenen ve pekiştirilen toplumsal metabolik zeminine uygun bir biçimde onarılmaktadır.

Fiilî kontrolü, toplumsal metabolizmaya ait bütün hayatî alanlarda ele geçirmiş olan sermayenin, tamamen *biçimsel* bir mesele olan politik meşruiyetin tesis edilmiş yüzeyinden ayrı ele alınması güçleşmiştir. Bu suretle sermayenin sosyo-ekonomik yeniden üretime dönük faaliyetinin *aslî* yüzeyi içindeki meşru yollardan mücadelele imkânı da *a priori* dışlanmış. Bu açıdan, yapılan tespitler uyarınca sermaye karşıtı olarak emeğin kesin bir iktidarsızlığa mahkûm olduğu görülür. Kapitalizmle birlikte edindiğimiz tarihsel deneyim, bu konuyla hakkında bize üzücü üzücü olduğu kadar uyarıcı da olan bir hikâyeyi anlatmaktadır.

Sermaye sistemi, düzelmesi mümkün olmayan biçimde, *merkezkaç kuvvetine* bağlı (çelişkili/hasım) unsurlardan oluşur. Kapitalizm koşullarındaki bu tip unsurlar, sadece yönetici iktidarın “görünmez eli”yle değil, ayrıca modern devletin yasal ve politik işlevleri aracılığıyla da *yapışık* bileşenler olarak bütünlenir. Kapitalizm sonrası toplumların hatası, miras alınan sistemin merkezkaç dayalı yapısal belirlenimine düşman unsurlara *aşırı merkezîleştirilmiş bir idarî yapıyı gereğinden fazla dayatarak* karşı koymak istemiş olmalarıdır. İçsel yeniden yapılandırma ve *temel demokratik kontrol* üzerinden can alıcı probleme işaret etmemiş; yeniden üretici ve dağıtıcı birimlere ait faaliyetin merkezkaç bağlı tarzına ve karakterine bir *çare bulmaya* çalışmamışlardır. Buna bağlı olarak, sermaye-

yeye ait özel kapitalist kişiselleşme tarzlarının ortadan kaldırılması da, sosyalist dönüşüm yolunda herhangi bir adımın atılmaması nedeniyle gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla, olumsuzlanan sistemin karşıt ve merkezkaç dayalı doğası, gerçekte, merkezî politik kontrolün aşırı dayatmasına bağlı olarak emeğin zararına olacak biçimde muhafaza edilmiştir. Gerçekten de toplumsal metabolik sistem eskisine oranla, yani eski yeniden üretim düzenine ait “görülmez el” ile düzeninin post-kapitalist sermayeye ait “görülebilir” yeni kişiselleştirmelerin volantarist otoriteryanizmiyle üretken yer değiştirmesinde yaşanan başarısızlığa bağlı olarak daha fazla kontrol edilemez hale gelmiştir.

Hali hazırda var olduğu söylenen sosyalizmin gelişmesine karşıt yönde gerçekleşecek muhtemel başarının yaşamsal koşulu, gerçek sosyalist toplumdaki dönüşüme bağlı olarak, tüm politik – sadece politik değil – karar alma süreçlerindeki gücün ileriye dönük olarak yeniden ele geçirilmesidir. Bu güç odakları yeniden ele geçirilmeden, ne toplumun yeni politik kontrol biçimi bütün olarak elverişli hale gelebilir ne de üretim ve dağıtım yapan birimlerin birbirine *düşman olmayan, bileşik ve planlanabilir* gündelik faaliyetleri bütünleşmiş üreticiler tarafından yönetilebilir.

Maddî yeniden üretim ve politik alana ait birliğin yeniden tesisi, toplumsal metabolik kontrolün sosyalist biçimine ait temel açıklayıcı özelliktir. Buna yönelik gerekli araçlar bulmak geleceğe havale edilemez. Tam da bu nokta, XX. yüzyılda sosyalist hareketin savunmacılığa eklemlenmesi ve bölgesel merkezîleşmeye ait tarihsel anakronizmin ve savunulamazlığın ispatlandığı yerdir. Sermayenin toplumsal kontrolüne karşı çıkartılan radikal hegemonik alternatifin kapsamlı boyutunu politik alana doğru daraltmak başarılı sonuçlar vermeyecektir. Ancak, olayların bugünkü durumu dikkate alındığında, sistemin yaşamsal metabolik boyutunun belirlenmesindeki hata, emeğin örgütlü politik düzenlemelerine ait bir özellik olarak kalmaktadır. Bu da gelecek için verilecek en büyük tarihsel mücadeleye işaret eder.

3.4

Söz konusu mücadeleyle köklü biçimde yeniden eklemellenmiş sosyalist hareketin buluşma olasılığı dört temel önermede ifadesini bulur:

İlki olumsuz olandır ve mutlak sürekliliğin savunmacı projeksiyonlarına ait boşluğun altını çizen yerleşik düzenin şiddetlenmiş çatışmalarından doğar. Giderek kötüleşen varlık koşullarımızın bize öğrettiği gibi, yıkıcılık daha uzak noktalara doğru yayılabilirse de sonsuza kadar süremez. Halihazırda devam eden küreselleşme, sistemin sorunlarına çözüm olarak, yine bizzat sistemin savunucuları tarafından selâmlanmaktadır. Ancak gerçekte küreselleşme, sadece sistemin rasyonel düzenlemelerle kontrol edilemeyeceğini değil, ayrıca kendiliğinden varoluşu ve meşruiyetinin koşulu olan temel işlevlerini kontrol etmek konusunda da yeterince başarılı olmadığını anlamıştır.

İkinci önerme, olayların olumlu yöne doğru evrileceği olasılığından – ama sadece olasılığından – söz etmektedir. Her şeye rağmen bu olasılık oldukça gerçekçidir, çünkü emek/sermaye ilişkisi *simetrik* bir ilişki değildir. Bu da sermayenin emeğe bağımlılığının *mutlak* olduğu – sermayenin sürekli sömürmek durumunda olduğu emek olmadan kesinlikle bir anlam ifade etmediği –, emeğin sermayeye dönük bağımlılığının ise *göreceli olup tarihsel açıdan yaratılmış ve üstesinden gelinebilir* olduğu anlamına gelir. Bir başka deyişle emek, sermayenin fasit dairesi içinde kilitli kalmaya mahkûm değildir.

Üçüncü önerme de aynı ölçüde önemlidir. Bu önerme, “özgürce bir araya gelmiş üreticiler”in hayatı çıkarlarını koruma süreci içerisinde, emek-sermaye çelişkisinin yaşadığı büyük tarihsel değişimle ilgilenir. Bu hareketi ölümcül bir sona doğru sürükleyen ve bu arada sermayeyi köşeye sıkıştıran en sınırlayıcı imtiyazları bile tasfiye eden geçmiş reformizmle keskin bir karşıtlık içindedir. Bu sayede, tarihte ilk kez, o körleştirici reformist yolun emek hareketine hâkim olmasını sağlayan *âcil amaçlar* ve *tüm stratejik*

hedefler arasındaki mistifiye edici yarığın muhafaza edilebilmesi artık imkânsız hale gelmiştir. Sonuç olarak, *gerçek bir alternatif oluşturabilecek bir toplumsal metabolik kontrol düzenin* gerçekleşmesi için gereken koşullar bugün ne kadar elverişsiz olursa olsun, artık tarihin gündemine girmiştir.

Ve sonuç, üçüncü önermenin doğal bir sonucu olarak, *ebedi eşitlik* meselesi, biçimsel eşitlik ve sıkça dillendirilen sermayenin karar alma süreçlerine ait *temel hiyerarşik eşitsizlikle* bu süreçlerin kapitalizm sonrası başarısız tarihsel deneyimi içine yansıtılan ve yeniden üretilen hattının aksine, yine de yüzeye çıkmıştır. Bu sebeple, *çatışmasız* ve gerçek anlamda *planlanabilir* bir toplumsal metabolik düzene yönelik alternatif sosyalist model – ki gelecek için mutlak olan budur – yapılandırıcı ve düzenleyici bir ilke olan gerçek eşitlik olmadan tasavvur edilemez.

4. SONUÇ

Marx'ın adımlarını izleyen Rosa Luxemburg, yüzleşmemiz gereken ikilemi çarpıcı bir dille ifade etmiştir: “*ya sosyalizm ya barbarlık.*” Marx, bu düşüncenin ilk biçimini, o günlerde gözle görünür olan çelişkilerin tarihsel ufku çerçevesindeki belirlemeleri esas alarak formüle ediyordu. Bu çelişkiler Marx'ın bakış açısından, bazı zamanlarda belirsiz geleceğin içindeki bireylerin benimsemiş oldukları toplumsal düzene ilişkin doğru tercihler yapma zorunluluğuyla yüzleştirilmelerine ve bu sayede de kendi varoluşlarını kurtarmalarına bağlıydı.

Bunu takiben Rosa Luxemburg, emperyalizmin ikinci aşamasının en canlı günlerinin yaşandığı ve gelişmesinin erken bir döneminde bile hayal edilemeyecek kadar büyük bir yıkıma neden olduğu ânda, sert ve yalın bir alternatiften bahsetmeye başladı. Ancak Luxemburg'un ömrü, kapitalizmin daha ne kadar, “üretici yıkım” ve “yıkıcı üretim” olarak yaşamaya devam edeceğini belirlemeye yetmedi. Dolayısıyla, hiçbir tekil güç – hepsi bir araya getirilse bile – o günlerde insanlığı mahveden çelişkileri ortadan kaldırma yeteneğine sahip değildi.

Bugün durum niceliksel açıdan farklıdır; yani, Rosa Luxemburg'un cümlesi bugün giderek büyüyen bir önem taşımaktadır. Artık yatıştırıcı bahanelere sığınarak kaçıp kurtulmak mümkün değildir. Küresel hegemonik emperyalizmin içinde olduğumuz tarihsel aşamasının da diğerleri gibi başarısız olacağını; sistemin patlamaya hazır çelişkilerini sonsuza dek erteleyemeyeceği ve çözemeyeceği söylense de, bu sözün gelecek için bir çözüm sun-

madığını bilmek gerekmektedir. Kronikleşmiş yapısal işsizlikten uluslararası ekonomik ve politik/askerî çelişkilere ve aynı ölçüde, dünya üzerinde yaşanan ekolojik yıkıma kadar yüzleşmek zorunda olduğumuz sorunların birçoğu, birlikte kararlaştırılmış bir tür eylemselliğe ihtiyaç duymaktadır. Böylesi bir eylemin zamansal ölçümü önümüzdeki birkaç on yıl dahilinde yapılabilir, ancak kesinlikle yüzyılları bulamaz. Zaman kaybediyoruz. Bu yüzden, sermayenin yapısal krizinden kurtulmanın yöntemini yalnızca toplumsal metabolik yeniden üretimin kontrolüne dönük bugünkü yerleşik modele karşı geliştirilen radikal bir alternatifin sunabileceğini bir ân önce görmek zorundayız.

Bahsini ettiğimiz ikileme çözüm olarak “üçüncü yol” önerenler, radikal bir kitlesel hareketin yeniden doğamayacağını iddia etmektedir. Dahası onlar bize, “üçüncü yol”a dönük kölece beklentileri sıralayarak esasında yalan söylemektedir. Üçüncü yolcular, imanla savundukları ve yaklaşık yüz yıldır vaat ettikleri çelişkiden muaf pozitif bir dünya konusunda daha henüz bir santim bile ilerleyememişlerdir. Aslında tam da bu noktada meselenin rahatsız edici yanı, radikal bir kitlesel hareketin günümüzde gerçekleşmemiş olması ve insanlık için bir geleceğin bulunmamasıdır.

Karşı karşıya olduğumuz tehlike uyarınca Rosa Luxemburg’un dramatik sözünü değiştirmem gerekirse, “ya sosyalizm ya barbarlık” cümlesine “evet barbarlık, ama o da şanslıysak!” ifadesini eklerdim. Bunun nedeni, sermayenin yıkıcı gelişme eğilimine *insanlığın mahvının* eşlik etmesidir. Ayrıca, “ya sosyalizm ya barbarlık” alternatifinin ötesinde, üçüncü olasılık durumunda, sadece nükleer radyasyonun öldürücü etkisine dayanabilen hamam böcekleri yaşama imkânı bulabilecektir. *Sermayenin üçüncü yolundaki* rasyonel anlam budur.

Küresel hegemonik emperyalizmin potansiyel olarak en ölümcül ve tümüyle işlevsel üçüncü aşaması, askerî ve politik alanlarla birlikte bir bütünü teşkil eden sermaye sisteminin yaşadığı derin yapısal krize paralel olarak bize rahat yüzü göstermemekte, bizi

güvensizliğe mahkûm etmekte ve geleceğimizin üzerine karanlık bir gölge gibi çökmektedir. Sosyalist hareketin yüzleştiği tarihsel mücadeleler bugüne dek bu gerçeğe karşılaşmayı bir türlü becerememiştir. Bu nedenle, önümüzdeki yüzyıl “ya sosyalizm ya barbarlık” meselesiyle ilgili olmak zorundadır.

II
MARKSİZM,
SERMAYE SİSTEMİ VE TOPLUMSAL DEVRİM

MÜLAKÂT

Bu mülakât, 2 Haziran 1998'de, üç ayda bir yayımlanan Naghd adlı dergiyle yapılmıştır. (Sayı: 25, İlkbahar 1999). Yazar, bu çalışmanın "Science and Society"de yapılan ilk İngilizce basımına tüm minnettarlığıyla onay vermiştir: 63/3 (Güz, 1999).*

NAGHD: Size göre modern çağın kapitalist krizlerini hangi Marxçı model açıklayabilir?

1. Bütün toplumsal sermayenin yeniden üretimi modeli,
2. Aşırı üretim modeli,
3. Kâr oranlarının düşme eğilimi,
4. Ya da bütün bu modelleri bir modelde birleştirebilir miyiz?

ISTVÁN MÉSZÁROS: Evet aslında bu modelleri birleştirebiliriz. Ancak, sonuçta öncelikli olan, sermayenin küresel düzlemde anlaşılmasıdır. İnsanların küreselleşen bir dünyada yaşadığımızı yakın zamanda keşfetmiş olmaları oldukça ironiktir. Marx, bu gerçeğin her zaman farkındaydı. Ben bunu, Isaac Deutscher anısına düzenlenen konferansta aynen bu şekilde ortaya koymuştum. ("The Necessity of Social Control" [Toplumsal kontrolün gerekliliği] 1971; bu konferans metni, *Beyond Capital* [Sermayenin Ötesinde] adlı kitabın dördüncü cildinde yeniden yayınlanmıştır.) Orada ayrıntılı bi-

* Naghd sol çizgide yayın yapan, Almanya'da basılan, İran kökenli bir dergidir. Mülakatın Farsça çevirisi dergide 25 Şubat 1999 tarihinde yayınlanmıştır. Ayrıca, İstvan Mezsaros'un da içinde bulunduğu bir yayın kurulunun çıkardığı ve Ortadoğu Toplumsal Forumu'na bağlı olan İran Bulletin'de de yer almıştır. -ç.n.

çimde “küreselleşme” üzerine konuştum; bu sözcüğü kullanmak yerine, “bütün toplumsal sermaye” ve “emeğin bütünlüğü” gibi eş kategorileri tercih ettim. Sermaye sistemini ancak küresel çerçevede anlamlandırabiliriz. Ne sermaye kendini frenleme araçlarına sahiptir ne de radikal bir yöntem olmadan onu ortadan kaldırılacak bir karşı-güç bulunabilir. Demek ki, sermaye, davranış biçimini ve gelişim mantığını işletmek, yani, gezegenin bütünlüğünü sarmalamak zorundaydı. Bu her zaman Marx’ın imâ ettiği bir şeydi.

“Kâr oranlarının düşme eğilimi” gibi, sözünü ettiğiniz diğer şeyleri sermayenin küresel düzlemde genişleme mantığına ek olarak düşünebiliriz; bu sayede, küresel bir bakış açısına tam anlamıyla ulaşabilirsiniz. Sermaye sistemi, çelişkilerle dolu bir bileşkeler zenginliğidir. Çeşitli ulusal topluluklarca içselleştirilmiş olan bu sistem, aynı zamanda, birbirlerine karşıt olan bir sermaye çokluğunu içerir. Gerçekte, çeşitli ulusal topluluklardaki sermaye çokluğu, kendini özgürlüğün savunucusu olduğu yönünde kandırarak, liberalizmin teorik zeminini oluşturur. Sermaye homojen bir varlık değildir. Bu durum, küreselleşme sorunuyla ilgili bir dizi karışıklığı beraberinde getirir. Küreselleşme genelde sunulduğu biçimiyle, bize kapitalist bir küresel hükümet yönetiminde, birleşik bir küresel hükümetin kurallarına itiraz etmeden yaşamamız gerektiğini söyleyen bir hayaldir. Bu fazla makûl görünmüyor. Bütün sermaye sistemini, bu tür bir küresel hükümetin maddî zeminini sağlayacak büyük bir tekel altında birleştirmenin yolu yoktur. Esasında elimizde bir aykırılıklar ve çelişkiler çeşitliliği bulunuyor ve bütün toplumsal sermaye, tüm çelişkileriyle sermaye çokluğunu birleştiren geniş bir kategoriden başka bir şey değildir.

Şimdi eğer diğer tarafa bakarsak, “emeğin bütünlüğü” de sermaye sistemi varlığını koruduğu sürece homojen olarak görülemez. Zorunlu olarak, sermayenin belirli kesimlerine karşı durmak yerine birbirleriyle rekâbet eden ve çatışan emek kesimleri arasındaki verili tarihsel koşullar altında bulunabilecek birçok çelişki mevcuttur. Bu, bugün içinde bulunduğumuz durumun trajedilerinden biridir.

Marx'ın uzun zaman önce ortaya koyduğu gibi:

“Rekâbet bireyleri ayırır, üstelik sadece burjuvaziye değil, onları bir araya getirdiği gerçeğine karşın, işçileri de. Bunun içindir ki, tecrit edilmiş ve tecridi yeniden üreten koşullarda yaşayan bireyleri gözaltına alan her örgütlü güç, ancak uzun mücadelelerden sonra alt edilebilir. Bunun aksini istemek, rekâbetin belirli bir tarih dilimi içinde varolmamasını ya da bireylerin tecridi içinde, üzerlerinde hiçbir kontrolün bulunmadığı koşulları akıllarından çıkarmalarını istemektir.”

Bu bölünmeler ve çelişkiler bizimle yaşamaya devam eder ve sonuçta sadece sermaye sisteminin işleyişi ve doğasıyla açıklanabilirler. Bu, toplumsal çatışmaya dayalı olması nedeniyle başa çıkılamayacak kadar çelişik bir sistemdir. Sermayenin emeğe yapısal açıdan hükmettiği, husumete dayalı bir yapıdır. Demek ki bu sistemde her türlü kısmî bölünme bir zorunluluktur.

Ancak aynı zamanda, dinamik bir gelişim süreci içinde olan bir sistem hakkında konuştuğumuzu da akıldan çıkarmamız gerekmektedir. Küresel sermaye sisteminin dinamik gelişme eğilimi, onu tümüyle içinden çıkılamayacak ölçüde girift ve aynı zamanda çelişkili olmaktan kurtaramaz. İşte bu yüzden, sözünü ettiğimiz diğer modeller küresel düzlemde gelişen “bütün toplumsal sermaye” ve ona denk düşen “emek bütünlüğü”nün hakikî belirlemeleri içinde toparlanabilir. Bu genel çerçeve, bizzat sahip olduğu hakikî yapısal belirlemeler ve sınırlamalarla uyum içinde bir açıklama yapma noktasında kendine özgü bir mantığa sahiptir. Bu sistemin mutlak ve tarihsel açıdan aşılamayacak bazı sınırları vardır. Bunları, *Beyond Capital* adlı kitabımın beşinci bölümünde, “Sermayenin mutlak sınırlarının etkinleştirilmesi” başlığı altında dile getirmeye çalıştım.

N: Marx'ın “değerin fiyata dönüştürülmesi”yle ilgili teorisine yönelik eleştirilerin geçerliliği ve bu eleştirilere verilen Marxçı cevap nedir ?

I.M.: Aslına bakarsanız, ayrıntılara inmenin çok teknik olabileceğini düşünüyorum. Çağdaş iktisat teorisinin bu sorunları sorgulama yolunu biliyorsunuz. Ancak içinde bulunduğumuz piyasa sistemi,

bu dönüştürme işlemini gerekli kıldığı için bundan pek fazla sonuç çıkarabileceğimizi sanmıyorum. Bu bizi tekrar “emek-değer teorisi” meselesine götürür. Marxçı kavramsal çerçevenin temeli, “artı-değer”in sermayenin yönetimindeki üretim süreciyle ilgili bir teori oluşudur. Günümüzün sosyo-ekonomik yeniden üretim koşullarında, birçok ülkede daha önce sözünü ettiğim sermayeler çokluğunun kendisini uyarlamak zorunda olduğu bir piyasa çerçevesi vardır. Siz “kâr yüzdesi”nden söz ettiniz ki, bu da sürekli uyarlama süreci içinde yer alır. Ancak bu uyarlama, sadece dönüştürme söz konusuysa mümkündür.

Eğer sermayenin, sistemin büyüyen yeniden üretimini denetleyen bir politik yolu olsaydı, gerçek dönüştürme aracılığına ihtiyaç duyulmazdı. Süreç – Sovyet tipi sermaye sisteminde olduğu gibi – az çok keyfi bir biçimde, politik kararlara dayalı olarak belirlenebilirdi. Başka bir deyişle, yine bütün bir teorinin ikincil unsuruyla karşı karşıyayız. “Artık-emek”in politik olarak mı yoksa ekonomik olarak mı mülk edinildiği meselesi ikincil bir meseledir. Birinci derecede önemli olan, sermaye sisteminin olası çeşitlenmeleri altında artık emeğin, üstten dayatılan ayrı bir gövde ve yapısal düzlemde hükmeden emek tarafından mülk edinilmesidir. Burada gördüğünüz üzere temel kategori, insanların genellikle yanlış bir biçimde varsaydıkları gibi, “artı-değer” değil, “artık-emek”tir. Artı-değerin gerçekleşmesi ve mülk edinilmesine ait özgül biçimler *kapitalizmde* kesinlikle temel önemdedir. Ancak sermaye sistemi, kendi kapitalist çeşitliliğinden daha fazlasını içerir. Sermaye sisteminin, geçmişte olduğu kadar bugün de, kapitalist olarak tarif edilemeyecek biçimleri olmuştur.

Birçok insanın eski Sovyet sistemini “devlet kapitalizmi” diye tanımlamaya çalıştığı malum. Ben bu tanımlamanın anlamlı olduğunu düşünmüyorum. Sovyet sistemi devlet kapitalizmi değildi, bu sistem “*post kapitalist*” bir sistemdi. Bununla beraber bu sistem, aynı zamanda, artık-emeğe yapısal olarak hükmeden ve *artık-emeğin politik özünü* işleten ayrı bir gövde tarafından mülk edinilmesiyle iş-

liyordu. Başka bir deyişle, Sovyet emek gücü, bu sistem içinde artı-değere dönüştürülmesi zorunlu olmayan kendi artık-emeğinin düzenlemesi ve mülk edinilmesine dönük denetimi elinde bulundurmuyordu. Sovyet tipi sistem, tarihsel açıdan artık-emeğin mülk edinilmesinin *politik olarak denetlenmesini* gerektiren sermaye sisteminin özgül bir biçimiydi.

Başka bir yerde değil, ama eski Sovyetler Birliği'nde sona ermesi gereken buydu. Çin'deki sistemde de, artı-değer sömürüsüne ilişkin politik kontrolün hâlâ ne kadar muazzam olduğunu görebilirsiniz. Birçok kişi, Çin sisteminin piyasa temelli oluşundan söz ediyor olsa da, gerçekte piyasa (Çin'in toplumsal metabolik yenisinden üretiminin bütünü dikkate alındığında) ikincil görünmektedir. Öyleyse, temel olarak Çin sisteminde artık-emeğin politik mal edinilmesi büyük oranda devam etmektedir. Bu anlamda, dönüştürme sorununa sermaye sistemine ait *belirli* bir çeşitlilikte bulunması gereken "artı-değer"den ziyade "artık-emek" üzerinden bakıldığında, (artı-değere dayalı) kapitalist çeşitlilikte belirli ayrıntıları tarihsel açıdan şarta bağlı olan dönüşüm aracılığıyla faaliyet yürütmenin temel olduğu görülür. Bunlar aynı zamanda, kapitalist gelişmelerin tarihsel evrelerine bağlıdır. Nitekim, kapitalizmin daha gelişmiş tekelci evrelerinin (Marx tarafından ortaya koyulan daha önceki bir gelişim evresiyle karşılaştırıldığında) artı-değerin fiyata dönüşümünü önemli ölçüde farklı bir yolu takip ederek gerçekleştirmeleri zorunludur.

N: "Değer Teorisi" hangi koşullar altında geçerliliğini yitirir? Bu koşullar teknolojik veya ekonomik midir yoksa insan faktörüne mi bağlıdır?

I.M.: "Emek-değer teorisi", işlerliğini ancak radikal sosyalist bir dönüşümün sonucunda yitirebilir. Vurgulanması gereken ilk nokta budur. Emek-değer teorisinin ortadan kaldırılabilmesi için ister politik isterse de ekonomik olsun, artı-değer sömürüsünün ve mal edinilmesini, dışsal bir yapı aracılığıyla ortadan kaldırılması gerekir.

Ancak bunu yapmak için bütün bir sistemin değiştirilmesi zorunludur. Bu, Marx'ın ortaya koyduğu şekliyle, birleşik üreticiler tarafından gerçekleştirilen, toplumun özsel denetimi ve eylemi anlamına gelir. Doğal olarak, birleşik üreticiler toplumsal düzlemde üretilmiş artığın elde edilmesini de denetlemedikçe kendi eylemlerini ve onun nesnelerini kontrol edemezler. Bu yüzden, ayrı bir yapı artık-emeğin mal edinilmesi ve sömürüsüne dönük kontrolü elinde tutmaya devam ediyorsa, sosyalizmi kurmak mümkün değildir. Sosyalizmde emek-değer teorisinin geçerliliği ve yeri yoktur.

Marx, sermaye sisteminde artık-emeğin tersten sömürüsünün toplumsal yeniden üretim sürecinin düzenleyicisi olduğu "*kötü temel*"den söz eder. Her toplumda kaynakların tahsis edilmesi sorunuyla ilgilenmenin bir yolu bulunmalıdır. Aksi takdirde "ekonomi"nin anlamı nedir? Bu, temelde *ekonomik kullanımın* akılcı yolunu ifade eder. (Şu anda sermaye sisteminin tehlikeli bir biçimde yaptığı gibi) dilediğimizce çarçur edebileceğimiz sonsuz kaynağa sahip değiliz. İster maddî kaynakları ister insan enerjisini ele alın, elimizdeki hiçbir şey sonsuz miktarda değildir. Bu yüzden, toplumsal yeniden üretim sürecinin akılcı bir biçimde düzenlenmesine ihtiyacımız vardır. Önemli olan, toplumsal yeniden üretim sürecinin sermaye sisteminin uzak görüşlü olmayan ve dayanıksız sınırları içinde değil uzun vadeli geçerliliğidir. İşte bu yüzden, toplumsal mübadeleyi artı-değer tiranlığından ve ayrı bir yapıyla üreticilerin artık emeğinin sömürülmesinden niteliksel olarak farklı olana doğru dönüştürmek gerekmektedir. Birleşik üreticilerin hem üretimin hem de ürettiklerinin tahsisini kontrol ettikleri bu son evrede, artı-değerin toplumsal bireylerce kabul edilebileceği bir durum söz konusu değildir. Yani bu noktada, sermaye ve sermaye birikimine ait yapıtımların yeri yoktur.

Bunun nedeni, sermayenin sadece maddî bir varlık olmamasıdır. Sermayeyi toplumsal metabolik yeniden üretimi denetlemenin tarihsel açıdan sınırlı yöntemi olarak görmeliyiz. Bu, sermayenin temel anlamıdır. Sermaye her yere nüfuz eder. O, aynı zamanda altın,

bankacılık, fiyat ve piyasa mekanizmaları vb. ile elbette maddî bir varlıktır, ama bunun ötesinde, topluma ait kültürel kurumları yöneterek sanat dünyasının, dinin ve kiliselerin içine sızan bir gerçekliktir. Bu açıdan, verili koşullar altında, sermayenin günlük hayatta denetlemediği hiçbir şey yoktur. İşte bu yüzden “emek-değer teorisi”nin, sermayenin her şeyi kucakladığı ve düzenleme sürecinin akıl-dışı olduğu tarihsel dönem için geçerliliği vardır.

Bu kesinlikle öykünün sonu değil. Sermaye sisteminin hâkimiyetinden çok farklı bir sisteme geçiş sürecinde emek-değer teorisi-nin ve değer yasasının oldukça eksik işleyeceği gerçeği, durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Sovyet-tipi sermaye sistemi-nin yargılanma nedenlerinden biri de budur. Bu sistem, ya toplumu sosyalist dönüşüme yöneltebilecek (ki bu yapılmadı) ya da er geç, kapitalist yeniden yapılanma yolunda içten çökmek zorunda kalacak geçici bir yapıydı. Hepimizin tanık olduğu da buydu, çünkü zamanın belli bir noktasında Sovyet sistemi, deyim yerindeyse, bir koltuğa iki karpuz sığdırayım derken, ikisini birden elinden düşürdü. Elindeki ekonomiyi fiyat sistemi ve piyasa gibi araçlarla düzenleme imkânı yoktu. Bu yüzden de, kapitalist piyasa sistemindeki emeği disipline etme gücüne de sahip değildi.

Toplumumuzda birçok şey piyasa güçleri tarafından otomatik olarak belirlenir; emek, acımasızca, piyasanın şartları belirlediği ve her zaman galip geldiği tiranlığa mahkûm edilmiştir. Bu anlamda, asıl can alıcı meselenin emek piyasası olduğu açıktır. Sovyet sisteminin Gorbaçev yönetiminin elinde çöktüğü zamana bakarsak, sistemin politik düzlemdeki aktarımının anlaşılmasında bir biçimde emek piyasasını sisteme uyarlama girişimine denk düştüğünü görürüz. Bu girişim, birçoklarınınca abartılmış olan Perestroyka’nın sonunu getirmiştir. Yapılanlar, emek piyasasının kapitalist koşullar altında düzenli olarak işlemesi içindir. İşte bu noktada değer yasası – kısmen ya da değerini yitirmiş olarak değil, doğal bir sonuç olarak – sermayenin yeniden üretimine hâkim olur. Sovyet sistemini de kapsayan kapitalist dünyanın – yani küresel yapının – ötesinde her tür-

den sınır söz konusudur. XX. yüzyıldaki gelişim koşulları altında, geçmişte artık-emeğin ekonomik olarak düzenlenmiş kazanımları çerçevesinde işleyebilen her şey problematik haline gelmiştir. Devletçe üstlenilen rol – ki o olmadan sermaye sistemi bugün dünyada varlığını koruyamazdı – sistemimizdeki değer hukukuna ciddi sınırlamalar koymaktadır. Biz burada elbette sistemin potansiyel olarak sahip olduğu özsel çelişkilerin birçok alanda etkili olabilecek sınırlılıklarından bahsediyoruz.

Şunu da eklemek gerekir ki; eski Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin tam bir restorasyonuna *kalkışmak* başka şeydir, bunda başarılı olmak başka şey. Çünkü Gorbachev'in kapitalist restorasyon sürecini başlatmasından *on beş yıl* sonra bile, ancak büyük şehirlerde mafya denetimindeki iş dünyası gruplarıyla sınırlı olan kısmî başarılarından söz edilebilir. Rusya'daki yaygın ve kronik krizler birçok işçi grubunun – örneğin madencilerin – üç kuruşluk ücretlerini bile aylarca, bazen bir ya da bir buçuk yıl alamamaları biçiminde de ortaya çıkabiliyor ki, bu durum artık-emek istihracının temel düzenleyicisinin politik değil, ekonomik olduğu bir kapitalist çerçevede oldukça anlaşılmalıdır. Bu durum XX. yüzyıldaki gelişmelerde yarımsal bir eğilime işaret etmektedir. Sermaye sisteminin XX. yüzyılda gerçekleştirdiği artı-değerin mal edinilmesinin ekonomik olarak düzenlenmesine dayalı kapitalist çeşitlilik içinde kendisini bütünleyememiş olması tarihsel bir gerçekliktir. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısının (Çin'den, Hindistan'a ve Afrika, Güneydoğu Asya ve Latin Amerika'nın önemli bölgelerine kadar) tam anlamıyla kapitalist bir dünyanın bir parçası dışında oluşları, fakat sermaye sisteminin *melez* bir türü içinde yaşamaları kronik az gelişmişlik koşullarına, sosyo-ekonomik metabolizmanın düzenlenmesinde yoğun bir devlet varlığına ya da belki bir gerçeklikteki bu iki nedenin bileşimine bağlanabilir. Rusya'daki – bütünsel bir istikrarsızlık ve potansiyel bir patlamada pekâlâ sona erebilecek olan – yaygın krizler ancak bu bağlamda açıklanabilir. Anlaşılan o ki, bu tarihsel gerçeğin, yani, küreselleşmeyle ilgili bütün o kendinden emin konuşma-

lara rağmen, kapitalizmin her yere başarıyla nüfuz etme konusundaki başarısızlığının (geçmişin mitleri ve şimdinin hâkim zafer sarhoşluğu dikkate alındığında) gerçek etkisini göstermesi biraz zaman alıyor. Ancak, bu durum, gerçeğin kendisinin ve gelecekte sermaye sisteminin derinleşen yapısal krizlerinden doğması gereken etki alanına yönelik sonuçlarının önemini azaltmaz.

N: Proletarya bugün nerededir ve toplumsal değişimde oynadığı rol nedir? Toplumsal değişimin failini nerede bulabiliriz?

I.M.: Bence bu sorduğunuz soru gerçekte yaşanan dönüşümün toplumsal fâiliyle ilgilidir. Marx'ın zamanında proletarya sözcüğünün özetlediği buydu. O yıllarda bu sözcük sıklıkla endüstrideki işçi sınıfı için kullanılmaktaydı. Endüstride çalışan sınıflar, madencilikten endüstriyel üretimin çeşitli dallarına kadar kol gücüyle çalışan bütün işçileri kapsar. Değişimin toplumsal fâilini kol gücüyle çalışan işçilerle sınırlamak kesinlikle Marx'ın düşüncesi değildi. Marx, "kol gücüyle çalışan işçiler" kavramının radikal bir toplumsal değişim için gerekli olanın ne olduğuyla ilgili uygun bir açıklama sağlayacağını düşünmüyordu. Onun toplumun polarizasyonu üzerinden büyük insan yığınlarının proleterleştirildiğinden söz ettiğini hatırlayın. Öyleyse meseleyi tanımlayan ve yerli yerine koyan – sermaye sisteminin küresel açılımından ayıramayacak olan – proleterleşme sürecidir. Demek ki soru, ezici çoğunluğu oluşturan bireylerin kendi yaşamlarını denetleme imkânlarının bulunmadığı bir duruma nasıl düştükleri ve bu anlamda nasıl proleterleştikleri sorusudur. Nitekim tüm mesele, toplumun en perişan bireylerinin – proleterlerin – gelişimin çok önceki bir evresinde olduğu ve büyük bir çoğunluğun proleterleştirildiği, buna bağlı olarak da mutlak iktidarsızlığa mahkûm edilmesi hasebiyle noktada toplumsal yeniden üretim sürecinin kimin denetiminde olduğu sorusuna gelip dayanıyor.

Sermayenin tarihi içinde denetimin belirli bir noktaya kadar dereceleri ve olasılıkları vardır. Bu da nüfusun belli kesimlerinin diğerlerine oranla denetimi daha çok elinde bulundurduğu anlamına ge-

lir. Gerçekte Marx, *Kapital*'in bir bölümünde kapitalist girişimi, içinde subayların ve çavuşların bulunduğu ve çavuşların (ustabaşılarının) dolaysız emek gücünü sermayenin otoritesi aracılığıyla gözetim altında tuttuğu ve düzene soktuğu bir askerî operasyon gibi betimlemişti. Sonuçta bütün denetim süreçleri, belli gözetleyici unsurlara verilmiş sınırlı özerklik imkânlarıyla olsa dahi, sermayenin otoritesi altındadır. Artık "proleterleştirme" sürecini ilerletmekten söz ettiğimizde, bu kimi grupların bir önceki emek sürecinde keyfini sürdükleri en sınırlı özerkliğin bile reddi ve düzeyinin düşürülmesi anlamına geliyor.

Bir zamanlar "beyaz yakalı" ve "mavi yakalı" işçiler arasında kesin bir dille vurgulanan ayrımı göz önüne alın. Bildiğiniz gibi, sermaye sisteminin kültürel ve entelektüel süreçleri yönlendiren propagandistleri, toplumumuzda kol gücü gerektiren işlerin bütünüyle yok olmakta olduğunu ve daha büyük bir meslekî güvenlik içinde olan (ki bu bütünüyle uydurmadır) beyaz yakalı işçilerin "orta sınıfa" yükseldiğini iddia ederek (başka bir yalan), beyaz yakalı ve mavi yakalı işçiler ayrımını Marx'ı tahrif etmek maksadıyla kullanmaktan hoşlanırlar. Ben kol gücü gerektiren işlerin artık yok oluşuyla ilgili olarak "durun biraz, o kadar da çabuk değil!" demeyi uygun buluyorum. Eğer çevrenize bakar ve emek bütünlüğü kategorisine odaklanırsanız, emekçilerin büyük bir bölümünün hâlâ mavi yakalı olarak tanımlanabileceğini görürsünüz. Bu anlamda, örneğin Hindistan'daki yüz milyonlarca mavi yakalıyı düşünmek da- hi yeterlidir.

N: Buna bir şey ekleyebilir miyim? Marx'ın üretken emek – üretken olmayan emek ayrımı uygun bir ayrım mıdır?

I.M.: Bu tür bir ayrımı yapabiliyor olmanız anlamında uygundur. Bütün bir yeniden üretim sürecini dikkate aldığınızda, bu sürecin belli bileşenlerinin giderek asalaklaştığını görürsünüz. Bunun yanı sıra, sürekli yükselen yönetim ve sigorta maliyetlerini düşünün. Günümüzde yaşanan yeniden üretim sürecinin en aşırı asalaklık bi-

çimi, elbette ki, finans sektörüdür. Zarar ziyana ve haksızlığa, bir de hakaret ekleyerek, “kaçınılmaz ve evrensel boyutta yararlı küreselleşme” sloganı altında yüceltmeye devam eden uluslararası spekülâtif finans sektörünün neden olduğu tehlikeli asalaklığın, toplumsal dönüşümün gelecekteki görünümüne büyük etkisi olacaktır. Bu bizi değişimin toplumsal fâiline ilişkin yaşamsal bir meseleye götürüyor. Mesele, “mavi yakalı” ve “beyaz yakalı” işçiler arasında tarihsel hat boyunca değişen ilişki değil, sermaye ve emek arasındaki aşılabilir temel çelişkidir. Bu durum, sadece emeğin söz konusu iki kesimiyle sınırlı değildir; sermayenin uzlaşmaz karşıtı olarak emeğin bütününe kucaklar. Başka bir deyişle, sermayenin karşıtı olarak emek, şu anki tarih sahnesinde sosyo-ekonomik biçimleri ne olursa olsun – küreselleşmenin açıklaması olarak, küresel ölçekten hareket edildiğinde sadece “emeğin bütünlüğü” değil “toplumsal sermaye toplamı”da –, bütün emek kesimlerini içerir. Batının ileri kapitalist toplumlarında neler yaşandığına bizzat tanıklık ettik. Daha önce olduğu gibi bugün de, büyük sayılardaki beyaz yakalı, emek sürecinden acımasızca dışlanıyor. Gerçekten de, her büyük ülkede yüzlerce ve binlercesinin durumu böyle.

Bu meseleyle ilgili olarak bir de ABD’ye bakalım. Beyaz yakalılar bir zamanlar, bir tür iş güvenliğine sahipti ve bu hakka görece daha küçük bir özerklik eşlik ediyordu. Özerklik, işlerinin türüne göre belirleniyordu. Şimdi bütün bunlar yok olup gidiyor. Bu noktada, bilgisayara bağımlı “gelişmiş makineler” ve teknoloji sorunu resme dahil olmuş görünüyor. Ancak bu bağlamda bile teknoloji, sermaye birikiminden sonra ikincil bir konuma sahiptir. Meselenin özünde bu var; büyük yığınların hayatını eziyete çevirmenin mazreti olarak “teknolojinin kaçınılmaz ilerleyişi”ni kullanmak. Yani bir zamanlar daha çok güvende olan bir emek gücünün proleterleştirilmesiyle karşı karşıyayız. Bu devam eden bir süreçtir. İşsizlik öyle yaygındır ki, bugün işsizlik oranının yükselmediği bir tek ülke bile gösteremezsiniz. *Beyond Capital* adlı çalışmamın Farsça baskısının önsözünde, Hindistan’da 336 milyon kayıtlı işsiz olduğundan

söz etmiştim. Kaç milyon kayıt dışı işsiz olduğunu da siz hesap edin! İnsanlığın durumu bugün budur! Çevrenize bir bakın; Latin Amerika'da neler yaşandığını bir düşünün; sonra da Afrika'yı, yakın zamana kadar mucize ülke olarak selâmlanan Japonya'yı inceleyin... Şimdi her ay, Japonya'da yapılan yayınlarda işsizliğin ulaştığı rekor seviyeyle ilgili yazılar okuyorum. Japonya bugün ABD'dekinden daha yüksek bir işsizlik oranına sahip. Ne kadar ironik değil mi? Daha yakın zamanda Japonya'nın bu sorunlar için geliştirdiği yöntem ideal çözüm yolu olarak gösteriliyordu.

Bugün kanser gibi yayılmakta olan işsizlik, bu sorunu daha önce yaşamamış olanlar dahil, bütün ülkeleri etkiliyor. Örneğin Macaristan'ı ele alın; şu anda ülkedeki işsizlik oranı Almanya'da, zaten çok yüksek olan orandan bile fazla. İşte bu noktada, kapitalist sistem ve Sovyet-tipi post-kapitalist sistem arasındaki farkı görebiliyoruz. Geçmişte Sovyet-tipi ülkelerin hiçbirinde işsizlik diye bir şey yoktu. Belki *eksik istihdam* söz konusuydu, ama işsizlik yoktu. Macaristan'daki durumla kıyaslanabilecek tek ülke Almanya değil. Kuşkusuz İngiltere ve İtalya da aynı dertten musdarip. Rusya'da olanlara bakın. İşsizlik deneyimi olmayan bir ülkede şimdi işsizlik çok büyük boyutlarda. Daha önce söz ettiğim gibi Rusya'da çalışıyorsanız, madenciler gibi aylarca ücretinizi alamayabilirsiniz. Burada dinamik bir gelişim ve dönüşüm sürecinden söz ettiğimizi akıldan çıkarmamalıyız. Bu süreç, insanlığı hiç olmadığı kadar perişan olma tehdidiyle karşı karşıya bırakıyor ve bu konuda bir şeyler yapabilecek tek toplumsal güç, gerçekten de toplumsal metabolizmayı denetlemenin alternatif yolunu çizebilecek tek uygun güç emektir. Emegın belli kesimleri değil, *sermayenin uzlaşmaz karşıtı* olarak emegın bütünü.

N: Sosyalizme dönük öznel ve nesnel imkânlarla ilgili sorular sormaya başlamadan önce, Marx'la ilgili birkaç soru yöneltmek istiyorum. Marx'ın teorisinin hangi yönleri çürütülebilir durumdadır ya da hangileri yenilenmelidir? Teoriye ait hangi parçaların buna ihtiyaç

duyduğunu düşünüyorsunuz? Metodolojisi mi yoksa sosyolojisi mi? Tarih ya da ekonomi teorisi mi?

I.M.: Marxçı düşünme biçimi daima yenilenmeye ihtiyaç duyar. Marx, XIX. yüzyılın ortasında yazıyordu ve 1883'te öldü. O günden bugüne birçok şey ölçüsüz biçimde değişti. Yakın geçmişte tanık olduğumuz, kökleri XX. yüzyılın ilk birkaç on yılına kadar giden dönüşüm kanalları Marx'ın hayal bile edemeyeceği nitelikteydi. Bu, sermaye sisteminin, karşıtlarının gelişimini ve olgunlaşmasını geciktirmek üzere kendini yenileme ve uyarılma biçimiyle ilgili bir şeydir. Marx sermaye sisteminin yaşam süresinin uzatılmasına devletin müdahale etmesindeki sınırlılıkları ve bunun çeşitli biçimlerini öngöremezdi. XX. yüzyılın ekonomik gelişiminde John Maynard Keynes bir anahtar figürdür. Keynes'in amacı, öncelikle, özel kapitalist girişimin çıkarı için büyük devlet fonlarını akıtarak sistemi güvenceye almak ve bu sayede de sistemi, yeniden üretim sürecindeki tüm sermaye birikiminin sürekliliği esasıyla düzenlemektir.

Bugün "monetarizm" ve "neo-liberalizm", Keynes'i bir kenara atmış ve devlet müdahalesini, devletin sınırlarını pervasızca yıkarak ortadan kaldıracığı hayaline dalmıştır. Doğal olarak, gerçekte hiçbir şey sadece kendine hizmet eden bu tür hayalleri beslememiştir. Aslında günümüz kapitalist sisteminde devletin rolü, II. Dünya Savaşı sonrası ve Keynesçi gelişmenin ortalarına dek süren dönem de dahil, her zamankinden daha büyüktür. Bu tarz bir gelişme, Marx'ın yaşadığı zamanla kıyaslandığında, tümüyle yenidir.

Bir de tüm zorluklarıyla birlikte, eski SSCB dönemine ve genel olarak Sovyet-tipi sisteme bakalım. Elinizde toplumun sosyalist dönüşümünü hedefleyen ve sosyalist olmak isteyen bir devrim varsa, bu önemlidir. Ancak, içinden çıkılan toplum tipine bakarsanız, onun oldukça farklı olduğunu görürsünüz. Çünkü Sovyet-tipi post-kapitalist sistemde, her ne kadar farklı bir yoldan gerçekleşse de, sermayenin idaresi devam etmiştir. Daha yakından bakıldığında, Marx'la önemli bir bağlantı buluruz. Marx, "sermayenin kişiselleşme-

si”nden söz eder ve bu kategoriye, yaşadığı dönemde henüz ortalıkta olmayan özel kapitalistler için kullanır. O, kapitalist sistemin yönetici kadrosunun *sermayenin kişiselleşmesi* olduğunu görür. Onlar, doğrudan sermayeye ait nesnel ihtiyaçlar üzerinden faaliyet yürütür.

Kapitalizmin ideologları ve propagandistleri, “aydınlanmış ve yardımsever kapitalist” mitolojisini ebedileştirmek isterler. Kapitalizmin, işçilerin iyi biçimde yaşatılmasını genel kural kabul ettiğini iddia ederler. Bu yönde hareket etmeyenleri de, eski İngiliz Muhafazakâr Başbakan Edward Heath’in ifadesiyle, “kapitalizmin kabul edilmeyen yüzü” olarak nitelerler. Bu tip ifadeler, tam bir alaycılık olarak sarf edilmediği zamanlarda, grotesk bir hayalden ibarettir. Çünkü, tüm kapitalistler sermaye gelişiminin değiştirilemez mantığından doğan nesnel ihtiyaçlara bağlı kalmak zorundadır. Aksi takdirde, kapitalist oluşları birden sona erer ve aynı mantık aracılığıyla, tek geçerli yönetim mekanizması olan yeniden üretim sürecinden, gayrî resmî olarak, çıkartılır. İşçi sınıfının arzularına göre hareket etmek kapitalistler için uygun değildir. Böylesi bir durum, kapitalist sistemin tüm geçerli biçimlerinde sermayenin emek üzerindeki yapısal hâkimiyeti açısından bir çelişkidir.

Bu bizi, Marx’ın görüşüyle bağ kurmamızı sağlayan “sermayenin kişiselleşmesi” meselesine götürür. Sermayenin kişiselleşmesi, toplumsal-tarihsel koşullardan kaynaklanan sermaye mantığından çıkan nesnel ihtiyaçları hem işçilere dayatır hem de onun emrine girer. Ayrıca bu noktada, XX. yüzyıl boyunca tanık olunan iki kişiselleşme biçimini kavramamız gerekir. Marx sadece birini biliyordu: Şahsi kapitalist ya da birleşik hissedarlar olarak özel kapitalistler. Ancak biz birçok biçimini gördük ve mevcut durumda yeni birini daha görüyor olabiliriz. Hatta gelecekte, küresel kapitalist sistemin yapısal krizi devam ettikçe, hiç beklenmedik değişimlerle de karşılaşabiliriz.

Beyond Capital’i yazma nedenlerimden birisi, öncelikle geleceği düşündürmektir. Geleceğe eleştirel gözlerle bakabilmeli, bu sayede tarihsel sürecin aktif katılımcıları olabilmeliyiz. Ayrıca, tarihin bu-

günkü aşamasında sermayenin yıkıcı gücünün kaçınılmaz sonuçlarına karşı tam anlamıyla duyarlı olmalı ve onlarla yakından ilgilenmeliyiz. Sermaye, uzun zamandır ve çeşitli biçimler içinde bizimle birlikte. Hatta, binlerce yıl öncesine dayanan sınırlı biçimleri de hesaba katmak gerekir. Yine de, son üç-dört yüzyıl içinde, genişlemeci sermaye mantığıyla işgören kapitalizmin yeni biçimi insanlığın kurtuluşuna dönük mahvedici sonuçlar üretse de işlemeye devam etmektedir. Bu noktayı gözden kaçırmamak gerekir. Gelecek hakkında acı tarihsel deneyimimiz ışığında düşünürken, geçmişte sosyalist devrimin yaratacağını düşündüğümüz ve kapitalizmin yıkılmasıyla yüzleştiğimiz büyük sorunların çözüldüğü bir durumu asla tahayyül edemeyiz. Çünkü sermaye her yer ve zamanda varlığını sürdürmektedir; toplumsal hayatımızın en küçük alanında derinlemesine mevcuttur. Sonuç olarak, tam bir başarı elde etmek için sermayenin geniş bir toplumsal dönüşüm süreciyle her yerden sökülüp atılması zorunludur. Nihai temelde sosyalist değişim arzuları bu sürecin zorluklarıyla bağlantılıdır. Kendilerini geleceğin sosyalist devrim hedeflerine dayatan potansiyel sermaye kişiselleşmelerine karşı güvencede olmak gerekir. Bizim bakış açımız, hangi biçim altında olursa olsun, sermayeye ait kişiselleşmelerinin yeniden ortaya çıkması karşısında gereken korunaklar üzerinde durmak ve onları tasarlamakla ilgilidir.

Marksist çalışma alanı, bu anlamda, “tarihin kurnazlıkları”na ait şaşırtıcı anlam kaymaları ve sapmalarla baş edebilmek için tümüyle yenilenmelidir. Her büyük tarihsel değişimle birlikte karşılaşılan yenilenme ihtiyacından azade bir teorik faaliyet – Marx bu önermeyi destekleyecek ilk isimdir – yoktur. Zaten Marx da bunu yapmıştır, ayrıca, Marx’ın yaşadığı dönemden bugüne önemli tarihsel değişimlerin yaşandığı unutulmamalıdır.

Bu meseleyle ilgili tartışmaya ek olarak, önemli noktaya daha işaret edilmelidir. Marx, belli bir kapsam dahilinde, “ekolojik problem”in farkında olmuştur. Ekoloji probleminin sermayeden kaynaklandığını görmüş ve zımnen farkında olduğu bu tehlikelerden bah-

setmiştir. Aslında bu problemleri kavramlaştıran ilk düşünür de Marx'tır. Kirlenmeden bahsetmiş ve sermayenin kâr güdümlü mantığının genişlemenin dinamizmi ve sermaye birikimiyle uyum içinde olması sebebiyle, insanî değerler ve hatta insanlığın kurtuluşu üzerine düşünce geliştiremeyeceğini söylemiştir. Marx'ta bu söyleme ait unsurları pekâlâ bulabilirsiniz. (Marx'ın konuyla ilgili sözleri üzerine yapılmış ve 1971 yılında *Toplumsal Kontrolün Gerekliliği* ile ilgili hazırlanan ders notlarında yer alan tartışmaya bakılabilir.)

Tabii, Marx'ta, bugün yüzleştığımız oldukça ağır durumla ilgili bir değerlendirme bulamazsınız. Bize göre insanlığın kurtuluşuna dönük tehdit *âcil* bir sorundur. İnsanlığı bugün kolayca yok edebiliriz. Tüm araçlar ve silâhlar halihazırda insanlığın toptan yıkımının emrindedir. Marx'ın yaşadığı dönemde bu tarz bir durum görülmemiştir. Altını çizdiğimiz yıkıcı nesnel ihtiyaçlar, sadece sermayenin *ekonomiye* uyguladığı çılgın mantıkla açıklanabilir. Daha önceden de ifade ettiğim gibi, insanlık durumu içinde ekonominin gerçek anlamı, uzun vadede her şeyi *ekonomikleştirmekten* başka bir şey olamaz. Bugün, tam tersi bir süreç yaşanmaktadır. Sermaye sisteminin içinde işlediği yol, ekonomikleştirme ihtiyacıyla alay etmektedir. Hatta her şeyi büyük bir sorumsuzlukla ekonomiye karşı koyarak işletir: Sonuç kapsamlı bir *müsrifliktir*. Kâr maksatlı müsriflik, insanlığın kurtuluşunu doğrudan tehlikeye sokar ve bizi tüm *âciliyetiyle* bir şeyler yapmaya zorlayan mücadeleyle baş başa bırakır. Bu, Marx'ın yazdığı dönemin koşullarında düşünülemezdi bile. Marx, Feuerbach'ın, doğanın tarih dışı değeriyle ilgili düşüncelerini eleştirdiği yazılarda kirlenmeden söz eder. Feuerbach'ın doğayı idealize ettiğini ve onu tüm toplumsal içeriğinden ayırarak sermayenin emek sürecinin doğaya dönük etkilerini görmezlikten geldiğini söyler. Bu ifadelerde bile bugün yaşadığımız sorunlar tam anlamıyla içerilmemiştir. Ya da Marx'ın *Alman İdeolojisi*'ndeki eleştirel ifadelerine bakabilirsiniz; onlar bile günümüz koşullarında yaşanan problemler yumağının tam bir gelişimini vermez, o problemlerin bir ân önce tüm âciliyetiyle çözüme kavuşturulması gerektiğini vazetmez.

1998 Mart'ında *Komünist Manifesto*'nun 150. yıl dönümünü kutladık. Tam da bu noktadaki soru şudur: İnsanlığın göreceği bir başka 150 yıl daha var mıdır? Sermaye sistemi yaşadığı sürece bu sorunun cevabı kesinlikle hayırdır! Geldiğimiz noktada, ya sermaye sisteminin aşırı müsrifliğine bağlı olarak toptan felâkete sürükleneceğiz ya da insanlık, kendi toplumsal metabolizmasını düzenlemek konusunda esastan farklı bir yol bulmalıdır.

N: Sosyalizmin gerçek/nesnel imkânını nasıl tarif ediyorsunuz?

İM: Bugün için bu soru, geçmişte olanlara ve bugün halihazırda belli yollar üzerinden yaşananlara bağlı olarak cevaplanması zor bir sorudur. Akılda tutulması gereken tek şey, bugünkü ve gelecek nesillerin yürüteceği tarihsel mücadelenin, bir toplumsal metabolik düzenden diğerine, köklü ve farklı bir biçimde geçiş yapmakla ilgili olduğudur. Bunun ne kadar büyük ve zor bir tarihsel görev olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bu görev, geçmişte bugünkü kadar dramatik bir âciliyeti içermemiştir. Bugün ise kaçınılmazdır.

Sermayenin hepimizin bildiği toplumsal nizamı, üç dört yüzyılın ardından tümüyle kapsayıcı ve hükmedici bir sisteme dönüşmüştür. Ayrıca XX. yüzyılda, kendisine karşı gelen ve kendisini aşma niyetinde olan her büyük politik çabayı boğmak, zayıflatmak ve çökertmekte ustalaşmıştır. Ancak bu son söylenen sosyalizmin bittiği anlamına gelmez. Aksi takdirde, neo-liberalizmin son birkaç yıl boyunca yaşanan gelişmeleri açıklarken, zafer sarhoşluğu içinde attıkları “sosyalizmi nihayete erdirdik” naraları onaylanmış olur. Bayan Thatcher, İngiltere Başbakanı olduğu on yıl boyunca, “sosyalizmi yolcu etmesi”kle övünmüştür. Thatcher’ın bu sözü söylediği günlerde, işçi sınıfı hareketi, işçi grupları, sendikacılar ve özellikle madencilerden dem vurmıştır. O günlerde madenciler grevdedir ve bu grev, kapitalist devlet ve İşçi Partisi lideri Neal Kinnock’un ortaklaşa çabası sonucunda başarısız olmuştur. Bayan Thatcher madencileri “içimizdeki düşman” olarak nitelemiştir. Liberal söylemlerine karşın onun safındakiler, sosyalist bir düzenin kurulması için çaba

harcayanları “düşman” ve “içimizdeki düşman” olarak nitelemiştir.

Bugün baktığınız her yerde sermayenin elinin her şeyin üstünde olduğunu görürsünüz. Peki günümüzün kapsamlı problemleri, toplumsal metabolik yeniden üretim modelinin işletilmesiyle çözülebilir mi? Çok zor. Aksine, sermaye başa çıkılması imkânsız olan uzlaşmaz çelişkileri nedeniyle bu problemleri çözemediği gibi daha da yoğunlaşmasına neden olur. Bu durum, yok edilmesine dönük tüm yoğun ve kapsamlı çabalara rağmen, sosyalizmin daima tarihin gündeminde kalmasına neden olur. Sermayenin başarısı, sisteme ait halihazırda birikmeye devam eden büyük problemlerle yüzleşme zamanını *ertelemesinden* ibarettir. 1848, 1871 ve 1789 Fransız Devrimi’ni takip eden döneme bakılırsa, geçmişte yerleşik toplumsal düzene ait çelişkilere bağlı olarak, birçok toplumsal patlama cereyan etmiştir. Ancak insanların gerçek eşitlikçi bir topluma dönük talepleri bugüne dek bozucu etkilere neden olmuşsa da, tüm cesur girişimler, sermayenin gücü tarafından öyle ya da böyle ezilmiştir. Karşılaşılan problemlerin birçoğu çözümlenmeden ve tehlikeli biçimde kalmıştır. Bu bağlamda, düşmanlıklar ve karşıtlıklar içeren, bir yandan büyük sorunlara yol açan bir yandan da çözüm yollarını engelleyen böyle bir toplumsal yeniden üretim süreci modelinin savunulacak bir tarafı yoktur. Çünkü, sonuçları ne olursa olsun, karşıt yapısal belirlemeler yerleşik sistemin yeniden üretimi ve işletilmesi için mutlak bir zorunluluğu meydana getirmektedir. Bu belirlemeler sökülüp atılamaz. Sermayenin zafer sarhoşluğu, söz konusu belirlemelerin ortadan kalkmasını engellemeyecek ve bu tür bir yapının mahvedici sonuçları tekrar tekrar gündeme gelecektir. Sadece tek bir çözüm vardır: Yapısal uzlaşmazlığı toplumsal metabolik yeniden üretimden çıkartıp atmak. Ayrıca bu bağlamda, toplumun en küçük hücresinden hayatımıza hükmetmeye devam eden en büyük tekelci ulusötesi şirketlere kadar her şeyi kucaklayan bir dönüşüme de ihtiyaç vardır.

Her ne kadar, yüzeysel anlamdaki muzafferliği şüphe götürmüyorsa da sermayenin gerçek anlamda çok büyük bir tehlike içinde

olduğu kesindir. Bu paradoksal görünebilir. Ama, eğer sermayenin toplumsal yeniden üretim sürecini nasıl belirlediğini biliyorsanız, onun yapısal açıdan kendi problemlerini ve çelişkilerini çözemeyeceğini de görüyor olmalısınız. Nereye baksanız kesin bir çözümün yüksek bir sesle yakın ya da uzak bir gelecekte her şeyi parçalayacağı bir gerçeklik bulursunuz. Örneğin, savaş sonrası yıllarda bize sunulan ve ömrü çok kısa olan “ekonomik mucizeler”e bir bakın. Onlar ne tür “mucizeler”di? “Almanya”, “Japonya” ve onları izleyen Brezilya, İtalya gibi mucizeler gördük. Son olarak, en taraflı biçimde sunulan son dönemin “Asya kaplanları ekonomisi” mucizesini hatırlarsınız. Ne oldu bu mucizeye? Diğerleri gibi o da, yerini bir dizi krize bırakarak uçup gitti. Bugün dünyada, Rusya borsası ve birçok Doğu Avrupa ülkesindeki felâketler de dahil, temel problemlerle yüzleşmeyen tek bir ülke bulamazsınız. Burjuva gazetelerini okuduğunuzda, hepsinin de panik içinde olduğunu görürsünüz. Gerçekte yaşananlara dönük korkuları manşetlerine yansıtmaktadır. Hatırlıyorum, bu “mucize” sözcüğü, “Asya mucizesi”nin zirvede olduğu günlerde Batılı kapitalist ülkelerin işçi sınıflarına karşı ezici bir disiplinler argümanı olarak kullanılıyordu. “Kendine hâkim ol! Asya kaplanları ekonomilerindeki işçilerin sahip olduğu çalışma koşullarını ve yaşam standardını kabul et, aksi takdirde başın derde girecek!” “Post-endüstriyel” Batılı gelişmiş kapitalist ülkelerdeki tüm problemleri çözdüğünü iddia eden ve ardından tepeden inme bir tehdit mesajıyla sağlığını güvence altına alan bir sistem gelecek için herhangi bir söz veremez. Yine bu bağlamda, geriye tek bir uygun ve elde edilebilir çözüm yolu kalıyor. Bu sosyalizmdir: daha önce de belirttiğim gibi sosyalizm, nüfusun küçük bir bölümünün yapısal belirlemeler nedeniyle ezici çoğunluğa hükmettiği bugünkü verili hasımsal/uzlaşmaz yapının ilgasıdır. Yani o, karar alma gücünü tümüyle kamulaştıran bir hâkimiyet biçimidir. Bugün sermayenin uzlaşmaz karşıtı olarak emeğin karar alma süreçlerinde sınırlı da olsa, hiçbir yeri yoktur. Bu, geleceğin en hayatî ve en kaçınılmaz problemdir. Ayrıca, sosyalist hareketin yeniden canlanma imkânlarının,

yakın ya da uzak bir gelecekte, kesinlikle büyük ve esaslı olacağına inanıyorum.

N: Sizin düşünce dünyanızda “devrim” kavramının yeri nedir?

IM: Evet, eğer devrim kavramı, toplumsal hayatımızın tüm yönlerinde derinden ilerleyen devrimci dönüşüm süreciyle ilişkili bir biçimde tanımlanırsa önemli ve geçerli oluşunu sürdürür. Devrim kavramı, tek bir darbeye, her şeyin bir seferde düzeltileceğine ve birkaç kafayı kesmekle başarılı olunacağı yanılsamasından uzak olmalıdır. Marx’taki devrim fikri, birçok yazısında da görülebileceği gibi, “toplumsal devrim”den ibarettir. O, geçmiş devrimlerle sosyalist bir “toplumsal devrim” arasındaki ayrımın, ilkinin niteliksel açıdan politik oluşu ve toplumun yönetici kadrosunu değiştirirken, halkın büyük bir çoğunluğunu ikincil konumda bırakması olduğunu söyler. Bu ayrıca, “sermayenin kişiselleşmesi” meselesini de içinde barındırır. Bir şeyi büyük bir darbeye yıkarken az ya da çok sayıda ki kafanın kırılması görece kolaydır ve genelde bu politik düzlemde gerçekleşir. “Devrim” fikrine yönelik yaklaşım, bugün bile bu şekilde tarif edilmektedir.

Bugün, acı tecrübeler sonucunda bunun işe yaramadığını öğrendik. O yol üzerinden ilerlemek yeterli değil. O halde, Marx’ın “toplumsal devrim”le ilgili tespitlerine geri dönmemiz gerekmektedir. Ancak bu noktada, toplumsal devrim fikrinin doğrudan Marx’a ait olmadığını vurgulamalıyım. Bu fikir *Babeuf* ve onun 1789 Devrimi’ni takip eden çalkantılı dönemdeki hareketinin bir ürünüdür. Babeuf o günlerde “komplo”yla suçlanmıştır. Gerçekte o, “eşitler toplumu” için uğraş vermiştir. Kavram, 1830’larda ve 1848 devrimlerinde yeniden ortaya çıkmıştır. Devrimci ayaklanma dönemlerinde “toplumsal devrim” fikri, ilerici güçlerin gündemindedir ve Marx da onu çok doğru biçimde benimsemiştir.

Radikal bir toplumsal dönüşümde – sosyalist devrimden bahsediyorum – değişim, sadece yönetici kadroyla sınırlandırılmaz ve bu yüzden devrim her şeyi kucaklamalı ve tümüyle toplumsal olmalı-

dır. Bu, dönüşümün ve toplumsal metabolizmaya ait yeni kontrol modelinin, toplumun tüm bileşenlerine nüfuz etmesi gerektiği anlamına gelir. Ancak bu sayede devrim geçerli hale gelebilir; tarihsel deneyimimizin ışığında, her zamankinden daha fazla geçerlilik kazanır. Bu anlamda devrim, sadece her şeyi kökünden söküp atmakla kalmaz, ayrıca yeni tohumları da eker. Marx, bir yerde “radikal” sözcüğünün “meseleleri kökünden yakalamak” anlamına geldiğini söyler. Bu, radikalın edebî anlamıdır ve toplumsal devrim içindeki geçerliliğini, yukarıda bahsedilen, kökünden sökmek ve yeni tohumlar ekmek üzerinden elde eder.

Bugün kök salmış her şey gelecekte, devam eden – ya da “sürekli” – devrimci dönüşümün yorucu süreçleri üzerinden sökülüp atılacaktır. Ancak bu sürecin yaşandığı savaş alanı, asla boş bırakılmamalıdır. Derindeki kökleri sökerken, yerine uygun olanları koymayı düşünmek zorunludur. Marx sermayenin toplumsal nizamı üzerine konuşurken, “organik sistem olarak” ifadesini kullanır. *Beyond Capital*’in Farsça baskısının Girişine konuyla ilgili bir alıntı yapmıştım. İçinde yaşadığımız sermaye sistemi *organik sistem*’dir. Her bir parçası bir diğerini destekler ve takviye eder. Parçaların birbirlerini *karşılıklı destekliyor* oluşu, devrimci dönüşüm meselesini gereğinden fazla karmaşıktırıp zora sokar. Eğer sermayenin organik sistemini ortadan kaldırmak istiyorsanız, her bir parçanın bütünü desteklediği *bir başka organik sistem*i devreye sokmalısınız. Parçalar bütünü desteklerken, diğer yandan birbirlerini de destekliyor olmalıdır. Bu sayede yeni sistem, kullanışlı ve uygun duruma gelir ve toplumdaki her bireyin memnuniyetini sürekli kılacak bir yola girerek gelişir.

O halde açıkça “devrim”, basit bir “yıkma” meselesi değildir. Yıkılan herhangi bir şey, *toplumsal devrimin* çok küçük ve kısmî bir bölümüdür. Tarihsel düzlemde bildiğimiz *kapitalizm* çeşitleri yıkılabilir, (bazı sınırlı biçimler dahilinde bu zaten gerçekleşmiştir) ama *sermayenin* kendisi asla “yıkılmaz”. Yukarıda açıklanan biçimiyle, ancak kökünden sökülüp atılabilir ve yerine başka bir şey konulabi-

lir. Bunun gibi, *kapitalist devlet* de yıkılabilir. Ancak, kapitalist devleti yıktığınızda, problemleri ortadan kaldırmış olmazsınız, çünkü *devletin kendisi* “yıkılamaz”. İşte bu nedenle Marx, “devletin sö-nümlenmesi”nden söz eder ki bu, temelde farklı bir anlayıştır. Daha-sı, devrimci dönüşüm süreciyle ilgili problemlerin en önemlisi de *emeğin kendisinin* “yıkılamayacak” olmasıdır. Sermaye ve devlet gi-bi emeği nasıl yıkabilirsiniz? Üçü de sermaye sisteminin üç temel ayağıdır. Ayrıca emek toplumsal yeniden üretimin de temelidir.

Son birkaç on yıl içinde, “enformasyon devrimi”nin her şeyi emek lehinde iyileştirdiğini söyleyen çeşitli fanteziler türemiş ve bi-zim “post-endüstriyel toplum”da her zamankinden daha mutlu oldu-ğumuz iddia edilmiştir. Çalışmanın bir oyuna dönüşmesi fikri, Fri-edrich Schiller’e kadar gider. Mamafih bu yeniden tesis edilmeye çalışılan sermaye-savunusuna dair fikir dört başı mamur bir saçma-lıktır. *Emeğin ücretlendirilmesini* bir kararnameyle ortadan kaldırabi-lirsiniz. Fakat bu, sadece birleşik üreticilerin *kendi kendilerini* yö-netmesiyle mümkün olan emeğin kurtuluşu sorununu çözmekten çok uzaktır. İnsan emeği, üretken bir etkinlik biçimi olarak, yeniden üretim sürecinin daima mutlak koşuludur. Bireysel varoluşun doğal alt yapısı bizzat doğanın kendisidir ve üretken etkinlik tarafından akılcı ve yaratıcı biçimde *kontrol edilmesi* gerekir. Bu fikir, sermaye-nin genişleme sürecinde ortaya çıkan akıl dışı, yıkıcı ve müsrif önce-liklerin *hükmünde* ilerleyen sorumsuzluğun ve çürümenin karşısın-da yer alır. Toplumsal metabolizma, bireyler ve tüm bireylerle inat-çı doğa arasındaki karşılıklı değişim ihtiyacını içerir. XVIII. yüzyıl-da, çalışmaya dönük en özgün ve en tarafsız fikir bile doğanın ide-alize edilmesinden başka bir şey değildi: Doğanın inatçılığı ya gör-mezden gelinir ya da inkâr edilirdi. Ancak bugünkü sermaye savu-nucular, tüm bu inanca karşı çıkarak sermayenin doğayı yıktığını gös-teren delilleri göz ardı etmektedirler.

Post-endüstriyel toplum denilen şeyle ilgili son yirmi otuz yıl içinde yazılan kitap ve makaleleri okumanızı öneririm. “Post-endüst-riyel” ne demek? İnsanlık yaşadığı sürece hep gayretkeş olmuştur.

Kendini yeniden üretmek için çalışmıştır. Kendisinin yaşamasını sağlayacak imkânları yaratmış ve insanlaşma sürecinde daha da zenginleşmiştir; bu da ancak sözcüğün tüm içeriğiyle birlikte, endüstri üzerinden gerçekleşebilmiştir. Biz her zaman endüstriyel olacağız. “Enformasyon devrimi”nin endüstriyel çalışmayı tümüyle gereksiz kılacağını söyleyen düşünce, kendine dolaysızca hizmet eden propagandist bir fanteziden öteye gidemeyecektir.

Bunun yanında, sermaye yanlısı çevrelerin önde gelenleri, “post-endüstriyel” cennetten söz etmekte ve onaylayıcı bir ifadeyle, “duman bacası” endüstrilerini Hindistan’a, Çin’e, Filipinler’e ya da Latin Amerika’ya göndermekten bahsetmektedirler. Onlara göre, bu kirli endüstriler “gelişmiş kapitalist” Batı’dan uzaklaştırılmalıdır. Ancak “endüstrinin kaptanları”, Karpit Birliği’nin zehirli duman bacalarını nereye koyacaklar? Bunlar Hindistan’da Bhopal’e tüm katastrofik etkileriyle birlikte gönderiliyor. Binlerce insanı öldürüyor, binlercesini de kör ediyor ya da yaralıyor. Bu durum, o toplumu “post- endüstriyel” yapar mı? Böylesi “teknoloji transferleri”, sadece kapitalist Batı’nın, kimilerinin Üçüncü Dünya olarak nitelediği, dünyanın bazı “az gelişmiş” bölgelerine kirli çamaşırlarını göndermesi anlamına gelir. Aynı zamanda, büyük bir alaycılıkla, sistemin ideologları ve propagandistleri bu tür transferlerin ABD modeline benzer biçimde “modernleşme” anlamına geldiği yalanını yayar. ABD’deki gibi, otomobil sahibi olmakla herkesin zengin ve mutlu olacağı iddia edilir.

İhtiyacı duyulan devrim, her şeyi içeren temel bir değişimi ifade eder. Yıkma ile hiçbir şey tek başına hallolmaz. Bazı kurumların yıkılması ya da ilga edilmesi, belli tarihsel durumlarda gerekli *ilk adımdır*. Radikal politik eylemler, belli bir kadronun uzaklaştırılması ve onun yerine bir başkasının geçmesi için zorunludur. Fakat asıl hedef, derinden ilerleyen toplumsal dönüşüm sürecidir. Ayrıca, bu anlamda, devrim kavramı kesinlikle temel önemdedir.

N: Örgütlü sendikalara sahip batılı işçiler, Marx’ın düşüncesini bugünkü dünyanın çalışma koşullarına uydurmaya çalışıyor. Sesleri ve

mücadeleleri, refah, yüksek ücretler vb. ile sınırlı eylemlerin ötesine gidemiyor. Diğer yandan, Doğu'da diktatörlük, geciktirilmiş ekonomik baskılar ve teorik bilgi eksikliği nedeniyle toplumsal hareketler, sadece daha güzel bir hayat değil, ayrıca kapitalist sistemin yıkılmasını da amaçlıyor. Küreselleşme ve özelleştirme, kapitalizm karşıtı hareketlere yeni fırsatlar yaratmıştır. Radikal hareket, Batı'dan çok Doğu'dan çıkıyormuş gibi görünüyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

İM: Bence verili gerçekleri incelemeliyiz ve ardından da söylediklerinizin bir bölümünün doğru olduğunu görmeliyiz, fakat tabii ki bazı tarihsel kayıtlarla. Yani, söyledikleriniz son yirmi otuz yılın gerçekliğini yansıtıyor, ama bugünün değil. Fransa ve İtalya gibi Batılı kapitalist ülkelerdeki emek hareketlerinin ortaya koyduğu talepler göz önüne alındığında, bu taleplerin sadece ücret artışıyla sınırlı olmadığını görürsünüz. Örneğin, Fransız hükümetince kabul edilen, ücrette azalma olmadan çalışma saatlerinin 35 saate indirilmesi yönündeki talebi ele alalım. Bu artık Fransız yasalarında yerini almış durumda. 2000–2001 yılları arasında uygulamaya konulacak ve haftalık çalışma saati 35'e indirilecek. Bu bir ücret talebi değil. Benzer bir durum, aynı amacın gerçekleştirilmesi yönünde yoğun bir baskının olduğu İtalya'da da yaşanıyor. Konuyla ilgili olarak, İtalya'da 35 saat için yürütülen hareketin önde gelen simâlarından Fausto Bertinotti'den bir alıntı yapmama izin verin. Bertinotti, günlük bir gazete olan *Rifondazione*'nin bir kadın okuyucusunun sorusuna cevap veriyor. Bildiğiniz gibi, tüm kapitalist toplumlarda kadın işçilerin yaşam koşulları erkeklerden daha kötüdür. Kadın şu soruyu soruyor: "eğer, 35 saatlik çalışma haftası sayesinde kendimiz için daha fazla zaman elde edersek onlardan nasıl istifade ederiz?" Bu da Bertinotti'nin cevabı:

"Bunun sadece sendikal amaçlar değil, uygarlıkla ilgili bir mesele olduğunu söylerken biz, öncelikle taraf olduğumuz sorunun ufkuna işaret ediyoruz: Bu soru, zaman ve çalışma zamanı – yaşamsal zaman

arasındaki ilişki üzerine en önemli sorudur. Her şeyden önce, Marx'tan beri biliyoruz ki, tarihsel gelişmenin belli bir bölümündeki çalışma zamanı hırsızlığı, toplumun örgütlenmesi ve refahı anlamında kötü bir üretim zeminini teşkil eder. Dahası, sömürüye karşı mücadelelenin yalnızca iç içe geçmiş ve sıkıca kenetlenmiş bir diğer mücadeleyle, yabancılaştırma karşıtı mücadeleyle birlikte ilerleyebileceğini de biliyoruz. Yani, kapitalizmin doğasında yerleşik olan ve “yaşamsal emek” ürününü her bir işçiden almakla kalmayıp, ayrıca yabancılaştırmayı, farklı yönleri ve bunaltıcı yaşamsal düzenlemeyi de teşvik eden mekanizmaya karşı da mücadele edilmelidir. Bu anlamda, 35 saat, istihdamla birlikte ortaya çıkan kazançlarının ötesinde, her bir işçinin hayatının iyileştirilmesi meselesinin merkezine oturmalı; zamanın öz-yönetimi, şarta bağlı olmayan politik ifadelerle kavuşturulmalıdır. Çünkü, çalışma zamanı ve yaşamsal zamanın kolektif öz-yönetimine dönük bir proje olmaksızın gerçek bir toplumsal dönüşüm olamaz. Bu proje, toplumsal özne ve bireysel öznelliklerin dışında üretilen bir hipotez olmamalıdır. Bu da, politikanın ve partimizin mücadele etmesi gereken bir konudur.”

Bugün 35 saatlik çalışma haftası için verilen bir kavga, basit anlamda, herhangi bir “sendikal talep” değildir. 35 saat, toplumsal metabolizmanın yeniden üretimine ait tüm sisteme karşı mücadeleyi ifade eder. Bu nedenle, meseleyi basit bir “sendikal talep” olarak tarif edilmesi yetersiz olacaktır.

Gelişmiş kapitalist ülkelerdeki emek hareketinin uzun bir zamandır ufkunu belirleyen ekonomik taleplerle ilgili söylediklerinizde haklısınız. Fakat bu dar yönelimler daha fazla devam edemez. Bu da bizi doğrudan sosyalizmin imkânları meselesine bağlar. Bugün emek hareketi, çalışma zamanı ve yaşamsal zamanla ilgili sorununu tartışmaya zorlanmaktadır. Çalışma zamanının azaltılması ücret talepleriyle sınırlıdır. İşçiler tek başına ve sadece ücretlerde iyileştirmeler istemiyor. Evet, işçilerin “elimizdekini kaybetmek istemiyoruz” talepleri doğrudur. Ama verili durumun nesnel mantığı, diğer sebepler yüzünden ellerindekini kaybettiğini göstermektedir. Kapitalist gelişmenin son otuz yılında gerçekleşen kayıpların en önemlisi, benim “sömürünün diferansiyel oranının aşağı doğru eşit-

lenmesi” dediğim şeydir.¹ Batılı kapitalist ülkelerdeki işçi sınıfı, uzun süre “sömürünün diferansiyel oranı”ndan kaynaklanan kazançlardan memnun kalmıştır. Varlık, yani, çalışma koşulları, Üçüncü Dünya denilen “azgelişmiş ülkeler”e göre ölçülemeyecek kadar daha iyi olmuştur. (Üçüncü Dünya ifadesine itirazım var, çünkü bu ifade Batı kapitalizminin çıkarlarına hizmet eden bir propagandanın ürünüdür. Üçüncü Dünya, dünyanın karşılıklı ilişki içindeki bir ve tek ayrılmaz parçasıdır.)

Ancak zamanımızın koşulları her yerde ağırlaşmaktadır. “Aşağı doğru eşitleme”ye en gelişmiş kapitalist ülkelerde bile tanık olunmaktadır. Bugün işçiler, temel varlık koşulları içinde tehditle yüz yüzedir. Çünkü, çoğunlukla “esnek” nedensellik olarak kamufle edilen işsizlik her yerde yaygınlaşmaktadır. İşsizliğe karşı mücadele, basitçe bir ücret görüşmesi olarak görülemez. Keynesçi yayılma döneminin tepe noktasında, “marjinal işsizliğe” maruz kaldığınız günlerin üzerinden çok zaman geçti. Bu nedenle, en gelişmiş kapitalist ülkelerdeki işçiler bile bu mücadeleyle yüzleşmek zorundadır.

Doğu’daki koşulların karşılaştırma kabul etmez biçimde farklı olduğunu söylerken tabii ki haklısınız. Ancak söz konusu ülkelerin, “bütün toplumsal sermaye”ye ait sistemin ve “bütün emeğin” ayrılmaz parçası olduğunu vurgulamak gerekir. Parçanın birisinde yaşananlar diğerlerini de etkilemektedir. Emek piyasası koşulları, Batılı kapitalist ülkeler de dahil, her yerde ağırlaşmaktadır. Bu, Kanada ve ABD kadar, Fransa, İtalya, Almanya ve İngiltere için de geçerlidir. Baskılar artmaktadır ve şunu da eklemeliyim ki, bu durum, Batılı işçi sınıfı hareketlerine ait yönelimlerin âcilen değişmesi gerektiğini göstermektedir. Yirminci yüzyıldaki işçi sınıfı hareketleri tarihini incelediğimizde, bu tarihin en büyük trajedisinin hareketin endüstriyel kolunun (sendikaların) politik koldan (politik partilerden) ay-

¹ I. Mezsaros, *Beyond the Capital* s. 890-2, 7. Bölüm: The Necessity of Social Control (Toplumsal Kontrol İhtiyacı) içinde “The Intensification of the Rate of Exploitation.” (Sömürü Oranının Yoğunlaşması).

nıştırılması ve içeriden bölünmesi olduğu görülür. Bu bölünme, emek hareketine yeni sınırlamalar getirmiş ve dar bir alana mahkûm etmiştir. Politik partiler, insanların her dört ya da beş yılda bir ellerindeki kağıt parçasını sandığa atmak suretiyle parlamentoda olanlar yararına kendi karar alma güçlerinden ferâgat ettikleri bir durumla sınırlandırılmışlardır.

Bugün devam eden değişimler çerçevesinde önemli olan, sendika hareketinin kendisini ("endüstriyel kol"u) doğrudan politik hale getirmektir. Bu, bazı Avrupa ülkelerinde (özelikle Fransa ve İtalya'da) ve ayrıca Japonya'da gerçekleşmeye başlamıştır. Ayrıca, çok yakın bir gelecekte Kanada ve ABD'de de bu tip bir gelişmenin yaşanacağına inanıyorum. Olgular, sadece *kapitalizm* değil, *sermaye sisteminin* bizzat kendisinin yaşadığı *yapısal kriz* döneminde, sömürünün diferansiyel oranının aşağı doğru eşitlenmesi için sermaye gelişiminin sahip olduğu yasanın etkileriyle önemli ölçüde değişmiştir ve bu değişim bugün de devam etmektedir. Ne hakkında konuştuğumu biliyorsunuz; bu problemi, tüm ayrıntılarıyla birlikte, *Beyond Capital*'de tartıştım. Bu koşullar altında, insanları ita'atkâr kılmak artık mümkün değildir.

Size, bir yıl boyunca süren bir mücadeleyi göğüsleyen İngiliz madencilerden söz edebilirim. Onların mücadelesi sadece ücret iyileştirmesi için değildi. Tam bir yıl boyunca tüm zorluklara, sefalete, tecride, düşmanlığa ve devlet baskısına direndiler. Bu direnişin amacı tek başına, haftalık ücretlerini on, yirmi ya da elli dolar artırmak olamazdı. Aksine, mücadele sürecinde bundan daha fazlasını kaybettiler. İngiliz madenciler, maalesef, devletin önceden kararlaştırılmış saldırısı yüzünden yenildi. Üstelik saldırının bir diğer ortağı da, "politik kol" olduğu düşünülen İşçi Partisi'ydi. Sonrasında İngiliz madencilerin ortaya koyduğu emek gücüne ne oldu? Grev günlerinde bölgedeki nüfusu 150.000'di, bugün bu sayı 10.000'e düşmüş durumda! İşçiler, bu gerçeklikle; maden köy ve kasabalarının, işsizliğin çorak toprağına dönüştürülmesi ve sayılarının azaltılmasına karşı mücadele etmelidirler. Bugün, daha fazla sayıda iş-

çi, gelişmiş kapitalist ülkede, İngiliz madencilerin yolundan gitmeye zorlanmaktadır. Bir başka örnek daha verebilirim: Liverpool dok işçileri. Onlar, bir değil, iki buçuk yıl boyunca grevin ağır zorluklarına karşı koymak durumunda kaldılar. Hem endüstriyel hem de politik olan bu tür bir eylem ve mücadele, “sendikal hedefler”in dar ölçeği içinde düşünülemez bile.

N: Görüşme talebimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. İranlı okurlar için bir şeyler eklemek ister misiniz?

IM: Hepimizin fenâ halde ihtiyaç duyduğu radikal toplumsal dönüşüm için birlikte ortaya koyduğunuz çabalar ve mücadelelerde başarılar dilerim. Sizin de söz konusu ortak yönde hareket ettiğinize inanıyorum.

Rosa Luxemburg'un "*Ya Sosyalizm Ya Barbarlık*" sloganı hiçbir zaman şimdiki kadar anlamlı olmamıştı. Meszaros, yaşadığımız dönemi 'emperyalist potansiyelin en ölümcül aşaması' olarak tanımlayarak *Luxemburg*'un sloganın önemini şöyle açıklıyor: "Rosa Luxemburg'un cümlesi bugün giderek büyüyen bir önem taşımaktadır. Artık ya sosyalizm ya barbarlık tercihindен çeşitli bahanelere sığınarak kaçıp kurtulmak mümkün değildir. Küresel hegemonik emperyalizmin içinde olduğumuz tarihsel aşamasının başarısız olacağı; kapitalist sistemin patlamaya hazır çelişkilerini sonsuza dek erteleyemeyeceği ve çözemeyeceği söylene de, bu sözün gelecek için bir çözüm sunmadığını bilmek gerekmektedir. Kronikleşmiş yapısal işsizlikten uluslararası ekonomik ve politik/askerî çelişkilere ve aynı ölçüde, dünya üzerinde yaşanan ekolojik yıkıma kadar yüzleşmek zorunda olduğumuz problemlerin birçoğu, '*birlikte*' kararlaştırılmış bir *eyleme* ihtiyaç duymaktadır. Eyleme bir ân önce başlamak gerekmektedir, çünkü '*Zaman kaybediyoruz*'. Bu yüzden, kapitalist sisteme karşı radikal bir alternatif gerçekleştirmeliyiz... Şimdi yaşadığımız yüzyıl ise '*Ya Sosyalizm Ya Barbarlık*' yüzyılı olmalıdır."

Bilim-felsefe-politika

ISBN: 975-6790-29-6

